

मूल्य रु. २
(वा. वर्गणी ६ रु.)

Licence No. 50.
Licenced to post
without repayment

नोव्हेंबर
१९६७

अर्थ

दिवाळी
विशेषांक

दीपावली अभीष्टचिंतन

ही दिवाळी आणि नूतन वर्ष
आमच्या बाह्यकांना, विक्रेत्यांना आणि हिताधिकारकांना
भुरकसमुद्धदीर्घे जावे!

किलॉस्कर ब्रदर्स लि. किलॉस्करवाडी, जि. सांगली.

MINI-SCO

नहीं -
यह कोई
साधारण कार्य नहीं!

सरदार

सोडा वाटर
यंत्रसामग्री

यह यंत्रसामग्री ६० वर्ष पहिले प्रस्तुत की गयी है और आजभी इसकी कोई तुलना नहीं। भारत और पूरबी देशों में हजारों की संख्या में ये यंत्र उपयोगमें हैं और सैनिकी भोजनशाला, क्लब, अस्पताल, उपाहारगृह और खाद्यालय आदि में ये कितने ही यंत्र गत २० वर्षोंसे काम देते आये हैं।

हर दिन ५० से ४०० दर्जनों तक शीतल पेयों की बोतलें निर्माण करनेवाले इन यंत्रों की कीमत का थोड़े ही काल में कई गुना मुबदला मिल जाता है।

हमारे दूसरे निर्माण है: १. रंगहीन द्रव कार्बन डायऑक्साईड वायु जो कार्बोनेशन में तथा भाग बुझाने में उपयोगी है, २. सोडा वाटर यंत्रों के कलपुर्जे, ३. सूखा बरफ

यंत्रों और कलपुर्जोंकी नकल से सावधान रहिये

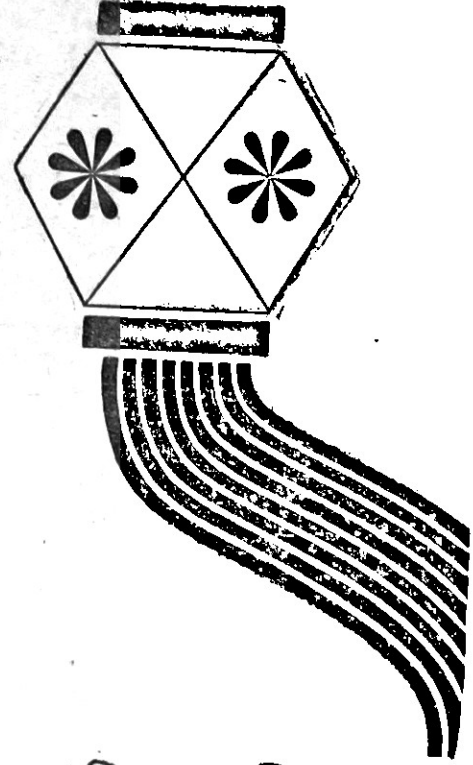
दि सरदार कार्बोनिक गैस कंपनी लिमिटेड

सर विठ्ठलदास चेम्बर्स, १६, अपोलो स्ट्रीट, बम्बई १.

फोन : कार्यालय : २५३३७१ कारखाना : ३५६१०२

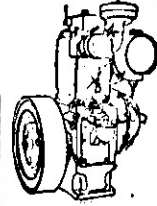
TOM & BAY KQ: 6751M

दीपावली शुभचिंतन

दिवाळी व नूतन वर्ष
आमच्या ग्राहकांस व
हितचिंतकांस सुखसमृद्धीचे
व आनंदाचे जाणो.

फिलोस्कर

दर्जेदार डिझेल एंजिनांचे भारतातील अग्रेसर उत्पादक,
फिलोस्कर ऑईल एंजिन्स लिमिटेड
रजि. ऑफिस एलफिन्स्टन रोड, खडकी, पुणे-३ (भारत).

दि मराठा को-ऑपरेटिव्ह क्रेडिट बँक लि., बेळगांव

स्थापना : १९४२] तालुका : बेळगांव [फोन नं. ५३५

२६ व्या वर्षाची प्रगतिपर वाटचाल :-

प्रगतिपर आलेख	१९४२	१९६०	१९६५
वसूल भाग भांडवल रु.	३,४२५	१,१०,१०५	२,४२,८००
राखीव व इतर निधी रु.	१,४४	१,०७,००४	३,१२,४९०
मुतवणूक रु.	—	४,१६,०१८	१०,३८,७१३
ठेवी रु.	—	१३,८४,६०३	३२,७८,९२१
एकूण खेळते भांडवल रु.	३,५१९	१६,७७,६४१	४०,३३,२७४

उल्लेखनीय बाबी :-

- १] सन १९५९ साली शहरात ऑफिससाठी भव्य इमारतीची खरेदी.
- २] सन १९६१-६६ व ६६-६७ साली शे. ९ टके करमुक्त डिबिडेंड वाटप.
- ३] सन १९६७ साली गोडाऊन व कर्मचारी निवास यासाठी शहरातील एका भव्य वाड्याची खरेदी.
- ४] उच्च शिक्षणासाठी कर्जाजि शिष्यवृत्तीची तरतूद.
- ५] कायम ठेवीवर रें ४ $\frac{१}{२}$ ते ८ टक्के व्याज.
- ६] आरंभापासून बँकेचा " अ " वर्ग.
- ७] माफक व्याजाच्या दराने गोडाऊन व इतर तारण कर्जे.
- ८] सर्व प्रकारच्या बँकिंगच्या व्यवहाराची व्यवस्था. आजपासून आपला व्यवहार या बँकेत सुरू करून आपली सेवा करण्याची सुलची या.

अर्जुनराव मोर्विकराव घोरपडे,
चेअरमन.

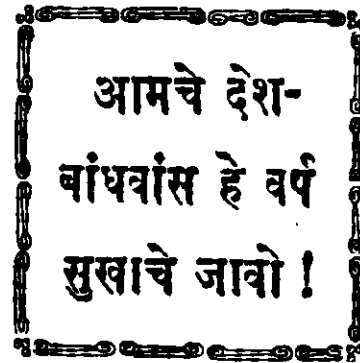
[स्थापना १९२१]

गरगट्टी अँड सन्स

शहापूर-बेळगाव

धोबी, फॅमिली व शिंपी

पेटंट इस्त्रीचे कारखानदार

दीपावली व नूतन वर्ष आमच्या असेल्य ग्राहकांना
सुखाचे व भरभराटीचे जावो !

सेवा - सहकार - सचोटी

हे आमच्या बँकेचे आधारस्तंभ होत.

दि बेळगाव जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि.

हेड ऑफिस : १५० भांडुर गल्ली, बेळगाव.

प्र ग ती चे पा ऊ ल

अधिकृत भांडवल	रु.	८५,००,०००	ठेवी	रु.	३,३१,२२,५००
वसूल झालेले	रु.	४२,५५,७००	खेळते भांडवल	रु.	५,९५,६४,६००
रिझर्व्ह व इतर फंड	रु.	१७,९०,४००	दिलेले कर्ज	रु.	४,३६,०९,९००

ही बँक शहरी व ग्रामीण जीवन सुधारणेच्या कामी, त्याचप्रमाणे अधिक घान्य पिकविणेच्या मोहिमेसाठी शेतकऱ्यांना कमी व्याजाच्या दराने कर्जे देऊन सर्वतोपरी साहाय्य करित आहे. तसेच, त्यांच्या माळास योग्य किंमत येऊन त्यांचा धंदा किरायातशीर व्हावा यासाठी सेल सोसायट्या व विविधोद्देश सर्वांमार्फत विक्री करून देण्याच्या कामी त्यांना मदत करित आहे.

या बँकेच्या सर्व शाखांमध्ये चालू व सेव्हिज बँक ठेवी, एक महिन्यापासून पाच वर्षांतील मुदती ठेवी व तसेच रिकरिंग ठेवी स्वीकारण्यात येतात. तसेच सर्व तऱ्हेचे बँकिंगचे व्यवहारही केले जातात.

बेळगाव बजार, बेळगांव व सौंदरी येथील शाखांमध्ये मौल्यवान जिनसांच्या सुरक्षिततेसाठी सेफ डिपॉझिट लॉकर्सची व्यवस्था आहे. जिल्हातील प्रमुख शहरांमध्ये आमच्या २१ शाखा आहेत.

जी. व्ही. घोडगेरी,

व्हाईस प्रेसिडेंट.

विशेष माहिती बँकेचे ऑफिसमध्ये मिळेल.

एम. एस्. ह्योसमनी,
प्रेसिडेंट.

❖ अर्थ ❖

दिवाळी अंक

१ नोव्हेंबर १९६७

स्थापना : १९३५

संस्थापक :

प्रो. वामन गोविंद काळे

संपादक :

श्रीपाद वामन काळे

“अर्थ एव प्रधानः” इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिलीय अर्थशास्त्र

☪ ही दिवाळी व नवे वर्ष आमच्या सर्व हितचिंतकांना व वाचकांना सुखाचे जावो ! ☪

अ नु क्र म णि का

१ साप सोडून दोरखंड झोडपू नका.	५	७ हिंदी कारखानदारीतील फॉरिन कीलंबोरेशन.	३१
२ बँकिंगची सर्वांगीण पाहणी होण्याची आवश्यकता.	७	८ आयुर्विमा कॉर्पोरेशनचा खर्चिक कारभार.	३३
३ बँकेच्या मॅनेजरची तारेवरची कसरत.	९	९ मागासलेल्या देशांचा विकास.	३५
४ भारतामधील अर्थसत्तेच्या केंद्रीकरणावर प्रकाश.	१७	१० उद्योगधंद्यांतील अधिकाऱ्यांपुढे उभ्या राहणाऱ्या अडचणी.	३९
५ आशिया-आफ्रिकेतील देशांचे दारिद्र्य.	२७	११ व्याजाच्या रकमेतून इन्कमटॅक्स.	४३
६ सहकारी संस्थांच्या काही समस्या.	२९	१२ परदेशस्थ लक्षावधी हिंदी लोकांवर गडांतर.	४७

दिवाळी आणि नवे वर्ष आपणांस सुखाचे जावो !

दि बेळगांव बँक लिमिटेड

रजिस्टर्ड ऑफिस : ६५९।३० रविवार पेठ, बेळगांव

स्थापना : १९३०]

[शेड्यूल्ड बँक

वसूल भाग भांडवल	:	:	रु. ८ लाखांचे वर
रिझर्व्हज्ज	:	:	रु. ७.८४ लाख
टेबी	:	:	रु. ४ कोटी, ८ लाखांचे वर

—संचालक मंडळ—

(१) श्री. जी. व्ही. सराफ, बी. ए., एलएल. बी., चेअरमन	(२) श्री. एस. एम. मुत्तूर, व्यापारी, व्हाइस चेअरमन
(३) श्री. एम. जी. हेरेकर, लॅडलॉर्ड व बँकर	(४) श्री. ए. आर. नाईक, बी. ए., वी. एस. सी., एलएल. बी.
(५) श्री. एस. व्ही. कलघटगी, व्यापारी	(६) श्री. एच. एस. कुलकर्णी, बी. ए. (एस-जनरल मॅनेजर)

★ म्हैसूर आणि महाराष्ट्र राज्य व गोवा प्रदेश ह्यांची ३८ शाखांच्या द्वारा बँकिंग सेवा करित आहो. ★

आमच्या महाराष्ट्रातील शाखा—चिपळूण, देवगड, कणकवली, मालवण, शिरोडा, सावंतवाडी, वेंगुर्ला, मिरज, माधवनगर (सांगली), बाशी, जयसिंगपूर, गडहिंगलज, कोल्हापूर, मुंबई (मांडवी).

श्री. आर. आर. कुलकर्णी

जनरल मॅनेजर

दि मिरज स्टेट बँक लि., मिरज

(रजिस्टर्ड ऑफिस : मिरज)

खेळते भांडवल : दीड कोटीचे वर

मुदत ठेवीचे दर

मुदत ठेव	दर	साल दरशेकडा व्याज
(१) मुदत ९१ दिवस	...	६ %
(२) मुदत सहा महिने	...	६½%
(३) मुदत नऊ महिने	...	६¾%
(४) मुदत एक वर्ष	...	७ %
(५) मुदत दोन वर्षे	...	७½%
(६) मुदत तीन वर्षे	...	७¾%
(७) मुदत चार वर्षे	...	८ %
(८) मुदत पाच वर्षे	...	८½%
(९) मुदत सहा वर्षे, सात वर्षे, आठ वर्षे	...	९ %

रिकरिंग डिपॉझिट योजना चालू केलेली आहे.

बँकेच्या शाखा : सांगली (गणपती पेठ), सांगली (मार्केटगार्ड),

पंढरपूर, बार्शी, कुडुवाडी, करमाळा, सांगोला,

माढा व लक्ष्मेश्वर (जि. धारवाड)

ही दिवाळी व नूतन वर्ष बँकेचे सभासदांस व खातेदारांस
★ सुखसमृद्धीचे व उत्कर्षाचे जावो. ★

दि पंढरपूर अर्बन को-ऑपरेटिव्ह बँक लि., पंढरपूर

सेवा—सहकार्य—तत्परता हीच आमची वैशिष्ट्ये

स्थापना १९११

हेड ऑफिस : पंढरपूर] ऑडिट वर्ग "अ" [शाखा : सांगोला

स्वतःचे भांडवल ... रु. ४,९२,५००

(शेअर, रिझर्व्ह फंड, वगैरे)

ठेवी ... रु. ३४,०१,०००

एकूण खेळते भांडवल ... रु. ४०,१०,१००

सर्व प्रकारच्या ठेवी आकर्षक व्याजाचे दराने स्वीकारल्या जातात. सभासद प्रॉ. ठेव, रिकरिंग ठेव, अल्पबचत ठेव, इत्यादी ठेवीच्या अभिनव योजना कार्यवाहीत आहेत. सवलतीच्या दराने सर्व प्रकारची कर्जे दिली जातात. सेफ डिपॉझिट लॉकरची उत्तम सोय असून नाइट सेफ डिपॉझिटरीची योजना कार्यान्वित आहे. सर्व प्रकारचे बँकिंगचे व्यवहार केले जातात.

पं. रा. कुलकर्णी प्र. दा. पुरंदरे पां. द. आराध्ये

जी. डी. सी. अँड ए.

मॅनेजर

चेअरमन

अध्यक्ष

दिवाळीनिमित्त आमच्या हार्दिक शुभेच्छा !

शेकडो शेतकऱ्यांनी वापरून अत्युत्कृष्ट असल्याचा अनुभव घेतलेला आहे. म्हणूनच प्रगतिपर शेतकरी

टे. फो.—बँक-२२ ऑइल मिल-५० मिश्रखत गोडाउन-५९

दि पैसाफंड शेतकी सहकारी बँक लि.

हुपरी (जि. कोल्हापूर) निर्मित

पैसाफंड

१४:५:५

१२:६:०

मिश्रखत

१०:५:२

६:१२:०

९:९:५

ट्रेड मार्क

९:९:०

सर्व पिकांकरिता वापरणे पसेत करतात. आपण एक वेळ अनुभव घेतल्यास कमी पैसात भरपूर मोबदला मिळाल्याचे समाधान आपणासही लाभेल. खात्री करून घ्या.

आ. बा. नाईक

एल. वाय. पाटील

मॅनेजिंग डायरेक्टर

चेअरमन

दि पैसाफंड शेतकी सहकारी बँक लि. हुपरी

सातारा जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., सातारा

निधर्मी सहकारी समाजवादाचे ध्येय उराशी बाळगून सातारा जिल्ह्याचा आर्थिक कार्यापालट करणेस सदैव सिद्ध असणारी ही बँक आपल्याही सेवेस सिद्ध आहे.

बँकेचा आर्थिक पसारा

१] भाग भांडवल	रु. ७६,२०,०००
२] ठेवी	रु. ३,८२,००,०००
३] दिलेली कर्जे	रु. ५,०७,००,०००
४] खेळते भांडवल	रु. ७,३५,००,०००

व्यं. झा. भोंसले, बी. कॉम., जी. डी. सी. ए.,

व्यवस्थापक

सु. रा. भोईटे,

किसन महादेव वीर,

बी. ए., एलएल. बी.,

एम. एल. सी.

उपाध्यक्ष

अध्यक्ष

साफ सोडून दोरखंड झोडपू नका !

हे तात्कालिक-स्लंप-डिप्रेसन नव्हे; भिनलेले रिसिजनच आहे.

लेखक : बिंदुमाधव कानेटकर, किलोस्कर उद्योग समूहाचे आर्थिक सल्लागार

काही आठवड्यांपूर्वी हैद्राबाद येथे बोलताना उपपंतप्रधानांनी प्रचलित गंभीर आर्थिक समस्येला केवळ 'स्लंप' संबोधून तिची तीव्रता कमी भासविण्याचा प्रयत्न केला. रिसिजन (ओहोटी) हा शब्द वापरणे त्यांना परवडणारे नव्हते; तो शब्द फार परसड आणि भयसूचक त्यांना वाटला असावा; कारण, हिंदी आर्थिक परिस्थितीचे अतिनिराशजनक वर्णन करणारा तो शब्द आहे.

कदाचित हे सर्व असे असेलही; आपण फक्त 'मर्यादित मंदी' मध्ये सापडलेले असूही. पण अर्थशास्त्रामध्ये काही शब्दांना विशिष्ट अर्थ असतात आणि त्यांच्या दीर्घकाळ वापराने त्यांना ते अर्थ चपखल चिकटून राहिलेले असतात. आजच्या हिंदी आर्थिक परिस्थितीपेक्षा खूपच गंभीर आणि उलथापालथ करणाऱ्या प्राप्तदशेला स्लंप हा शब्द बहुधा लावला जातो. स्लंप ह्या शब्दाची डिप्रेसन ह्या शब्दाशीच बरोबरी होऊ शकते; १९३० नंतरच्या त्या भयानक आणि निराशाजनक दहा वर्षांचे वर्णन करताना अर्थशास्त्रज्ञ ह्या दोन्ही शब्दांचा आलटून पालटून उपयोग करित असत. मराठीमध्ये हे फरक दाखविणारे प्रतिशब्द अद्याप तयार व्हावयाचे आहेत.

सध्याच्या अगतिकतेला स्लंप न म्हणता रिसिजनच म्हणणे मी पसंत करतो, कारण त्यामुळे परिस्थितीचे यथार्थ वर्णन होऊ शकेल; अनुरूप नसलेला वेगळा शब्द वापरून अप्रिय गोष्टी झाकण्याचा प्रयत्न करण्यात काय अर्थ आहे? किंमती, वैयक्तिक, कौटुंबिक आणि धंद्याच्या मिळकती, विक्री, नफे, रोजगार, शेअर्सच्या किंमती आणि त्यामागोमाग व्याजाचे दर, हे सर्व अतिशय गतीने घसरणुंडीला जेव्हा लागतात, तेव्हा त्याला स्लंप असे म्हणावयाचे. पण, तशी आज परिस्थिती नाही. ह्या परिस्थितीपासून आपण फार दूर आहो आणि दैव अनुकूल झाले, तर असेच दूर राहूही. रिसिजनमध्ये स्लंपची आणि डिप्रेसनची भर पडली, म्हणजे गंडस्योपरि पिटिका संवृत्ता अशी आपत्ती ओढवायची !

समाजाच्या एकूण आर्थिक मागणीमध्ये निःसंदिग्ध प्रचंड प्रतिकूल फरक पडतो, तेव्हा ती रिसिजनची परिस्थिती आहे असे सामान्यपणे म्हटले जाते. एकाद्या जिनसाची किंवा सेवेची मागणी वाढत जाते, पण ह्या वाढीची वाटणी अशी होते की काहींचा संप वाढतो तर काहींचा उतरतो; अशा परिस्थितीला अर्थातच रिसिजन म्हणता येणार नाही. सायकली, शीट ग्लास, डिझेल इंजिने, इत्यादींच्या बाबतीत १९६२ पासून असे घडले

आहे. पण गेल्या पाच वर्षांत रिसिजनची ओरड कुठे ऐकू आली नाही; आताच ती ऐकू येत आहे.

खरे सांगावयाचे म्हणजे, काही इंजिनिअरिंगच्या कारखान्यांची एकूण विक्री घटत आहे, हे स्पष्ट दिसून येत असले तरी इतर काहींच्या बाबतीत तशी फारशी लक्षणे दिसत नाहीत; त्यांच्या ऑर्डरींची संख्या पूर्वीच्या मानाने कमी झाली असेल एवढेच. हे दुसरे-तिसरे काही नसून केवळ स्पर्धेचा परिणाम आहे आणि स्पर्धेचे स्वागतच करायला हवे. रिसिजन आणि स्पर्धा (विक्रेत्यांच्या बाजारपेठेची खरेदीदारांच्या बाजारपेठेकडे वाटचाल) ही एकमेकांशी आता इतकी निगडित झालेली आहेत, की वैयक्तिक उद्योगधंद्याची तपशीलवार पाहणी केल्याखेरीज परिस्थितीचे वास्तव दर्शन आपणास घडणे कठीणच आहे.

युरोपचा किंवा अमेरिकेचा कालच दौरा करून परतलेले कित्येक नामवंत उद्योगपती सांगतात की आज आपल्या देशात जे घडत आहे, ते जागतिक घडामोडीपेक्षा वेगळे काही नसून केवळ त्यांचाच तो एक भाग आहे. युरोप-अमेरिकेवर आणि पश्चिम आशियावर रिसिजनची छाया पसरलेली आहे, हे मी अमान्य करित नाही. त्याची आपल्या निर्गत व्यापाराला झळ लागलेली असणारच. त्याचप्रमाणे, आयातीवरील बंधने कमी करण्याच्या धोरणामुळे अंतर्गत उत्पादनाच्या मागणीवरही प्रतिकूल परिणाम झालेला असणार. निर्गतीला प्रोत्साहन देणारी एक्सपोर्ट इन्सेन्टिव्हजची जागा भरून काढण्यात रुपयाचे अवमूल्यन यशस्वी होऊ शकलेले नाही, त्याचेही कारण जागतिक रिसिजन हे असू शकेल.

हे सर्व खरे असूनही, तेवढ्याने पुरेसा उलगडा होत नाही. कारण, भारताच्या आजच्या आर्थिक दुरावस्थेचे मूळ भारताच्या अर्थकारणातच मुरलेले आहे. आपल्या उत्पादनाचे कर्ते भागीदार, आपल्या राष्ट्रीय उत्पन्नाची घडण व त्याचे घटक, त्याचप्रमाणे उपभोक्त्या गिऱ्हाडकीचे स्वरूप, ह्याचा प्रस्तुत रिसिजनशी अत्यंत निकटचा संबंध आहे.

- (१) आज उद्योगधंद्यांची कितीही वाढ झालेली वाटली, तरी राष्ट्रीय उत्पन्नापैकी सुमारे ४५% उत्पन्न शेतीपासून प्राप्त झालेले असते.
- (२) आपल्या शेतीच्या उत्पादनापैकी सुमारे ६५% उत्पादन अन्नधान्याने व्यापलेले असते.

(३) अन्नधान्याचे आणि औद्योगिक कच्च्या मालाचे वार्षिक उत्पादन ह्यांचा एकूण मागणीवर जो प्रचंड परिणाम होतो, त्यामानाने त्या उत्पादनाच्या दीर्घकालीन प्रवृत्तीचा काहीच होत नाही, हे स्पष्ट करायला हवे.

१९६५-६७ ह्या कालात ह्या गोष्टीची जाणीव अगदी स्पष्टपणे, तीव्रतेने झाली. त्या मुदतीत अन्नधान्याचे उत्पादन २०% ने कमी झाले, अन्नधान्याच्या किमती ४२% ने वाढल्या, औद्योगिक कच्चा माल ४५% ने महागला; म्हणजे अन्नधान्याच्या उत्पादनातील तुटीच्या मानाने कितीतरी भारी प्रमाणात ही सर्व महागाई झाली. अन्नधान्याच्या उत्पादनात इकडे घट होत असताना लोकसंख्या भरमसाठ फुगत चालली आणि खाणाऱ्या तोंडांत दरसाल ५० लाखांची भर पडत गेली. आर्थिक समस्येच्या ह्या दुसऱ्या गंभीर बाजूचा विचार येथे केलेला नाही.

इकडे, १९६६-६७ मध्ये, अन्नधान्याचे प्रत्यक्ष उत्पन्न ४२% वर उतरले, तरी त्याचा पैशातील मोबदला ५१% अधिक झाला. ह्याचा अर्थ, एकूण राष्ट्रीय उत्पन्न आणि व्यापारी देवघेव ह्यांची फेरवाटणी होऊन ती शेतीच्या क्षेत्रालाच उपकारक झाली.

शेतीला नव्याने हाती आलेल्या ह्या पैशापैकी बराच मोठा भाग बड्या शेतकऱ्यांच्याच वाट्याला आला असणार. म्हणजे, अन्नधान्याचे उत्पादन घटल्यामुळे भरभराटीत असलेल्या शेतकऱ्यांचीच आणखी भरभराट झाली असणार असे बव्हंशी म्हणता येईल; उतू गेलेला काही पैसा इतर शेतकऱ्यांच्या वाट्यास काही अंशी आला असला, तरी त्यामुळे सर्व शेतकऱ्यांचा फायदा झाला असे सरसकट विधान करता येणार नाही.

काहीही असो, कारखान्यांनी उत्पादन केलेल्या जिनसा विकत घेण्याची सर्वसाधारण शेतकऱ्यांची सरासरी आर्थिक पात्रता अद्यापही अत्यंत मर्यादित आहे; तशी त्यांची प्रवृत्तीही नाही. सोने, शेतीची अवजारे, ह्यावर आणि प्रतिष्ठेच्या परंपरागत कल्पनावर आधारलेल्या गोष्टीवरच खर्च करणे तो पसंत करतो. कारखान्यात तयार होणाऱ्या जिनसांना अद्याप शहरवासीयांच्या मागणीवरच मुख्यतः अवलंबून राहावे लागते, आणि शहरी लोकांना तर पूर्वीइतकेच साव मिळविण्यासाठी पूर्वीच्या मानाने डुप्पटिप्पट खर्च करावा लागत आहे. त्यामुळे त्यांच्या ऐच्छिक खर्चाला, विशेषतः १९६५ पासून, वावच उरलेला नाही.

आकड्यात सांगितले तर हे अधिक स्पष्ट होईल. आपल्या येथील अर्थ अवस्थेत 'गरजेसातर' आणि 'ऐच्छिक' खर्चाच्या क्षेत्रांचे दरम्यान खूप मोठा अडसर आहे आणि तो ओलांडणे शेकडा ९५ लोकांना अशक्यप्राय आहे; त्या सर्वांना गरजा भागविता भागविताच नाक्री नव येतात; मग ऐच्छिक खर्चाला वाव कोठून राहणार ? शेतीच्या उत्पादनाच्या पातळीवर जिनसांचा उपभोग

व त्यासाठी केला जाणारा खर्च अवलंबून राहतो; बचतीचे मानही त्यावरच अवलंबून राहते; त्यामुळे शेतीचे उत्पादन कमी-अधिक होईल त्याप्रमाणे ह्या दोन्ही गोष्टी बदलत राहतात. १९६५-६७ ह्या काळाप्रमाणे शेतीच्या उत्पादनात एकाएकी खूप घट झाली म्हणजे उद्योगधंद्यांत रिसिजन येणार, हे ठरल्यासारखेच आहे. शेतीचे उत्पादन सुधारले म्हणजे लोकांना सायला, पांघरायला अधिक उपलब्ध होऊ लागते, पण अजून अन्न आणि अगदी प्राथमिक गरजा ह्यांवरच ते एवढ्या मोठ्या प्रमाणावर अपरिहार्यपणे उपयोगात आणले जाते, की त्याचा इतर उपभोग्य जिनसांकडे फारसा कल जाऊ शकत नाही.

राष्ट्रीय उत्पन्नापैकी फार तर २०% उत्पन्न गिऱ्हाइकांच्या सुधीच्या खरेदीला पात्र होऊ शकते. जनतेला ठराविक किमतीला अन्नधान्य मिळू शकत नाही, हे माझ्या मते सध्याच्या रिसिजनचे मध्यवर्ती कारण आहे. दुसऱ्या शब्दांत सांगावयाचे म्हणजे अन्नधान्याच्या किमतीत फार चढ-उतार झाला, तफावत पडली, म्हणजे आपले सर्व गलबतच हादरू लागते; आपण बुडून जाऊ की काय, अशी भीती वाटू लागते. अन्नधान्य आघाडीवर जरा मोठा गोंधळ उडाला, की लागलीच ऐच्छिक खर्चाला आवश्यक ती कूसच उरत नाही आणि कापडासारख्या अगदी प्राथमिक गरजेच्या जिनसांच्याही खपावर त्याचा परिणाम दिसून येतो.

भारतासारख्या विकसनशील देशातील माणसांचा (ठराविक किमतीला मिळणाऱ्या) अन्नाचा दरमाणाशी उठाव वाढल्याखेरीज भरपूर प्रमाणात स्कूटर्स, मोटार सायकली, शिवणाची यंत्रे, पंसे, मोटारी, प्रवास, इत्यादी अधुनिक सुखसोयीच्या जिनसांच्या उठावावर फार मोठे दडपण राहणे अपरिहार्य आहे.

दुसऱ्या शब्दांत सांगावयाचे म्हणजे, भारतासारख्या विकसनशील देशांना शेतीच्या आणि अन्नधान्याच्या उत्पादनात मोठा, विसंबून राहता येईल असा आणि विविधतापूर्ण वाढावा निर्माण करता आल्याखेरीज त्यांच्या ऐच्छिक उपभोगाच्या पद्धतीत मोठा फरक घडवून आणण्यास आवश्यक ती साधनसमृद्धी अथवा बाजारपेठ ते देश उपलब्ध करून देऊ शकणारच नाहीत. ह्या अर्थाने, भारताच्या अर्थकारणात रिसिजन भिनलेले आहे व ते तसेच काही काळ घुरलेले राहणार.

दुर्दैवाने, ह्या साध्या, मूलभूत गोष्टीची व्यापार-उद्योगधंद्यांतीलही फारच थोड्यांना जाणीव आहे. हिंदी अर्थव्यवस्थेला स्वयंपूर्ण विकासप्रत नेण्यास औद्योगिक अन्नाचाच वापर करायला हवा, हे त्यांना सांगितलेले सहज पडते. कारखानदारी अन्न मानले, तर त्याचे प्रक्षेपण शेतीच्या पायठ्यावरूनच करायला हवे, ह्याचे मात्र क्वचितच आकलन होते.

बँकिंगची सर्वांगीण पाहणी होण्याची आवश्यकता

चौकशी मंडळ नेमण्याची वेळ आली आहे

ब्रिटिश राजवटीच्या अखेरच्या ५० वर्षांत तज्ज्ञांची अनेक चौकशी मंडळे नेमण्यात आली. ह्या मंडळांनी देशातील सामाजिक, राजकीय व आर्थिक जीवनाविषयी अनेक अंगांनी पाहणी केली. भारतामधील चलनाचा व परदेशीय हुंडणावळीविषयीचा इतिहास पाहिला तर अशा प्रकारच्या अनेक कमिश्नर आणि कमिश्नर नेमण्यात आल्याचे आढळून येते. ही सर्व कमिश्नर अगर कमिश्नर ब्रिटनमधील ब्रिटिश रॉयल कमिशनच्या धर्तीवर नेमण्यात आल्या होत्या. त्यांपैकी सेंट्रल आणि प्रोव्हिन्शियल बँकिंग इन्कायरी कमिश्नर ही अखेरची होत. त्यांनी तयार केलेले अहवाल आणि त्यांच्यापुढे देण्यात आलेला पुरावा ही नजरेखालून घातली तर हिंदी बँकिंगविषयी आणि चलन पद्धतीची संघटना आणि यंत्रणा ह्यासंबंधी अहवालातून माहितीची कोठारे असल्याचे आढळून येते. एका अर्थाने दोन महायुद्धांच्या दरम्यानच्या कालावधीत चलन आणि हुंडणावळ ह्यांच्याबद्दल जी चौकशी करण्यात आली तिचीच परिणती नव्या कमिश्नरमध्ये झाली असे म्हणता येईल. परंतु इतकेच सांगून थांबता येणार नाही. हिंदी बँकिंगच्या धंद्याची व्याप्ती, त्याचे स्वरूप, त्याची रचना आणि यंत्रणा ह्यासंबंधी व्यापक व विस्तृत पाहणी करण्याचा पहिला प्रयत्न म्हणूनही त्यांना महत्त्व आहे.

आजच्या बँकिंगच्या धंद्याची कोठलीही बाजू घेतली तरी त्याची पाळेमुळे वरील कमिश्नरनी केलेल्या चौकशीपर्यंत पोचतात. ह्यावरून त्यांचे महत्त्व उघड होत आहे. १९५० साली नेमण्यात आलेली रूरल बँकिंग इन्कायरी कमिटी प्रथमच्या कमिश्नरना पुरक म्हणून नेमण्यात आली होती. १९५२ ची रूरल क्रेडिट सर्व्हे हाही रूरल बँकिंगबद्दल अधिक माहिती मिळविण्याचा एक प्रयत्न होता. पण सर्व्हेने सादर केलेल्या अहवालाला नंतर ग्रामीण व सहकारी पतपेढ्यांच्या दृष्टीने वेगळेच स्वरूप प्राप्त झाले. १९५४ साली खाजगी मालकीच्या विभागातील कंपन्यांच्या भांडवल पुरवठ्यासंबंधी थ्रॉफ कमिटी नेमण्यात आली. तिने पूर्वीच्या कमिश्नरचा धागा उचलून तो पुढे चालविला. अखेर १९६१ साली डिपॉझिट इन्शुरन्सची योजना चालू करण्यात आली परंतु त्यासंबंधीच्या मूळ कल्पनेचा धागा १९३२ सालापर्यंत पोचविता येतो. बँकांचे एकत्रीकरण, बँकिंग संबंधीचे कायदे, बँकिंगच्या पद्धती, ह्या व इतर कल्पनांचे बीज १९३१ मधील चौकशी मंडळांत सापडते. हिंदी बँकिंगच्या धंद्याचे आधुनिकीकरण करण्याची जी प्रक्रिया सुरू झाली तिची सुरुवात ह्या कमिश्नरनी केली ह्यात शंका नाही.

ह्या कमिश्नरचे अहवाल सुमारे ३५ वर्षांपूर्वी तयार करण्यात आलेले आहेत. एवढ्या अवधीत हिंदी बँकिंगच्या रचनेत मूलभूत आणि विस्तृत स्वरूपाचा बदल झालेला आहे. १९३१ साली अस्तित्वात असलेल्या व्यापारी बँका आणि १९६७ साली अस्तित्वात असलेल्या व्यापारी बँका ह्यांच्यात संख्येच्या दृष्टीने फारसा फरक नाही. पण युद्धकालात मात्र व्यापारी बँकांची संख्या ७५० पेशाही अधिक झालेली होती. रिझर्व्ह बँकेने बँकांची मजबुती साधण्याचे, त्यांचे एकत्रीकरण करण्याचे, आणि बुद्ध्या व दर्जाहीन बँकांचे निर्मूलन करण्याचे धोरण स्वीकारल्यामुळे आता व्यापारी बँकांची संख्या १०० पर्यंत खाली आली आहे. परंतु गेल्या काही वर्षांत व्यापारी बँकांचे कार्य, त्यांचे स्वरूप आणि स्थान ह्या बाबतीत ओळखून घेण्याइतका बदल घडून आलेला आहे. शिवाय, रिझर्व्ह बँकेच्या पुढाकाराने आणि बँकिंग रेग्युलेशन कायद्याने त्यांच्या धंद्यांत आणि कार्यपद्धतीत अर्धपूर्ण बदल झालेला आहे. सार्वजनिक मालकीच्या विभागातील उद्योगधंद्यांना मदत करण्यासाठी काही एक प्रकारचा सरकारी व निमसरकारी बँकिंगचा धंदा स्वातंत्र्यानंतरच्या कालात अस्तित्वात आला असून त्याची वाढही झालेली आहे. अल्प बचतीची मोहीमही विस्तार पावत आहे. देशी पद्धतीच्या बँका आणि को-ऑपरेटिव्ह बँका ह्यांच्या कार्यक्षेत्रांत आणि स्थानांत मूलभूत बदल झालेले आहेत. भांडवल बाजाराची रचना आणि कार्यपद्धती ह्यांच्यात सरकारी नियंत्रणे व नव्या संस्था ह्यांमुळे बदल झालेला आहे. देशाच्या द्रव्यविषयक यंत्रणेत प्रोव्हिडंट फंड्स, एम्प्लॉईज स्टेट इन्शुरन्स कॉर्पोरेशन, युनिट ट्रस्ट ऑफ इंडिया, आणि खाजगी व सार्वजनिक पैसे गुंतविणाऱ्या कंपन्या ह्यांनी महत्त्वाचे स्थान मिळविले आहे. बऱ्याच बिगर बँकिंग कंपन्या व बँकसदृश कंपन्या बँकांच्या कार्यक्षेत्रात पदार्पण करीत आहेत. त्यांच्या कारभाराची तरनांदसुद्धा नाही. १९३१ च्या बँकिंग इन्कायरी कमिश्नरनी देशातील पैशाच्या व भांडवलाच्या बाजारांचा अभ्यास केलेला होता. आता ह्या बाजाराचे स्वरूप वरील कारणांनी बरेच पालटलेले आहे. हे बदल सर्वांना माहित आहेत आणि त्याची जाणीवही सर्वांना होत आहे. बँकिंगच्या धंद्यासंबंधीच्या नव्या पाठ्यपुस्तकातून ह्या बदलाची माहितीही देण्यात आलेली आहे. परंतु ह्या बदलाची चिकित्सा अजून कोणाही तज्ज्ञाच्या मंडळाने केलेली नाही. म्हणून हे कार्य करण्यासाठी उच्चाधिकार असलेले एक बँकिंग इन्कायरी कमिशन नेमण्याची वेळ आता प्राप्त झाली आहे.

बँकवाल्यांनी अशा बँकिंग व मॉनेटरी कमिशनची मागणी केलेली आहे. ब्रिटन, अमेरिका आणि कॅनडा ह्या देशांत अशा

प्रकारची कमिशनस नेमण्यात आली असून त्यांनी आपले अहवालही सादर केलेले आहेत. हिंदमध्ये निदान दोन बँकांच्या अध्यक्षांनी तरी अशी मागणी केलेली आहे. अलीकडे बँकवाल्यांनी ही मागणी अर्थमंत्र्याकडे केली असल्याची वार्ता आहे. परंतु ह्या प्रयत्नांना अद्याप यश आलेले नाही; उलट अशा प्रकारच्या चौकशी मंडळाच्या मागणीचा आग्रह बँकवाल्यांनी सध्या धरू नये असा सल्ला त्यांना मिळाल्याचे समजते. कारण, राज्यकर्त्या पक्षामध्ये सध्या अतिरेकी मनोवृत्तीचा प्रभाव असल्याने, चौकशी मंडळावर बसणाऱ्या लोकांकडून करण्यात येणाऱ्या संभाव्य शिफारशीमुळे बँकवाल्यांची परिस्थिती अधिकच अडचणीची होण्याचा संभव आहे. अर्थमंत्र्यांच्या मताने आताच एखाद्या कमिशनची नियुक्ती केल्यास असे कमिशन बँकिंगच्या धंद्याचे संपूर्ण राष्ट्रीयीकरण अगर त्यांच्या कारभारावर अधिक कडक नियंत्रणे सुचवील ह्याविषयी शंका बाळगण्याचे कारण नाही. अर्थातच सध्याच चौकशी मंडळाचा आग्रह बँकवाल्यांनी सोडून दिलेला दिसतो. तथापि बँकांवर अधिक सामाजिक नियंत्रण ठेवण्यासाठी सरकार काही करो अगर न करो, बँकिंग धंद्यासंबंधी चौकशी मंडळ नेमण्याची जरूरी अगदी स्वतंत्रपणे योग्य ठरणारी अशी आहे. बँकिंगच्या धंद्याच्या भवितव्याविषयी राजकीय निर्णय घेण्यासाठी मात्र अशा चौकशी मंडळाची गरज नाही.

देशाच्या पतपुरवठ्याच्या गरजा बँकिंगच्या विकासांमुळे कितपत भागविल्या जातात, सध्याच्या बँकिंगच्या पद्धतीचे आणि चलनपद्धतीचे स्वरूप, त्यांचा टंग आणि यंत्रणा ह्यांची मीमांसा करण्याच्या दृष्टीने अशा चौकशीमंडळाची गरज आहे. तात्त्विक आणि व्यावहारिक दृष्टिकोणातून अशा पाहणीची आवश्यकता आहे. शिवाय, भावी विकासाची दिशाही अशा पाहणीमुळे ठरविता येईल. ठेवी जमविण्याची आणि शाखा विस्ताराची नवी तंत्रे शोधून काढण्यासाठी आणि त्यांची कार्यक्षमता अजमावण्यासाठी अर्थशास्त्रज्ञांच्या ज्ञानाचा व अनुभवाचा आणि बँकर्सच्या व्यावहारिक कुशलतेचा संचय करणे आवश्यक जाहे. बँकांच्या शाखांवरील देखरेख आणि त्यांचे हिशेब ह्या गोष्टी गुंतागुंतीच्या असतात. त्यासंबंधी नव्याने विचार करण्यात आला पाहिजे. गेल्या दोन दशकांपुरता विचार केला तर असे दिसून येते की, बँकिंगच्या धंद्याचा विकास कोणत्याही आखीव कार्यक्रमाप्रमाणे न होता यदृच्छया झालेला आहे. आर्थिक विकास साधण्यासाठी करण्यात येणाऱ्या प्रयत्नांमुळे बँका काहीशा जोमाने मार्गक्रमण करीत आहेत. परंतु स्वतःचा विकास नियोजित पद्धतीने करण्याचे अगर त्यावर नियंत्रण ठेवण्याचे मात्र त्यांना जमलेले नाही.

गेल्या दोन दशकांत देशी पद्धतीच्या बँकिंगची जागा

सहकारी व व्यापारी बँकांनी घेतलेली आहे. परंतु, त्या पद्धतीमधील काटकसर, सरलता आणि कुशलता मात्र त्यांना शिकता आलेली नाही. त्याचप्रमाणे औद्योगिक बँकांनी भांडवल बाजाराची जागा भरून काढण्याचे प्रयत्न केले आहेत. भांडवल बाजाराचे मुख्य कार्य बचतीला उत्तेजन देण्याचे आणि ती गोळा करण्याचे आहे. परंतु हे कार्य औद्योगिक बँकांना जमलेले नाही. सुमारे २५ वर्षांपूर्वी त्या वेळच्या व्हाइसरॉयच्या कौन्सिलचे फडणीस सर बेसिल बँकेट ह्यांचे दिल्ली विद्यापीठातील विद्यार्थ्यांपुढे भाषण झाले होते. त्यांत त्यांनी असे सांगितले होते की पडून राहिलेला पैसा गोळा करणे आणि उत्पादनासाठी त्याचा वापर करणे हे दोन हिंदी बँकिंगच्या धंद्यापुढील प्रमुख प्रश्न आहेत. अजूनही हेच दोन प्रश्न बँकिंगच्या धंद्यापुढे तसेच राहिले आहेत.

त्यानंतर हिंदी बँकिंगच्या धंद्याची रचना आणि यंत्रणा ह्यांच्या बाबतीत काही प्रगती करण्यात आलेली आहे. बँकिंगच्या पद्धतीचे सूत्रीकरण आणि वेशिष्टीकरण काही प्रमाणात साधण्यात आले आहे परंतु त्यांनी आपली गरज पुरेशी भागविली किंवा किंवा नाही हे अजून स्पष्ट झालेले नाही. त्याचप्रमाणे अर्थव्यवस्थेच्या निरनिराळ्या विभागांत आणि भांडवल बाजारात पैसा मोकळेपणाने सेळतो की नाही हेही समजावयाचे आहे. ह्याबाबतची पाहणी चौकशी मंडळ करू शकेल. बँकांच्या कार्यात अनेक प्रकार आहेत; त्यांची कार्यक्षेत्रे व कार्यपद्धती भिन्न आहेत; आणि त्यानुसार त्यांच्या रचनाही वेगवेगळ्या असतात. ह्या बाबतीत सध्याचीच परिस्थिती चालू ठेवावी, की तिला अधिक उत्तेजन द्यावे, की तीत फरक करावा हेही चौकशी मंडळाला तपासून पाहता येईल. बँकिंगच्या धंद्याविषयी अनेक प्रश्न साहजिकच उपस्थित होतात. त्यांपैकी काही असे आहेत—पैसे काढणारे आणि पैसे देणारे ह्यांचा दुवा जुळवून देण्याच्या कामी आपली बँकिंगची व चलनाची पद्धत कितपत कार्यक्षम ठरली आहे? बँकिंगच्या व्यवहाराबद्दल व तदनुशंगिक आर्थिक प्रश्नांबद्दल संशोधन करण्यात येते की नाही? बँकांच्या कारभारात यांत्रिकीकरण करण्यात यावे की नाही? इत्यादी. काही बँकांनी ह्या बाबतीत महत्त्वाचे काम केले असेलही. पण, एकंदरीने बँकांचे अशा प्रश्नांकडे दुर्लक्ष झाले आहे. बँकांचा अनुभव व ज्ञान ह्यांचा संचय कसा करता येईल, हे चौकशी मंडळ सांगू शकेल. काही उणिवा असल्या तर त्या कशा दूर कराव्या हेही चौकशी मंडळ सांगू शकेल. थोडक्यात, बँकिंगच्या व चलनपद्धतीच्या रचनेविषयी व यंत्रणेविषयी सर्वकश चौकशी करणे अतिशय जरूरीचे आहे.

बँकेच्या मॅनेजरची तारेवरची कसरत

(एकांकिका)

[मुख्य भूमिका :

श्रीकांत : चाळिशीच्या सुमाराचा बँक-मॅनेजर. त्याचा चेहरामोहरा अनुभवाची व कर्तव्यनिष्ठेची साक्ष देत आहे. तो बँकेला वाहिल्यासारखा दिसला तरी प्रेमळ कुटुंबप्रमुखही आहे.

प्रेमा : श्रीकांतची पत्नी. जरा तक्रारी स्वभावाची, पण तिची तक्रार बरीचशी मानसिक आहे.

सुरेश : मुलगा } शाळकरी मुले]
लीला : मुलगी }

प्रवेश पहिला

(स्थळ : मॅनेजरच्या घरातील झोपण्याची खोली; सकाळी ६ चा सुमार)

श्रीकांत : (स्वप्नातून एकदम जागा होऊन) कोण आहे ?
प्रेमा ! माझी कॉफी तयार झाली का ? (थोडा वेळ शांतता.)

लीला : दादा, तुम्ही आईला हाक मारलीत का ? ती अजून झोपलेलीच आहे काय करावं ! अर्धा तास झाला. आता कॉफी कधी मिळणार ! सरंच दादा, तुम्हीच-म्हणजे आपण सर्वांनीच कॉफी करून घेतली तर काय हरकत आहे ?

सुरेश : वा ! छान कल्पना ! दादा, तुमची हरकत नसेल तर मी सुद्धा मदत करीन.

श्रीकांत : (वर्तमानपत्र हातात घेत) पण, तुमच्या आईने उठून कामाला का लागू नये ? जा, तिला उठवा. बँक मॅनेजरने काय काय करावं ! कॉफी करावी, की न्याहारीची तयारी करावी, की आणखी काही करावं !

सुरेश : दादा, तुमचं बरोबर आहे; आम्ही आईला कालच तसं म्हणालो.

लीला : पण आई म्हणाली, तुमचे दादा बँकेत मॅनेजर आहेत, घरी नाहीत. आईचं म्हणणं सरं आहे, नाही का ?

श्रीकांत : (स्वतःच्या श्रेष्ठत्वाची इतरांना जाणीव नसल्या-बद्दल काहीसा चिडून) अरे ! म्हणजे गोष्टी इतक्या थराला आल्या का ? मला वाटतं, आता मला तिच्याशी खाविषयी बोललंच पाहिजे.

प्रेमा : (काहीशी दचकते आणि स्वतःबद्दल दया दाखविण्याच्या आविर्भावात) सरं आहे तुमचं ! तुम्ही काय वाटेल ते करू शकता. ह्या घरात माझी काय भेदा होते, ह्याचा कोण विचार करणार ?

श्रीकांत : अग पण काय झालं ! आता काय विचडलं आहे आईसाहेबांचं ? (सुरेश आणि लीला हळूच खोलीबाहेर जातात.)

प्रेमा : तुम्हाला काय माहीत ? तुमच्या डोक्यात सदाच कदा बँकेचे विचार. तुम्हाला बँकेने मॅनेजरच्या गादीवर बसविले आहे ना ! तुम्हाला आमच्या सारख्यांचा विचार

करण्याचे कारणच काय ! पण सरंच, काल रात्री तुम्ही केव्हा परत आला ? मुलं नि मी १० वाजेपर्यंत वाट पाहात थांबलो होतो. विचारी ! तुम्ही जेवायच्या वेळी नव्हता तर त्यांना कसं चुकल्याचुकल्यासारखं झालं.

श्रीकांत : ते जाऊ दे; पण तुम्ही काय तक्रार आहे ती तर सांग.

प्रेमा : माझं जाऊदे हो. मुलांचं काय आणि तुमचं तरी काय ? तुम्ही काही बँकेतील एकटेच एकनिष्ठ मॅनेजर नाही. बँकेच्याच आवारात तुम्हाला राहण्याची जागा मिळाली असली तरी दिवसांचे चोवीस तास ताबेदार राहावं असे का आहे ? धड अन्न नाही, धड झोप नाही, बायकोकडे लक्ष नाही; आणि मुलांच्या हिताकडेही लक्ष घायला फुरसत नाही. सुरेशला गेल्या परीक्षेत दोन विषयांत शून्य मार्क मिळाले. बहुधा स्वारी मुकाम करणार ! आणि लीला ! तिला शाळेत धाडायचं म्हणजे एक दिव्यच आहे. इकडे माझी प्रकृती बेताचीच आहे. अलीकडे माझा रक्तदाब बरोबर आहे का नाही कुणास ठाऊक.

श्रीकांत : तरी मला वाटलंच ! असें करतेस का, काही दिवस तू लिमिकल विस्किटावर राहा.

प्रेमा : थडा पुरे झाली हं. (लीला आणि सुरेश न कळत खोलीत प्रवेश करतात.)

लीला : दादा, ... दादा ! तुम्ही रागावणार नसला तर तुम्हाला एक गंमत सांगते.

श्रीकांत : सांग बेटा !

लीला : माझी मैत्रीण राधा परवा वर्गात सांगत होती की तिच्या आत्याला तुम्हाला बढती मिळाल्याचं कळल आहे. सरंच दादा ?

श्रीकांत : अरे मग त्यात एवढी गंमत ती काय ?

लीला : वा दादा ! गंमत तर पुढंच आहे. आईच्या स्वाध्यावरून तिच्या आत्यानं हे ताडलं म्हणे.

प्रेमा : फाजील कुठली. (श्रीकांतकडे बघून) तुमच्या दुर्लक्षाचा हा परिणाम आहे.

श्रीकांत : तुम्हाला लढपणावरून नाही; पण तुम्हाला अलीकडील

तक्रारीवरून मात्र माझी बढती सांगता येईल. मी सरकारकून होतो तेव्हा तुझे डोके दुसत असे; मी हिशेबनीस झालो तेव्हा तुला जवळचे कमी दिसू लागले; निदान तसे तुला वाटू लागले; आणि आता मी मॅनेजर झाल्यावर तुला रक्तदावाची शंका येऊ लागली. आता माझ्या पुढच्या बढतीची खबर कोणत्या आजाराने सुचविणार आहेस, ते तरी सांग. (प्रेमा हुंदके देऊ लागते; लीला व सुरेश गालातल्या गालात हसू लागतात. श्रीकांत काही क्षण स्तब्ध बसतो आणि मग एकदम भानावर आल्यासारखा म्हणतो) काय वेळ गेला हा ! साडेसात वाजले ! एव्हाना ऑफिसमध्ये हजर असायला पाहिजे होते ! सहामाही अखेरचे काम झपाट्याने उरकले पाहिजे; व्याजाचे हिशेब अजून पुरे व्हायचे आहेत; इतर कामे वाट पाहात आहेतच; काय करावं ! अजून किती काम राहिलं आहे ! (श्रीकांत तोंड धुतो, केसावरून ब्रश फिरवतो आणि ठीकठाक होऊन सालच्या मजल्यावरील ऑफिसात घाईगर्दीने जातो.)

प्रवेश दुसरा

(वेळ : सकाळची ९. स्थळ : मॅनेजरचे बिऱ्हाड)

(श्रीकांत स्नान आणि नास्ता उरकण्यासाठी घाईघाईने घरी येतो.)

श्रीकांत : अरे ९॥ होत आले; माझा टॉवेल कुठं आहे ? सगळी तयारी आहे ना ? मला आता घाई केली पाहिजे.

लीला : काय करावं, माझं इंग्रजीचं पुस्तक सापडत नाही. दादा, बघा की जरा; मला शाळेत उशीर होतो आहे. अन् त्यात आई रागावलेली !

सुरेश : दादा, माझे बूट नीट बसत नाहीत पहा. बघा की जरा.

श्रीकांत : प्रेमा, अग मुलांना काय पाहिजे ते पहा ना ! इतक्यावारीक सारीक गोष्टीत सुद्धा मीच लक्ष घालू का ? मी कोण घाईत आहे !

(दरम्यान मुले कशीबशी तयार होतात आणि शाळेत पळतात.)

श्रीकांत : (प्रेमाने) मॅनेजर म्हणून माझ्यावर पडणाऱ्या जबाबदारीच्या ओझ्याची तुला कल्पना तरी आहे का ? आता तर सहामाही हिशेबाची तोंडमिळवणी करण्याची वेळ !

प्रेमा : सदान् कदा, आपल्या जबाबदारीचे तुणतुणे वाजवून मला गप बसवू नका. त्या तोंडमिळवणीचे एक प्रस्थच आहे. बँकेने तुम्हाला कामात मदत करण्यासाठी माणसे दिली आहेत की ! त्यांनी आपली कामे चोख करावी. त्यांच्यावर विसंबून राहायला काय हरकत आहे ? जबाबदारीचे पुराण पुरे झाले. तुम्हाला बायको व मुले आहेत ह्याची आठवण तरी आहे का ? असंच चालू राहिलं तर.....

श्रीकांत : (हलक्या आवाजात) बरं जाऊ दे; आता युद्ध-बंदी करू. वेळ नाही मला; बँकेतले नौकर कामावर येऊ लागलेले दिसतात,

(श्रीकांत झटपट स्नान उरकतो आणि कपडे करतो. सकाळची ही कामे हा हा म्हणता उरकण्यात तो चांगलाच तरबेज झालेला दिसतो.)

श्रीकांत : (घड्याळाकडे पाहात) १० तर वाजले; आता न्याहारीला वेळ नाही. (गर्दीने कचेरीला निघून जातो; प्रेमा वाकडे तोंड करते.)

प्रवेश तिसरा

(वेळ : १० चा सुमार. स्थळ : बँक मॅनेजरची खोली) सहकाऱ्यांचे अभिवादन स्वीकारित श्रीकांत प्रवेश करतो. त्याच्या मागोमाग कॅशियर येतो.

कॅशियर : गुड मॉर्निंग, सर.

श्रीकांत : गुड मॉर्निंग. काय कमी-जास्त ?

कॅशियर : अकॉउंटचा निरोप आहे की तो जरा उशिरा घेणार आहे. त्याच्या मुलीला शाळेत प्रवेश मिळविण्याचा खटपटीत आहे तो. पाच-सहा शाळांत त्याने प्रयत्न केला. पण जमले नाही; आता तो अगदी घायकुतीला आला आहे,

श्रीकांत : ही गोष्ट खूपच अवघड झाली आहे खरी; यशस्वी होवो विचारा ! चला, कॅशचे व्यवहार सुरू करू. (स्वतः अकॉउंटच्या जागी बसतो; आणि बुके मागवितो. आज रजेचे ४ अर्ज आलेले आहेत. एक अधिकाऱ्याचा, दोन कारकुनांचे आणि एक शिपायाचा. प्रत्येकाला जरूरीचे खाजगी काम आहे. श्रीकांत कामाची झटपट व्यवस्था लावतो. त्याच्या अनुभवाचा त्याला फायदा होतो. बँकेतील व्यवहार सुरू होतात.)

लेजर कीपर्स : मोठ्या रकमेचे कॅश बुक देता का ?

एक गिऱ्हाइक : नमस्ते, मॅनेजर साहेब ! माझ्या खात्यातील शिल्लक जरा सांगता का ?

श्रीकांत : नमस्ते ! बसा जरा ! आता सांगतो.

बिल्स क्लार्क : बी. पी. सॅक्शन रजिस्टर था जरा. कॅश चेक वटविण्यास उशीर होत आहे.

अकॉउंट : (मुलीला शाळेत प्रवेश देण्याच्या खटपटीने श्रमलेला) गुड मॉर्निंग सर ! मला जरा उशीर झाला हं. माफ करा, मला आधी परवानगी घेता आली नाही. पण मी निरोप पाठविला होता.

श्रीकांत : ठीक आहे. तुझे काम झाले की नाही ?

अकॉउंट : झालं बुवा एकदाचं !

श्रीकांत : मला बी. पी. आणि आय. बी. सी. बुके पाठवून या. मि. राव उद्या रजेवर आहे.

अकॉउंट : चालीं चॅपलिन अँड कंपनीची एक ३ लाखांची टी. टी. आहे, आपल्याजवळ रोख रक्कम नाही आणि स्टेट बँकेत तितकी शिल्लकही नाही.

श्रीकांत : हेड ऑफिसच्या स्टेट बँकेकडील खात्यावर

५ लाखांचा टी. टी. डिस्कॉंट करा. आज क्लिअरिंग विरुद्ध जाईलसे दिसते.

(आपल्या सोलीत जातो-टेलिफोन खणखणतो.) कुबेर बँक ! बोला. टेलिफोनच्या दुसऱ्या टोकाशी-मी जमाल अँड कंपनीचा, जमाल बोलत आहे; गुड मॉर्निंग.)

श्रीकांत : गुड मॉर्निंग ! बोला, काय काम आहे आपलं. ?

जमाल : तसं विशेष नाही. मी आताच राज नांवाच्या एका गृहस्थाला तीन हजारांचा चेक दिला आहे. उद्या प्रेझेंट करा असं मी त्याला सांगितलं आहे : पण, चुकून आजच वटविण्यास आला, तर मला फोन करा.

श्रीकांत : लक्ष ठेवतो; पण तसं नक्की सांगता येत नाही. म्हणजे मला ते शक्य नाही. (एक गिऱ्हाईक प्रवेश करते. श्रीकांत त्याला शेटजी म्हणून संबोधितो.)

शेटजी : माझी लिमिट वाढविण्याचं काय झालं ? एका महिन्यांत मंजुरी मिळेल असं तुम्ही म्हणाला होतात. महिना तर होऊन गेला. जमत नसलं तर तसं सांगा. दुसऱ्या बँका मला खाते उघडण्यासाठी गळ घालीत आहेत.

श्रीकांत : शेटजी, तुम्हांला आमच्या अडचणी माहीत आहेत. मी मुख्य कचेरीला लिहिल्याचेही तुम्ही जाणता. पण, वर्ष-अखेरचे हिशेब आणि बोर्डाची सभा ह्यांची गर्दी आहे. माझ्या सूचनेचा लवकरच विचार होईल. गिऱ्हाईकांचा सोळंबा करणे आमच्या मुख्य कचेरीला मुळीच आवडत नाही. तुमच्याबद्दल तर प्रश्नच नाही. खरं म्हणजे, आतापर्यंत मंजुरी घ्यायला पाहिजे होती. तरी पण मी आज तार करतो. (शेटजी खूष होऊन जातात. (दुसरे एक बडे. गिऱ्हाईक प्रवेश करते.)

श्रीकांत : या, या, गोवर्धनलालजी ! औपचारिक वागू नका. आम्ही तुमच्या सेवेला सदैव तयार असतो. (कॉफी सांगतो) बोला, काय हुकूम आहे.

गोवर्धनलाल : तसं काही नाही; पण मला १० हजारांची गरज आहे.

श्रीकांत : मग त्यांत काय आहे ? तुम्ही तुमच्या माणसाला पाठविले असते तरी चालले असते. कितीच्या नोटा देऊ ? १०० च्या ?

गोवर्धनलाल : नको, मला ५ हजारांच्या नोटा तरी १० च्या पाहिजेत. (श्रीकांत कॅशियर्सशी टेलिफोनवरून बोलतो. कॅशियरजवळ फक्त २ हजारांच्या १० च्या नोटा आहेत.)

श्रीकांत : अरे, तुमच्यासारख्या बड्या लोकांजवळ १०० पेशा कमीच्या नोटा असणे शोभत नाही. (स्वतः जाऊन पैसे घेऊन येतो.) घ्या. मोजून पाहा हं.

गोवर्धनलाल : काही नको. तुमच्यावर व बँकेवर आमचा विश्वास नाही की काय ?

श्रीकांत : आम्ही काळजी घेतोच; पण त्याचा काय नेम; एखाद्या वेळी चूक व्हायची !

गोवर्धनलाल : बरं, असू यात (नोटा मोजून पाहतो.) नमस्ते.

श्रीकांत : नमस्तेजी (कॅशियर आत येतो.)

कॅशियर : तुम्ही वर गेला होता तेव्हा परेरा अँड फर्निटिझचे फर्निटिझ आले होते. काही थोड्या दिवसांसाठी त्यांना ओव्हर ड्रॉफ्ट पाहिजे आहे. ते घाईत होते; नंतर आपली गांठ घेईन असे म्हणाले.

श्रीकांत : क्लिअरिंगचे चेक्स आले का ? जरा आत पाठवा बरं.

प्रवेश ४ था

(म्युळ : मॅनेजरचे बिऱ्हाड. वेळ : दुपारी १-१५)

लीला व सुरेश जेवणासाठी घरी आली आहेत.)

लीला : आई, मला फार भूक लागली आहे.

सुरेश : आई, तुझी तबेत बरी दिसत नाही. काय होतंय तुला ?

प्रेमा : काही नाही रे ! चला, जेवून घ्या लवकर. तुमच्या दादांनी तर नास्ता सुद्धा घेतलेला नाही. मला चैन पडत नाही अगदी.

सुरेश : तू सुद्धा जेवलेली नाहीस ! ते काही नाही, आई. तू जेवल्याशिवाय आम्ही पण बसत नाही.

लीला : दादांना बोलाव की.

सुरेश : थांब, मी फोन करतो.

प्रेमा : नको नको; दादांना आवडणार नाही ते.

(लीला आणि सुरेश टेलिफोनपाशी जातात आणि लीलाने फोन लावावा आणि सुरेशने बोलावे असे ठरवितात.)

श्रीकांत : कुबेर बँक.

सुरेश : (फोन हाती घेऊन) मला दादांशी बोलायचंय.

श्रीकांत : कोण बोलतंय ?

सुरेश : मी बोलतोय ? दादा का ?

श्रीकांत : हो सुरेश ! काय गडबड आहे ? तुमची जेवण झाली का ? लीला कुठंय ?

लीला : (फोन हिसकाऊन घेऊन) दादा, मला किती भूक लागली आहे !

श्रीकांत : आई घरी नाही का ?

लीला व सुरेश : तुम्ही आल्याशिवाय आम्ही बसणार नाही.

श्रीकांत : ते ठीक आहे. पण, हे पाहा. सध्या मी फार कामात आहे. तुम्ही माझी वाट पाहू नका. तुम्ही जेवण उरकून परत शाळेत जा.

इचलकरंजी जनता सहकारी बँक लिमिटेड

स्थापना : ७ फेब्रुवारी १९६३]

इचलकरंजी

[फोन नंबर २१३

पाच वर्षांचे अल्पावधीत इचलकरंजीचे जनतेत विश्वासाचे प्रतीक झालेल्या या संस्थेची भरभराट खालील आकड्यांवरून दिसून येईल.

वसूल भांडवल	रु. ३,६२,०००-००
ठेवी	रु. २१ लाखांवर
खेळते भांडवल	रु. ३० लाखांवर

सभासदांचे सेवेसाठी अल्प हप्त्यांदीने रेडिओ, सायकल, घरगुती फर्निचर, इलेक्ट्रिक मोटार, ह्युमिडीफायर्स, रिफ्रिजरेटर्स, शिवणयंत्रे. इत्यादी वस्तू आता बँक पुरवता आहे.

ठेवीदारांना आकर्षक व्याजाचे दर

मुदतबंद ठेव :	७ ते ८३ टक्के
सेव्हिंग्ज ठेव :	४ टक्के
चालू ठेव :	१ टक्का
कॉल डिपॉझिट :	५३ ते ७ टक्के
बचतगृह पेटी ठेव :	५ टक्के व मुदतीनुसार त्यात वाढ केली जाते.

के. वी. आवाडे, चेअरमन.

ह्याखेरीज कंपलसरी सेव्हिंग्ज व रिकरिंग डिपॉझिट्स ह्या आकर्षक व्याजाचे दरातील ठेवी स्वीकारल्या जातात. परपेठ हुंड्या सवलतीचे दरात डिस्कॉंट केल्या जातात व वसुलीसाठी घेतल्या जातात.

अधिक माहितीसाठी समक्ष भेटा अगर लिहा.

आर. पी. कुठकर्णी, मॅनेजर.

दि कोल्हापूर शुगर मिल्स लि.

भारतात प्रथम श्रेणीत व महाराष्ट्रात अग्रेसर असलेला

★ अद्ययावत व सुसज्ज साखर कारखाना ★

राष्ट्राच्या औद्योगिक उत्पादनात मोलाची भर घालित आहे.

शुभ्र दाणेदार साखरेचे निर्माते,

अद्ययावत डिस्टिलरीतून प्रथम श्रेणीच्या रेक्टिफाईड व डिनेचर्ड स्पिरिटचे मोठ्या प्रमाणात उत्पादन, अंबसोल्यूट अल्कोहोलचे महाराष्ट्रातील एकमेव निर्माते.

★ या विक्रमानंतर ★

आपल्या नवीन सुसज्ज कारखान्यातून उत्कृष्ट प्रतीचे

अॅसेटिक अॅसिड (आय. एस्. आय. ग्रेड), एन्. व्यूटेनॉल, व्युग्राईल अॅसिटेट, यांचे उत्पादक.

मॅनेजिंग एजंटस् :

दि युनायटेड एजन्सीज (प्रायव्हेट) लिमिटेड.

एम्. व्ही. लोहिया, जनरल मॅनेजर.

लीला : (निराश होऊन) आपण असं करूया का ? दोघही जाऊन दादांना घेऊनच येऊ. (दोघेही जिन्याने धडधड खाली येतात)

प्रवेश ५ वा

(स्थळ : मॅनेजरची खोली)

श्रीकांत चेक्सचे क्लिअरिंग करित आहे. मधून मधून फोन येतच आहेत. टेलिफोनची घंटा वाजते

श्रीकांत : कुबेर बँक.

टेलिफोन करणारा : मी जमाल आहे.

श्रीकांत : तुमचा चेक आला आहे.

जमाल : कृपा करून परत करू नका; माझा माणूस रोख रकम घेऊन निघाला आहे.

श्रीकांत : लवकर पाठवा. (वळून पाहतो तो मुलगा व मुलगी आलेली दिसतात.)

श्रीकांत : तुम्ही इथं कशाळा आलात ?

लीला : आम्हाला भूक लागली आहे; तुम्ही चला ना.

श्रीकांत : मी सांगितलं ना मला काम आहे म्हणून. तुम्ही इथं येऊन माझ्या कामात व्यत्यय आणलात; बरोबर नाही ते.

लीला : (ओशाळून) सॅरी दादा ! पण तुम्हाला भूक नाही का लागली ? आई म्हणाली, तुम्ही नास्तासुद्धा घेतला नाही.

श्रीकांत : खरं बाळ ! पण मी कामात अगदी बुडून गेलोय बघ; मला मान वर करायला सुद्धा फुरसत नाही.

लीला : (पडलेल्या चेहऱ्याने डोळ्यात पाणी आणून) ते काही नाही. तुम्ही आलंच पाहिजे. आईपण जेवली नाही अजून. तुम्ही आल्याशिवाय आम्ही कुणीच जेवणार नाही.

बँकेत आलेले एक गिन्हाईक ह्या देखाव्याने गहिवरून श्रीकांतचे मन वळविण्याचा प्रयत्न करते. मग न राहवून श्रीकांत लीला व सुरेशच्या साहाय्याने उठतो. लीला व सुरेश आनंदतात.)

लीला : दादा, तुम्ही किती किती चांगले आहात.

प्रवेश ६ वा

(वेळ : दुपारी २ वाजता. स्थळ : मॅनेजरचे जेवणघर)

सुरेश : दादा, आई सारखी चिडचिड करते आताशा. ती सदा आपल्याच नादात असते. आम्ही काही केलं तरी ती खुष होत नाही.

श्रीकांत : प्रेमा, खरं का हे ? तू मजेत असावंस असं मुलांना वाटतं; दुर्मुखलेलं राहून तुझं तरी काय चांगल होतंय.

प्रेमा : तुम्हाला दुसऱ्याला उपदेश करायची सवयच आहे. तुम्ही तरी मुलांसाठी काय करता, सांगा पाहू. रात्रंदिवस त्यांच्याकडे लक्ष देताना माझी मात्र त्रेधा उडते; तुम्हाला काय !

(लीलाकडे वळून) बघ, लीला कसा वेंधळ्यासारखा धरला आहेस चमचा !

सुरेश : दादा, बघा. आई सारखं हे करा ते करू नका असं सांगत असते. आमचे आम्हांला करू दे की काही तरी.

श्रीकांत : हे पाहा, तुम्ही लहान आहात; तुम्हाला वडिलधान्या माणसांनी वाट दाखविली पाहिजे. तुम्ही जर नीट वागलात तर आई कशाळा त्रासकपणा करील ? आईचं तुमच्यावर किती प्रेम आहे. तुमच्या भल्यासाठीच ती सांगत असते ना ? अर्थात तिला आईची भूमिकाही चांगली करायची आहे. हो का नाही प्रेमा ? बरं, जरा कठी इकडं कर बघू !

प्रेमा : मी आदर्श वागते की नाही कुणास ठाऊक ! पण तुम्ही मात्र माझ्याकडे पूर्णपणे दुर्लक्ष करून आदर्श घालून देतात खरे. तुम्ही आणि तुमचे ऑफिस.....

श्रीकांत : हरदासाची कथा आली का मूळपदावर ?

प्रेमा : येणारच ! तुम्ही आपली बदली दुसरीकडे करून घ्या आणि हे पाहा, बदलीच्या ठिकाणी बिन्हाडापासून कचेरी निदान १० मैल तरी दूर असली पाहिजे, समजलं.

श्रीकांत : खरंच, काय छान कल्पना ! ऑफिसला जाणं अन् येणं म्हणजेच एक डोकेदुखी होऊन बसेल, त्याचं काय ? अन् शिवाय काम कसं उरकणार ?

लीला : दादा, गाडी घेतली तर ?

श्रीकांत : तू, आई आणि सुरेशच काय ते ठरवा. मला आता उशीर झालाय; मी जातो ऑफिसात.

प्रवेश ८ वा

(वेळ : दुपारी २॥ नंतरची, स्थळ : बँकेची जागा. आता बँकेतील वर्दळ थांबली आहे. नौकर दिवसातील व्यवहार पुरे करायच्या मागे आहेत. काहीजण जेवणासाठी बाहेर गेले आहेत.)

श्रीकांत : (प्रवेश करून) डे बुक व जनरल लेजर तयार आहे ना ?

अकौंटेंट : ही आहेत सर.

श्रीकांत : माझ्याकडे काही बुक पाठवा. मुख्य कचेरीच्या व्याजाचे काय ? (तेवढ्यात एक तार येते.)

अकौंटेंट : हेड ऑफिसची तार. व्याज १ लाख, १० हजार, २४४ आहे. मला वाटतं ह्या सहामाहीचा नफा सर्वात अधिक होईल.

श्रीकांत : आपण अर्ध्या कोटीपर्यंत मजल मारली आहेच. मोहनने १० लाख रुपये देण्याचं कबूल केलं आहे. त्यानं आपला शब्द पाळला तर आपल्याकडील ठेवी गेल्या वर्षीपेक्षा दुपटीने अधिक होतील. मग, आपल्याला पुन्हा बक्षीस मिळेल ! (शाखेला बक्षीस मिळण्याची भाषा निघताच नौकरवर्गही उलहसित होतो.)

कुलकर्णी इन्डस्ट्रीज

डायमेकर्स,
फोर्निंगन
व
प्रेसवर्क
प्रोडक्शन

रजिस्टर्ड ऑफिस : ६३० सदाशिव पेठ, पुणे २

फोन : ५६४३०

ठाणे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., ठाणे

दि वाळी नि मि त्त

ठाणे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेच्या शुभेच्छा

: मुख्य कचेरी :

दूरध्वनी क्रमांक
५९१६१८

१५/४ शिवाजी पथ,
ठाणे.

तालुक्याच्या ठिकाणी व इतरत्र २२ शाखा
ठेवाबाबत निश्चित सुरक्षितता

बँकिंगची सर्व कामे केली जातात.

श. ह. भिडे
मॅनेजर

वि. द. खाडे
व्हा. चेअरमन

पद्मश्री ह. गो. पाटील
चेअरमन

दि बीड जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., बीड

तार:—' बीड बँक ']

मुख्य कार्यालय, बीड— चंपावती '

[फोन नंबर-३५

बीड जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांचे वैभवस्थान

दि बीड जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., बीड

ग्रामीण जीवनातील सहकारी चळवळीचा प्रसार, प्रचार, शेती उत्पादन क्षेत्रात वाढ,
आणि सहकारी उद्योगधंदे यांना प्रोत्साहन देत असलेली जिल्ह्यातील एकमेव बँक

[आकडे लाखात]

अधिकृत भाग भांडवल	रु. १०० = ००
वसूल भाग भांडवल	रु. ६६ = ८८
गंगाजळी व इतर निधी	रु. १० = ०४
ठेवी	रु. १७२ = ६५
खेळते भांडवल	रु. ४२१ = ४०

आपल्या २२ शाखांच्यामार्फत बँकिंगचे
सर्व प्रकारचे व्यवहार करित असलेली ही बँक
म्हणजे
शेतकऱ्यांचे एकमेव आधारस्थान

मुख्य कार्यालय, चंपावती, बीड.

ना. वि. पांडे, बी. ए.,
व्यवस्थापक

श्रीपतराव कदम, बी. ए., एलएल. बी., अॅडव्होकेट.
अध्यक्ष

नौकर : आम्ही सर्व तुमच्या मागे आहोत. उत्तम काम करून आम्ही संपूर्ण सहकार्य देऊ. आपल्या शाखेला प्रत्येक सहामाहीला बक्षीस मिळाले पाहिजे.

श्रीकांत : मी तुमचा आभारी आहे. आपण सहामाही अखेरचे काम शक्य तितक्या लवकर संपवू. (अकौंटकडे वळून) ही बी. पी. व आय. बी. सी. व्हाचर्स आहेत ना ? ती माझ्याकडे पाठवा. (श्रीकांत जनरल लेजर पाहून रिव्हर्सल व्हाचर्स तपासत आहे. पत्रव्यवहाराकडे लक्ष देत आहे. इतक्यांत कॅशियर येतो व कॅश तयार असल्याचे सांगतो.)

श्रीकांत : आलोच मी; आज काय कॅश बॅलन्स आहे ?

कॅशियर : जवळजवळ ३ लाख; पण त्यातली निम्मी रक्कम छोट्या नोटांची आहे.

श्रीकांत : बर, मग उधा त्या बदलून घ्या.

कॅशियर : होय; स्टेट बँकेला पाठवायचे पत्र तयार आहे. (कॅश मोजली जाते. दिवसाचे काम पूर्ण होते. सहामाहीच्या व्याजाचा हिशेब तयार होतो. ६ वाजण्याच्या सुमारास सर्वजण निघून जातात.)

श्रीकांत : (अकौंटला) तुम्ही काय करताय ?

अकौंट : व्याजाच्या नोंदी तपासतोय.

श्रीकांत : माझ्याकडे पाठवा; मी तपासतो. तुम्ही फार लांब राहाता आणि तुमच्याजवळ वाहनही नाही.

अकौंट : आभारी आहे (जातो.) (श्रीकांत तपासणी सुरू करतो. काम संपते तेव्हा ९ वाजलेले असतात. इतक्यात लहान मुलांची चाहूल लागते. तिकडे वळून पाहातो)

श्रीकांत : कोण आहे तिकडे ? (उत्तर येत नाही.) अरे कोण आहे ? (चाहुलीच्या दिशेने जातो. हलक्या आवाजात तू जा पहिली; नाही लीला, तू जा. तुला प्रथम पाहिली तर दादा रागावणार नाहीत, अशी कुजबुज ऐकू येते.)

श्रीकांत : (मुले पाहून) तुम्ही कशाला आलात इथे ? (लटके रागावून) पहारेकरी कुठाय ? थांबा, तुम्हांला बाहेरच हुसकतो.

लीला : दादा, आम्ही त्याला विचारूनच आत आलो. तो किती चांगला आहे. त्यानं आम्हांला आत सोडलं.

श्रीकांत : हो का ? मग त्याच्याकडे पाहिलेच पाहिजे मला.

सुरेश व लीला : दादा, त्याला शिक्षा करू नका. तो फार चांगला आहे.

श्रीकांत : (हसू दावीत) बरं बरं ! पण मला सांगा; तुम्ही का आलात.

सुरेश व लीला : (त्याचा हात ओढून) तुम्हांला घरी न्यायला. तुम्हांला जेवणाची आठवणच नाही. दादा, ९ वाजून गेले.

प्रवेश ८ वा

(मॅनेजरच्या घरातील खोली. जेवण झाल्यावर बँडकीच्या खोलीत येऊन सुरेश व लीला श्रीकांतच्या बाजूला बसतात.)

लीला : (बोलावे न बोलावे अशा आविर्भावात) दादा बँकेपासून दूर बिऱ्हाड करण्यास आईनं सांगितल आहेना तुम्हाला ?

श्रीकांत : बरं, मग !

सुरेश : लीला म्हणते, मग तुम्ही अधिक वेळ घरी असाल; अन् तुम्हाला ऑफिसात सारखं सारखं जाता येणार नाही.

लीला : (लाडांत येऊन) दादा, आम्हांला गोष्ट सांगता का ? किती दिवस सांगितलेली नाही.

श्रीकांत : सरंच ! (गोष्ट नेहमीप्रमाणे सुरू होते.) ' कोणे एके काळी बुधु नावाचा राजा राज्य करित होता. ' (गोष्ट सांगत असताच मुले झोपतात आणि श्रीकांत त्यांना विडान्यात आणून ठेवतो. तेवढ्यात दारावरील घंटा वाजते. श्रीकांत दार उघडतो व एक तार घेतो.)

प्रेमा : (दिवसाचे काम नुकतेच संपलेले असते तेवढ्यात तार येते.) आता काय आहे ? ऑफिसची नेहमीची तार ?

श्रीकांत : हो, पण तू काळजी करू नको.

प्रेमा : (मुलांना जाग येईल म्हणून हलक्या आवाजात बोलत श्रीकांतकडे येते.) अहो, तुम्ही दुसरीकडे बदली का करून घेत नाही ? तुम्हाला मॅनेजरपेक्षा कमी दर्जाची जागा दिली तरी चालेल मला. बँकेपासून बिऱ्हाड मात्र दूर पाहिजे. मला अगदी बीट आलाय आता.

श्रीकांत : तू उगीच त्रास करून घेऊ नकोस. तुझा रक्तदाब आधीच वाढला आहे. जरा शांत कर मन.

प्रेमा : हो, मला माहीत आहे. म्हणूनच मी तुम्हाला सांगत होते. (दारावरची घंटा पुन्हा वाजते. दुसरी तार येते. ' अकौंट-वर शाखेचे काम सोपवा. झांशी येथील शाखेत कायमची बदली केली आहे. बँकेच्या आवारातच बिऱ्हाडाची जागा मोफत ')

प्रेमा : आता नवी तार आली ? ऑफिसचीच दिसते.

श्रीकांत : (शांत होत) होय; माझीच तार !

(विचारी प्रेमा गोंधळून जाते.)

राजकीय मतभेदांचे बँकांवर दडपण

फर्स्ट नॅशनल सिटी बँक ऑफ न्यूयॉर्क ही अमेरिकेतील एक मोठी बँक आहे. ह्या बँकेत मेथॉडिस्ट बोर्ड ऑफ मिशनस ह्या धार्मिक संघटनेची सुमारे १ कोटी डॉलर्सची गुंतवणूक आहे. बँक दक्षिण आफ्रिकेच्या सरकारला कर्जाचा पुरवठा करीत असते. दक्षिण आफ्रिकन सरकारचे वर्णविद्वेषाचे धोरण वरील धार्मिक संघटनेला पसंत नाही. त्यामुळे संघटनेने बँकेमधील आपली गुंतवणूक परत घ्यावयाचे ठरविले आहे. दक्षिण आफ्रिकन सरकारच्या वर्णविद्वेषी धोरणादिरुद्ध संयुक्त-राष्ट्र-संघटनेने ठराव केलेले आहेत. त्या सरकारविरुद्ध आर्थिक दंडयोजना जाहीर करावी असा आदेश देण्यात आलेला आहे. परंतु, आतापर्यंत तरी जागतिक बँक अगर खाजगी अमेरिकन बँका ह्यांनी आदेशाकडे दुर्लक्षच केलेले आहे. जागतिक बँकेचे ह्याबाबत असे म्हणणे आहे की संयुक्त राष्ट्र-संघटनेने ठराव करताना बँकेचा आगाऊ सल्ला घेतलेला नव्हता. खाजगी अमेरिकन बँका दक्षिण आफ्रिकेशी हांगाच्या व्यवहारातून मिळणारा नफा सोडण्यास तयार नाहीत. आफ्रिकेतील खंडात दक्षिण आफ्रिकेतील राहाणीचा दर्जा सर्वात उच्च प्रतीचा आहे. शिवाय अमेरिकेतील व्यापारी बँकांनी तेथील उद्योगधंद्यांत खूप भांडवल गुंतविलेले आहे. ह्या बँकांनी मिळून दक्षिण आफ्रिकेच्या सरकारला जवळजवळ ४ कोटी डॉलर्सचे कर्ज दिलेले असून त्याची मुदतवाढ ठराविक पद्धतीने करण्यात येत असते. गेल्या महिन्यातच त्यांनी कर्जाची मुदत वाढवून दिलेली आहे.

बँकांच्या ह्या धोरणाविरुद्ध अनेक धार्मिक व राजकीय गटांनी कडक टीका केलेली आहे. काही नागरिक संघटनांनी व विद्यार्थ्यांच्या संघटनांनीही बँकांची निर्भत्सना केलेली आहे. परंतु आतापर्यंत तरी बँकांवर त्याचा काही परिणाम झालेला नाही. एका प्रसिद्ध बँकेच्या अध्यक्षांनी दक्षिण आफ्रिकेचे वर्णविद्वेषी धोरण बँकेला पसंत नाही असे जाहीर केले आहे. परंतु बँकेने दिलेला पैसा सर्व वंशांच्या लोकांसाठी वापरला जातो अशी ग्वाही दिली आहे. तथापि त्यांचे हे म्हणणे अफ्रो-आशियाई राष्ट्रांच्या संघटनेला मान्य नाही. त्यांच्या मताने वर्णविद्वेषाचे धोरण इतके भयंकर आहे की कोठल्याही आंतरराष्ट्रीय समाजाने अशा धोरणाशी संबंध ठेवता कामा नये. दक्षिण आफ्रिकेवर आंतरराष्ट्रीय आर्थिक बहिष्कार टाकला तर त्यामुळे वर्णविद्वेषाचे बळी असणाऱ्यांनाच अधिक तडाखा प्रथम बसेल. तरीसुद्धा अफ्रो-आशियाई राष्ट्रांच्या संघटनेला आर्थिक दंड-योजना हवी आहे.

ही दीपावली व नूतन वर्ष सुखसमृद्धीचे व
भरभराटीचे जावो !

सुखी व समृद्ध भारतीय जीवनाचे स्वप्न साकार करण्याच्या
कार्यात सदैव तत्पर असलेली व लोकादरास आणि
विश्वासास पात्र ठरलेली

**कुलाबा जिल्हा मध्यवर्ती
सहकारी बँक लि., पेण**

तार : सागर बँक] मुख्य कचेरी पेण [फोन : पेण ५२

एकूण ठेवी	रु. १ कोटी ५४ लाख
दिलेली कर्जे	रु. २ कोटी १५ लाख
खेळते भांडवल	रु. ३ कोटीपर्यंत

आपली ठेव ह्या बँकेत ठेवा, कारण आपल्या ठेवीचा उपयोग शेती
व औद्योगिक विकासासाठी होत आहे. ही गोष्ट आपणास
निश्चितच अभिमानास्पद आहे.

✿ जिल्ह्यात एकूण २१ शाखा ✿

व. ड्यं. अग्निहोत्री
मॅनेजर

ना. य. नेने
चेअरमन

ही दिवाळी

साठे

बिस्किटस्

कोको व

चॉकोलेटस्

**घेऊन अधिक उत्साहाने
व आनंदाने खाजरी करा.**

साठे बिस्किट अँड चॉकोलेट कं. लि., पुणे-२

भारतामधील अर्थव्यवस्थेच्या केंद्रीकरणावर प्रकाश

मक्तेदारी टाऊन जनहित साधण्याची समस्या

हिंदमधील बड्या उद्योगपतींच्या आर्थिक सामर्थ्याचा अनुभवाच्या आधाराने अभ्यास करण्याच्या बाबतीत, श्री. आर. के. हजारी ह्यांनी लिहिलेल्या पुस्तकाने एक नवा टप्पा गाठला आहे. साजगी मालकीच्या विभागांत जी बडी धेंडे वावरत आहेत त्यांच्या कार्यपद्धतीची समजूत घेण्यासाठी जरूर असणारा मालमसाला ह्या पुस्तकाने जितका पुरविला आहे तितका इतरत्र कोठेही उपलब्ध होण्यासारखा नाही. महत्त्वाच्या उद्योगगटांनी अर्थव्यवस्थेच्या निरनिराळ्या विभागांतील कारखानदारीवर जे नियंत्रण ठेवले आहे त्यावर श्री. हजारी ह्यांनी आपले लक्ष केंद्रित केले आहे. अर्थात 'उद्योग गट' अगर 'नियंत्रणाची कक्षा' ह्या संबंधींच्या व्याख्या साहजिकच सुस्पष्ट नाहीत आणि असणे शक्यही नाही. एखादे प्रमुख धंदेवाले कुटुंब अगर त्याचे सहकारी म्हणजेच धंदेवाले गट असेच त्यांनी गृहीत धरलेले आहे. धंद्यांवरील नियंत्रणाच्या मर्यादा सूचित करण्यासाठी कंपन्यांचे दोन विभाग करण्यात आलेले आहेत. एका विभागात आतल्या वर्तुळातील कंपन्या आणि दुसऱ्या विभागात बाहेरच्या वर्तुळातील कंपन्यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. उद्योग गटांकडून होणाऱ्या नियंत्रणाच्या मर्यादानुसार वरील विभागणी करण्यात आलेली आहे. आतल्या वर्तुळातील कंपन्यांवर संबंधित गट कार्यक्षम रीतीने नियंत्रण चालू शकतो. हा गट अगर त्याच्याशी संबंधित असलेले सहकारी भागभांडवलापैकी मोठ्या हिश्याच्या भांडवलाचे मालक असतात; त्यामुळे त्यांना नियंत्रण ठेवता येते, किंवा भागभांडवलाची मालकी फार विभागलेली असते, किंवा भागभांडवलाची मालकी अशा धनिकांकडे असते, की त्यांना कंपनीच्या व्यवहाराविषयी काही आस्था नसते. अशा परिस्थितीत भागभांडवल धारण करणारा जो गट प्रमुख असेल त्याला नियंत्रण ठेवण्यासाठी अल्पमताचे भागभांडवलही पुरेसे होते. बाहेरच्या वर्तुळात अशा कंपन्या असतात की ज्यांच्या व्यवहारात एखाद्या गटाला अगर त्यांच्यातील निर्णय घेणाऱ्यांना महत्त्वाचे स्थान असते. परंतु ते स्थान नियंत्रण करण्याइतके मोठ्याचे नसते. अशा एखाद्या गटाच्या मालकीचे भागभांडवल ४९ टक्क्यांपासून अगदी दुर्लक्ष करण्याइतकेही कमी असू शकते. कधी कधी आतल्या वर्तुळातील आणि बाहेरच्या वर्तुळातील कंपन्या एकवटल्याचे दृश्यही पाहावयास सापडते.

श्री. हजारी ह्यांनी ह्या तात्पुरत्या व्याख्यांचा आणि सार्वजनिक व साजगी कंपन्यांतील भांडवलाच्या मालकीच्या व कारभार-विषयक नियंत्रणाच्या माहितीचा उपयोग करून घेतला आहे. १९५१ ते १९५८ ह्या कालामधील माहितीच त्यांनी विचारात घेतली आहे, (१९५६ चा कंपनी कायदा मंजूर झाल्यावरच

भाग भांडवलाच्या साजगी कंपन्यांबाबतची १९५८ पर्यंतची तपशीलवार माहिती उपलब्ध होऊ शकली.) ह्या माहितीच्या आधाराने त्यांनी असा ठाम निष्कर्ष काढला आहे की ह्या दोन सालांमधील काळांत कंपन्यांच्या क्षेत्रात आर्थिक सामर्थ्याच्या केंद्रीकरणाची निश्चितपणे वाढ झालेली आहे. कंपन्यांच्या आतल्या गटात टाटा, बिल्डा, मार्टिन बर्न आणि डालमिआ-साहू ह्या प्रमुख कंपन्यांचा समावेश आहे. १९५१ मध्ये सरकारी मालकीच्या बाहेरील सार्वजनिक कंपन्यांच्या एकूण भाग भांडवलापैकी १७.९१ टक्के भागभांडवल ह्या कंपन्यांच्या मालकीचे होते. १९५८ मध्ये भागभांडवलाच्या मालकीचे त्यांचे प्रमाण २२.३४ टक्के इतके झाले. त्यांच्या गटातील सर्व कंपन्यांचे मिळून भागभांडवलाचे प्रमाण २१.८५ टक्क्यांपासून २६.६० टक्क्यांपर्यंत वाढले. बिगर सरकारी मालकीच्या सार्वजनिक कंपन्यांच्या एकूण ठोक भांडवलातील ह्या आतल्या वर्तुळातील कंपन्यांचा हिस्सा १६.९५ टक्क्यांपासून २२.१४ टक्क्यांपर्यंत वाढला, आणि त्यांच्या गटातील सर्व कंपन्यांचा हिस्सा २०.४४ टक्क्यांपासून २५.६६ टक्क्यांपर्यंत वाढला. १९५८ मध्ये, टाटा आणि बिल्डा ह्या दोन मोठ्यात मोठ्या गटांतील कंपन्यांचा बिगर सरकारी सार्वजनिक मालकीच्या एकूण ठोक भागभांडवलातील वाटा जवळजवळ एक पंचमांश इतका झाला. १९५१ ते १९५८ ह्या कालातील २० उद्योगधंद्यांच्या गटांचा अभ्यास श्री. हजारी ह्यांनी केला आहे. ह्या गटांच्या वाढीचे निर्देशांक १ क्रमांकाच्या कोष्टकात दिले आहेत. ह्या कोष्टकावरून असे स्वच्छ दिसते की बर्ड हायजर्स आणि अँड्र्यू यूल ह्या परदेश-नियंत्रित कंपन्या सोडल्या तर वरील गटांच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या सार्वजनिक कंपन्यांचे ठोक भांडवल निदान ५० टक्क्यांनी तरी वाढले. त्याचप्रमाणे टाटा, बिल्डा, मार्टिन बर्न आणि डालमिआ साहू ह्या ४ मोठ्या गटांतील सार्वजनिक कंपन्यांचे भागभांडवल १०० टक्क्यांपेक्षाही अधिक वाढले. ह्याच म्हणजे १९५१ ते १९५८ च्या कालखंडातील हिंदी राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या वाढीच्या दराशी अगर राष्ट्रीय भांडवलाच्या वाढीच्या दराशी तुलना करता वरील वाढीचा दर कितीतरी पटीने अधिक आहे. भारत सरकारने १९५३-५४ पासून औद्योगीकरणाला जोराची चालना देण्याचे धोरण स्वीकारले. ह्या धोरणाचा परिणाम म्हणून वरील चार कंपन्यांच्या विस्ताराला हातभार लागला असणे शक्य आहे. (ह्या धोरणाचा परिणाम असा झाला की अर्थव्यवस्थेच्या इतर भागांपेक्षा औद्योगिक विभाग अधिक वेगाने फोफावला.) सरकारच्या धोरणाचा फायदा साजगी मालकीच्या विभागातील कंपन्यांनी अर्थातच घेतला.

असे असले तरी त्यांच्या विस्ताराचे काही श्रेय ह्या गटांनी आधीच अस्तित्वात असलेली औद्योगिक मालमत्ता मिळविण्याचे जे यशस्वी प्रयत्न केले त्यालाही दिले पाहिजे. हे विधान डाल-मिआ-साहू-जैन, बनगूर ह्या कंपन्यांना आणि काही अल्प प्रमाणात बिल्डा ह्यांच्या गटांना लागू पडते. ह्या चार मोठ्या गटांच्या खालच्या श्रेणीतील काही गटांचा विस्तार तर आश्चर्य-कारक वेगाने झालेला दिसतो. उदाहरणार्थ, बनगूर, शापुरजी, मफतलाल, रामकृष्ण आणि महिंद्र. १९५१ साली बनगूर आणि शापुरजी गटांतील कंपन्यांचे ठोक भांडवल ९.०६ कोटी रुपये होते ते १९५८ साली २२.५६ कोटी रुपये झाले. आपआपल्या गटांतील कंपन्यांवर हुकमत मिळविण्यासाठी आणि ती टिकविण्यासाठी ह्या निरनिराळ्या उद्योग गटांनी काय तंत्र वापरले असा प्रश्न साहजिकच उत्पन्न होतो. ह्या प्रश्नाचे उत्तर देण्याच्या कामी श्री. हजारू ह्यांनी जे तपशीलवार माहितीचे भांडार जमविले आहे त्याचा उपयोग होतो. नेहमीच्या दैनंदिन कार-भारावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी पुष्कळशा ठिकाणी मॅनेजिंग एजन्सी पद्धतीचा वापर झालेला दिसतो. एकाच औद्योगिक गटातील कंपन्यांवर नियंत्रण ठेवण्याच्या बाबतीत कंपन्यांनी परस्परात केलेली भांडवल गुंतवणूक आणि ट्रस्टनी केलेली गुंतवणूक हा दुवा बऱ्याच ठिकाणी उपयोगात आलेला दिसतो. कंपन्यांकंपन्यांमधील गुंतवणूक अनेक तऱ्हांनी होत असलेली दिसते.

श्री. हजारू ह्यांच्या अभ्यासात कंपन्यांवर नियंत्रण ठेवण्याची अनेक तंत्रे पाहावयास मिळतात. पण त्यामुळे भारतीय अर्थ व्यवस्थेत मकेदारीपद्धती निर्माण करणाऱ्या ज्या प्रवृत्ती दिसतात त्यांना आळा कसा घालावा ह्यासंबंधी काही अडचणींचे प्रश्न उत्पन्न होतात. उद्योग गटांच्या हाती असलेले एखादे शस्त्र काढून घेण्यात यश आले तरी लोकसभेत ह्या विषयाची चर्चा चालू असताना ते नवीनच शस्त्रे परतू लागतील असे वाटू लागते. मोठ्या सार्वजनिक कंपन्यांतील भांडवलात बँकांच्या नावाने मोठमोठ्या रकमा गुंतविण्याची एक पद्धत आहे. ह्या बँका कंपन्यांच्या नांमिनी, गहाणदार, ट्रस्टी अगर एक्झिक्यूटिव्ह म्हणून वावरतात. त्याशिवाय दुसऱ्याच्या नावाने घेतलेले भाग-भांडवल अगर ब्लँक ट्रान्स्फर्स ही हत्यारे आहेतच. ह्या हत्यारांचा उपयोग करून नियंत्रणाच्या केंद्रीकरणाला शह देण्याचे प्रयत्न फोल ठरविता येणे शक्य आहे. बँका आपल्या गिऱ्हाइकांचे व्यवहार गुप्त ठेवीत असतात आणि त्यांच्यावर गिऱ्हाइकांनी टाकलेला विश्वास पवित्र मानीत असतात. बँकांना ही भावना सोडण्यास तयार केले तरीसुद्धा हा उपाय परिणामकारक ठरणार नाही. (न्यायारी बँकांचे राष्ट्रीयीकरणही अपुरेच पडेल.) बिनामी व्यवहार आणि ब्लँक ट्रान्स्फर्स बेकायदा ठरविले तरीसुद्धा हिंदी उद्योगधंद्यांतील बड्या गटांच्या हाती दोन प्रभावी हत्यारे उरतातच. त्यापैकी पहिले हत्यार अविभक्त हिंडू

कुटुंबपद्धती. दुसरे म्हणजे भारताच्या एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंत वापरात असलेला असंबद्धित पण परिणामकारक नाणेबाजार. हा बाजार बेकायदा आणि मामुली व्यवहारांच्या पलीकडचा आहे. कंपन्यांच्या व्यवहारात सुधारणा घडवून आणण्यासाठी एखादा उपाय योजावा न योजावा तोच कायद्यात सुधारणा करणाऱ्यावर निराळ्याच परिस्थितीला तोंड देण्याची पाळी येते. उद्योगधंदे अगर जमीन ह्यांच्या साजगी मालकीवरच आघात करावे लागतात; अगर बड्या उद्योगधंद्यांचा गट जी नवी हत्यारे शोधून काढील त्यांच्यापुढे मान तुकवावी लागते. बड्या उद्योगधंद्यांच्या कक्षेत मालकी आणि नियंत्रण ह्यांचे एकीकरण अगर विभक्तीकरण कसे होते ह्यासंबंधीची माहितीही पुस्तकात आढळून येते. कोष्टक नं. २ मध्ये त्यांचे निष्कर्ष दिलेले आहेत.

कंपन्यांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी बहुतेक कंपन्यांनी त्यांच्या गटांचे बहुमत असलेले अगर जवळजवळ बहुमत असलेले भागभांडवल आपल्या हाती एकवटल्याचे ह्या कोष्टका-वरून दिसून येते. ह्या बाबतीत फक्त पुढील कंपन्यांचे अगर गटांचे अपवाद लक्षात घेण्यासारखे आहेत. टाटा, मार्टिन बर्न, शेषशायी, कस्तुरभाई, रामकृष्ण, महिंद्र आणि किल्लोस्कर. एकंदरीने असे सर्वसामान्य विधान करण्यास हरकत नाही की, एखाद्या उद्योगगटातील कंपन्यांत अद्यावत तंत्राच्या महत्त्वाच्या कंपन्या ज्या मानाने अधिक असतील, त्या मानाने तो नियंत्रणासाठी हुकमी बहुमत असलेल्या भागभांडवलाचा कमी आधार घेतो. (उदाहरणार्थ पोलाद, जीप्स, यंत्रसामग्री, इत्यादी). ज्या कित्येक उद्योगधंद्यांत अगर गटात अत्याधुनिक तंत्राचा बराच वापर करण्यात येत असतो त्यांना नावलौकिकावर, परदेशीय सहकार्यांवर अगर सरकारी पाठिंब्यावर विसंबून राहाता येते. कधीकधी एखाद्या गटाला ह्या सर्वांचा फायदा मिळत असतो. ह्याचा अर्थ इतर गट परंपरागत उद्योग-धंद्यांवरच अवलंबून असतात असा नाही. बिल्डा, डालमिया-साहू, जैन, बनगूर, वालचंद, मफतलाल, इत्यादी गटांत अनेक प्रकारचे उद्योगधंदे आहेत. त्यापैकी काहीत अत्याधुनिक उत्पादन तंत्र वापरले जात आहे. काही ठिकाणी नियंत्रण असलेल्या कंपन्यात हुकमी बहुमताचे भाग भांडवल असणे ही गोष्ट त्या गटाच्या प्रारंभीच्या द्रव्यविषयक बळकटीचीच केवळ द्योतक असते. ह्या गटांनी व्यापार आणि स्थावर मालमत्ता ह्यांच्या तेजीमंदीचा फायदा घेऊन पैसा मिळविलेला असतो. उदा. बिल्डा, डालमिया-साहू-जैन आणि बनगूर. शेषशाई, किल्लोस्कर, महिंद्र, रामकृष्ण हे गट तुलनेने छोटे आहेत, आणि त्यांनी प्रथमपासूनच उद्योगधंद्यांवर आपले लक्ष केंद्रित केलेले आहे. पण ह्या गटांच्या हुकमतीखाली असलेल्या कंपन्यात त्यांचे भागभांडवल अल्पमतात आहे ही गोष्ट लक्षात ठेवण्यासारखी आहे. ही घटना पुढे होणाऱ्या अशाच घटनांची नांदी आहे

किंवा कसे हे सांगता येणे अवघड आहे. परंतु, उद्योगधंद्यांचे नियंत्रण धंदेवाईक कारभाऱ्यांच्या हाती जाण्याचे कांतियुग हिंदमधील काही उद्योगधंद्यांत तरी आजच सुरू झाले आहे ह्यात मात्र शंका नाही. श्री. हजारी ह्यांना काय वस्तुस्थिती आढळून आली ह्याची रूपरेषा आपण पाहिली. हिंदी अर्थ-व्यवस्थेच्या त्यांनी केलेल्या अभ्यासात आर्थिक सत्तेचे केंद्रीकरण झाल्याचे नमूद करण्यात आले आहे. परंतु, ह्या केंद्रीकरणाच्या परिणामांचे मूल्यमापन करण्याचा प्रयत्न त्यांनी केलेला नाही हे मात्र लक्षात घेतले पाहिजे. तथापि, त्यांनी धोरणाविषयी काही निष्कर्ष काढले आहेत. त्यांनी स्वतःच असे म्हटले आहे की धोरणाविषयी दाखविलेली दिशा ही त्यांच्या मतांची निदर्शक आहे आणि म्हणूनच वादातीत नाही.

ह्या धोरणाची चर्चा दोन दृष्टींनी करता येईल. उद्योगधंद्यांची खाजगी मालकी ही कायम स्वरूपाची आहे असे मानून हे उद्योगधंदे सार्वजनिक हिताच्या दृष्टीने जास्तीत जास्त कसे वापरता येतील ते पाहणे, हा पहिला दृष्टिकोन. हा दृष्टिकोन स्वीकारून ब्रिटन आणि अमेरिका ह्या देशांत मत्केदारीवर नियंत्रण ठेवण्याचे प्रयत्न सरकारमार्फत करण्यात येत आहेत. दुसरा दृष्टिकोन असा की खाजगी मालकीच्या उद्योगधंद्यांची कसोटी पाहणे आणि मग मत्केदारीच्या नियंत्रणाचा प्रश्न अधिक व्यापक भूमिकेवरून तपासणे. तपासणीत जर असे आढळून आले की मत्केदारी अपायकारक आहे आणि खाजगी मालकी नष्ट केल्याखेरीज मत्केदारीवर नियंत्रण ठेवणे अशक्य आहे तर उद्योगधंद्यांच्या खाजगी मालकीला तिलांजली देणे भाग पडेल. मत्केदारीवर नियंत्रण ठेवण्याबाबत एखादी विशिष्ट भूमिका पत्करून त्याचवेळी उत्पादन साधनांच्या व वाटणीच्या साधनांच्या खाजगी मालकीबद्दल मात्र कोणतेही बंधन स्वीकारण्याचे टाळता येईल असे मानणे ढोंगीपणाचे होईल. काही समाजवाद्यांना असे वाटते की मत्केदारीवरील हल्ला ही फक्त सलामीची चकमक आहे. त्यानंतर लोकांच्या जीवित साधनांवर खाजगी मालकी गाजविणाऱ्यावर दुसरा हल्ला चढविता येईल. पण, त्यांना असे समजून घेते की सलामीच्या चकमकीतच ते पुरे गुंतले जातात. कारण मत्केदारी केंद्रीकरणाचा रोग हा सर्व देशभर पसरत चाललेला आहे. अर्थव्यवस्थेला झालेला हा रोग जुन्या पद्धतीच्या स्पष्टपेक्षा जोरदार असल्याचे त्यांना आढळून येते.

श्री. हजारी हे खाजगी मालकी नष्ट करण्याच्या उद्दिष्टाने प्रेरित झालेले समाजवादी नाहीत. सध्या प्रचलित असलेल्या खाजगी मालकीच्या उद्योगधंद्यांचा कारभार अधिक कार्यक्षम कसा करता येईल हे पाहण्याचा त्यांचा हेतू आहे. अर्थव्यवस्थे-मधील मत्केदारीकंपन्या उत्पादन कमी करण्याच्या प्रवृत्तीच्या असतात अशी टीका उदारमतवादी अर्थशास्त्रज्ञ नेहमी करीत

असतात. पण ही टीका मुद्द्याला सोडून आहे. कारण, ही प्रवृत्ती आज सर्वत्रच सर्वकष होऊन बसली आहे. सरकार करीत असलेल्या सर्चामुळे भारतात आज विकणाऱ्याला सर्वस्वी अनुकूल अशी बाजारपेठ निर्माण झाली आहे. तिचाच हा परिणाम आहे. पण ह्या परिस्थितीपासून श्री. हजारी ह्यांनी काढलेला निष्कर्ष मात्र बरोबर नाही. उत्पादन कमी करण्याच्या प्रवृत्ती सर्वत्र बोकाळल्या आहेत म्हणून त्यांच्यावर टीका करू नये हा निष्कर्ष बरोबर नाही. उलट, विकणाऱ्यांना अनुकूल अशी बाजारपेठ आणि उत्पादन कमी करण्याच्या प्रवृत्ती ह्यांच्यामुळे फक्त धंदेवाल्यांचा फायदा होत आहे, की सर्व लोकांचा फायदा होत आहे हे शोधून काढण्याचा प्रयत्न करण्यात आला पाहिजे. (उद्योगधंद्यातील व्यावसायिक, शिक्षणक्षेत्रातील वरिष्ठ आणि सरकार ह्यांनाही हा फायदा होत आहे काय, ते तपासण्यात आले पाहिजे.) ह्याचाच अर्थ असा की हिंदमधील नियोजनाच्या धोरणाचा व उद्दिष्टांचाच फेरविचार करावा लागणार आहे. भांडवली माल आणि ग्राहकोपयोगी माल ह्यांच्या उत्पादनासाठी भांडवलाची गुंतवणूक किती करावी, अगर सार्वजनिक मालकीच्या व खाजगी मालकीच्या विभागांत ती किती करावी, एवढ्यापुरताच हा फेर विचार मर्यादित करून चालणार नाही. मूठभर श्रीमंत आणि बहुसंख्य दरिद्री जनता ह्यांच्यात अर्थसत्तेची वाटणी कशी करावी ह्याचासुद्धा पुन्हा विचार करावा लागेल. परिणामतः मत्केदारी ही उत्पादनावरच बेकायदा निर्बंध घालते आणि ग्राहकांची पिळणूक करते अशी टीका अर्थशास्त्रज्ञ नेहमीच करीत असतात. उदाहरणार्थ, मोटारीच्या किंमती घ्या. ह्या बाबतीत खरा प्रश्न मोटारवाल्यांची पिळणूक होत आहे किंवा काय हा नसून मोटारीच्या उत्पादनात गुंतलेली साधनसामग्री सामाजिक हिताच्या दृष्टीने अधिक चांगल्या रीतीने उपयोगात आणता येईल की नाही हा आहे.

मत्केदारीचे परिणाम चार वेगवेगळ्या कसोट्यांवर पारखून पाहिले पाहिजेत :— (१) गिःहाइकांची पिळणूक (२) कामगारांची पिळणूक (३) भांडवल गुंतविणाऱ्यांची पिळणूक आणि (४) नागरिकांची पिळणूक. सनातनी अर्थशास्त्रज्ञ फक्त ग्राहकांच्या पिळणुकीपुरताच विचार करतात. कामगार चळवळीतील पुढारी कामगारांच्या पिळणुकीपुरताच विचार करतात. ह्या दृष्टीने विचार करतांना पुष्कळदा भलतीच उत्तरे मिळतात. आधुनिक मत्केदाराला भरमसाठ नफा होत असल्यामुळे त्यातील काही भाग आपल्या कामगारांना देणे त्याला परवडते. पण त्यामुळे परंपरागत उद्योगधंद्यांत राबणाऱ्या कामगारांचे राहणीचे मान सुधारत नाही. कंपन्यांचे वकील बहुधा भांडवल गुंतविणाराच्या पिळणुकीची दखल घेतात. मॅनेजिंग एजन्सी पद्धतीसंबंधी अलीकडे खूप गरम चर्चा झालेली आहे. कारण, पैसे गुंतविणाऱ्या लोकांना असे वाटत होते की आपला न्याय्य नफा आपल्याला देण्यात येत नाही. हिंदमध्ये कंपनी

आमचे भागीदार व असंख्य खातेदार यांना ही दिवाळी
आनंदाची व सुखाची जावो !

सांगली जिल्ह्यातील सहकारी संस्थांमध्ये प्रथम क्रमांकाचे
पारितोषिक देऊन गौरविलेली—

अर्बन को-ऑपरेटिव्ह बँक लि.,
सांगली

दूरध्वनी क्रमांक ५३] स्थापना-१९३५ [तारेचा पत्ता-अर्बनबँक
— शाखाविस्तार —

१. माधवनगर २. खणभाग, सांगली ३. गावभाग, सांगली
४. बुधगाव ५. विश्रामबाग, सांगली व मराठवाड्यात
६. बीड व ७. परभणी

अधिकृत भांडवल	रु. ५,००,०००
वसूल भांडवल	रु. ३,७१,२१०
रिझर्व्ह व इतर फंडस्	रु. ८,०६,११३
ठेवी	रु. १,१५,२३,११७
निव्वळ नफा	रु. १,०१,५७४

सेफ डिपॉझिट व्हॉल्टमची सोय, बचतनिधी, रिकरिंग डिपॉझिट
या आकर्षक व्याजाच्या बचत योजना.

सर्व प्रकारचे बँकिंगचे व्यवहार केले जातात.

ग. का. दांडेकर,
D. M. E. & E.
चेअरमन

ल. य. लागू,
B. A., LL., B.
मॅनेजर

४३ वर्षांची अविरत सेवेने सर्वांच्या विश्वासपात्र
झालेली

सन्मित्र

को-ऑपरेटिव्ह अर्बन बँक लि.

२२, तात्या घाटपुरे पथ, मुंबई ४

स्थापना : २१-१०-१९२४

वेळ : सकाळी ८ ते १॥

सायंकाळी ६ ते ८

खास मध्यमवर्गीयांच्या बँकिंगविषयक गरजा
पुर्वविगारी "अ" वर्गातील बँक

अधिक माहितीसाठी लिहा अगर भेटा.

श्री. शं. ना. कानडे,
M. A.
चेअरमन

श्री. स. वि. कुलकर्णी,
M. Com., LL. B.,
मॅनेजिंग डायरेक्टर

ही दिवाळी आमच्या भागीदारांना, ठेवीदारांना आणि हितचिंतकांना

—: सुखसमृद्धीची जावो :—

अल्पावधीत जनता-जनार्दनाचे अंतःकरणात मानाचे स्थान पटकावलेली आणि प्रगतिपथावर असलेली

जनता सहकारी बँक लि., सांगली

हेड ऑफिस (कराळे बिल्डिंग, हायस्कूलरोड, सांगली) शाखा मार्केट यार्ड
फोन २४४

फोन ४८४

—: प्रगतिपथावरील बोलके आंकडे :—

(ज) अधिकृत शेअर भांडवल	रु. ५,००,०००
(न) वसूल झालेले शेअर भांडवल	रु. ३,१६,८००
(ता) रिझर्व्ह व इतर फंडस्	रु. १,९३,०११
(बँ) एकूण ठेवी	रु. २२,०६,०२७
(क) एकूण खेळते भांडवल	रु. ४०,१४,२१४

(सां) आकर्षक व्याजाचे दराने ठेवी स्वीकारल्या जातात.

(ग) बँकिंगचे सर्व प्रकारचे व्यवहार केले जातात.

(ली) बँक ५ टक्के डिव्हिडंड देत असून सुरुवातीपासून "अ" वर्गात आहे.

बा. ए. कडाडे
असि. मॅनेजर

रमणलाल म. शहा
व्ह. चेअरमन

आण्णासाहेब कराळे
चेअरमन

कायद्यात ज्या सुधारणा करण्यात आल्या त्यापैकी बऱ्याच सुधारणांचा उद्देश ह्या वर्गाचे जीवन अधिक सुखकर करण्याचा होता असे म्हणता येईल. (श्री. हजारी ह्यांनी सुचविलेल्या काही सुधारणा ह्याच स्वरूपाच्या आहेत.) हिंदमधील फुटकळ पैसे गुंतविणारांच्या कृतीमुळे भांडवल गुंतवणुकीचे प्रमाण आणि दिशा ठरते असे दाखविता आले, तरच ह्या प्रकारच्या सुधारणा मत्केदारीचे सर्वसामान्य मूल्यमापन करण्याच्या दृष्टीने लक्षात घ्याव्या लागतील. १९५७ पूर्वी कशीही परिस्थिती असो; पण त्यानंतर परदेशीय चलनाच्या टंचाईने कायमच्या संकटाचे स्वरूप धारण केलेले असल्याने ही गोष्ट खरी नाही. काही प्रकारच्या उत्पादक धंद्यात पुरेशी भांडवल गुंतवणूक होत नसेल तर त्याचे कारण सरकारच्या व खाजगी कारखानदारांच्या यादीत त्या धंद्यांना अग्रहकांच्या बाबतीत खालचे स्थान हे आहे. किंवा खाजगी भांडवल त्या धंद्यात घेण्यास तयार नाही असे दिसल्यावर सुद्धा सरकार पुरेशी साधनसामग्री गुंतविण्यास तयार नाही हे तरी आहे.

ह्या सर्व वादात खरा प्रश्न वेगळाच आहे. मत्केदारी संघटना नागरिकांच्या हिताच्या दृष्टीने चांगल्या आहेत किंवा नाही, आणि खाजगी मालकीवर आधारलेल्या हिंदसारख्या देशाच्या अर्थव्यवस्थेत त्या टाळता येतील काय? श्री. हजारी ह्यांनी ह्या प्रश्नाचे स्वच्छ उत्तर दिलेले नाही. त्यांचा असा विश्वास आहे की खाजगी उद्योगधंद्यांनी बांधलेली संघटना ही मोलाची आहे. पण, त्याचबरोबर प्रचंड औद्योगिक घराण्यांनी हिंदी अर्थव्यवस्थेवर (आणि राजकारणावर व समाजावर) प्रभुत्व गाजवावे ही कल्पना त्यांना बेचैन करते. त्यांनी असा उपाय सुचविला आहे की मध्यम आकाराच्या उद्योगधंद्यांना उत्तेजन देण्यात यावे. त्यामुळे अवाढव्य संघटनेपायी उद्भवणारे दोष टळतील आणि विकासही खुंटणार नाही अशी त्यांची धारणा आहे. आता ह्या सूचनेला उचलून धरणे कठीण आहे. मोठ्यात मोठी औद्योगिक संघटना आणि छोट्यात छोटी संघटना ह्यांच्यातील सुवर्णमध्य चांगलाच ठरेल असे मानावयाचे झाल्यास गोष्ट वेगळी. काही मध्यम आकाराचे उद्योगधंद्यांचे गट झपाट्याने वाढले म्हणून त्यांना तसे वाटत असावे. पण ही गोष्ट काही आर्थिक कार्यक्षमतेचे द्योतक नाही. कारण सावध सट्टेबाजी करून माल, जमीन आणि अलीकडे परदेशीय चलन ह्यांचे व्यवहार केल्यास भारतात चमत्कार करून दाखविता येतो हे आता उघड झाले आहे. भारतामधील बऱ्या उद्योगधंद्यांच्या बाजूने पुष्कळदा असे सांगण्यात येते की भूतकालात नवनव्या उद्योगधंद्यांत भांडवल गुंतविण्यास त्यांनी उत्तेजन दिले आहे. छोट्या उद्योगधंद्यांना हे जमलेले नाही. दुसऱ्या महायुद्धापूर्वीच्या कालापुरते हे विधान कोणत्याही मोठ्या उद्योग गटासंबंधाने खरे नाही. ह्याला अपवाद फक्त टाटा संघटनेचा.

दुसऱ्या महायुद्धानंतर विकणाराला अनुकूल अशी बाजारपेठ अस्तित्वात आली. कारण परदेशाकडून होणारा मालाचा

पुरवठा थांबला आणि संरक्षक जकातीची उंच भिंत उभारण्यात आली. एकदा विक्रेत्याला अनुकूल बाजारपेठ निर्माण झाल्यावर एखादा नवीन माल निर्माण करण्यासाठी विशेष प्रकारची औद्योगिक कार्यक्षमता असण्याची जरूरीच नाहीशी झाली. दुसरे असे की, पुष्कळशा उद्योगधंद्यांना अडचणीच्या प्रसंगी सरकारपुरस्कृत द्रव्यसाहाय्यक संघटनांकडून कर्जे मिळण्याची सोय झाली. त्याचा फायदा मोठ्या उद्योग गटांनाही मिळाला. जागतिक बँकेने खाजगी मालकीच्या विभागाला जी कर्जे दिली त्याची हमी सरकारने घेतली. तेव्हा हिंदमधील बऱ्या उद्योगधंद्यांनी मोठे साहस केले आणि दूरदृष्टी दाखविली असा दावा करता येणे कठीण आहे. श्री. हजारी ह्यांच्या मताने मॅनेजिंग एजन्सी पद्धतीमुळे कारभारात विशेष काटकसर करता येणे शक्य झाले नाही. बऱ्या उद्योगधंद्यांची संघटना ही त्यांच्या मालमत्तेच्या यादीवरून सूचित होते त्यापेक्षा अधिक मोलाची आहे असे ते म्हणतात. पण मग वरील विधानाचा मेळ कसा घालावयाचा? कारभारात निपुण असलेल्या धंदेवाइकांकडून कारभार चालविणे चांगले हे खरे असेल तर, उदा. केसोराम कॉटन मिल्स आणि शिरपूर पेपर मिल्स ह्यांचा कारभार एकाच मॅनेजिंग एजन्सीतर्फे चालविणे काटकसरीच्या दृष्टीने कसे इष्ट ठरते? दुसरे उदाहरण सिजुआ झरिआ वीज कंपनी आणि युनिअन ज्यूट कंपनी ह्यांच्या मॅनेजिंग एजन्सीचे देता येईल. दुसरे असे की मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन करण्यामुळे जर उत्पादनाच्या खर्चात बचत होत असेल तर श्री. हजारी ह्यांनी मोठ्या उद्योग-गटांविरुद्ध मध्यम प्रतीच्या उद्योगधंद्यांची बाजू का घ्यावी हे कळत नाही.

मध्यम आकाराच्या उद्योगधंद्यांचा कोणता आकार सर्वात अधिक चांगला हे अद्याप ठरलेले नाही. मोठ्या उद्योगधंद्यांना काटशह देण्यासाठी त्यांचा उपयोग होईल अशी तर कल्पना नाही ना? मोठ्या उद्योग गटातील कंपन्या आणि मध्यम उद्योगधंद्यांतील कंपन्या ह्यांचे हितसंबंध बहुधा पूर्णपणे परस्परविरोधी नसले तर उभय गटाच्या कंपन्यांत सहकार्य साधणेच अधिक सुसंपन्न होईल. त्यांचे हितसंबंध बिनतोड विरोधाचे आहेत असे दाखवून देणे कठीणच आहे. मोठ्या उद्योग गटांची व्याप्ती मर्यादित करण्यासंबंधी काही धोरणवजा निर्णय घेण्यात आला तर त्याची अंमलबजावणी करणे फार अवघड जाईल. मालमत्तेसंबंधी असलेले कायदे मानण्याची प्रथा आहे तोपर्यंत तरी तसे करणे बिकट जाणार आहे. मोठ्या उद्योगपतींनी आपल्याला होणारा सर्व नफा वाटून टाकावा अशी अपेक्षा आहे काय? का सरकारी कर्जरोखे विकत घेऊन त्यांनी फक्त व्याज गोळा करित बसावे? ह्या प्रश्नाचे उत्तर होय असे असेल तर बचत करण्यास आणि उद्योगधंद्यात पुढाकार घेण्यास उत्तेजन देण्याच्या धोरणाचे काय? कंपन्या एकूण नफ्यातून जितकी बचत करतात त्यापेक्षा

**दि कॉसमॉस को-ऑपरेटिव्ह
अर्बन बँक लि., पुणे २.**
(स्थापना : १९०६)

कामाची वेळ—

सकाळी ८-४५ ते १०-४५. सायं. ५-०० ते ७-००
शनिवारी सकाळी ८-४५ ते १०-४५ फक्त

**हमैवंद ठेवीची आकर्षक योजना
चालू आहे**

प्रा. डॉ. न. का. धारपुरे
अध्यक्ष

ह. गो महाजन
कार्यध्यक्ष

भा. ग. खांडेकर, एम. ए., एच. बी. सी.

व्यवस्थापक

दूरध्वनी ५६२८३

**दि कोल्हापूर मराठा मंडळाच्या विद्यमाने चाललेली
दि कोल्हापूर मराठा को-ऑप.
बँक लि., कोल्हापूर**

स्थापना १९३३] ऑडिट वर्ग "अ" [फोन ७१३

१) अधिकृत शेअर भांडवल	रु. २,००,०००
२) खपलेले शेअर भांडवल	रु. १,९९,९९५
३) रिझर्व्ह फंड	रु. १,०८,५९६
४) इतर फंडस्	रु. ६०,६४७
५) खेडते भांडवल	रु. १६,६९,५६७
६) एकूण व्यवहार	रु. ८८,६९,१३८
७) सभासद संख्या	३,५६७

बँकिंगचे सर्व प्रकारचे व्यवहार केले जातात.

ही दीपावली बँकेचे सभासद, खातेदार व हितचिंतक
यांना सुखाची व समृद्धीची जावो

डी. के. पाटील
मॅनेजर

दत्तात्रय परशराम माने
प्रेसिडेंट

शुभेच्छा !

उपलब्ध पाण्याच्या प्रत्येक थेंबाचा जास्तीत जास्त उपयोग ऊस आणि धान्य
पिकांकरिता करून एकरी जास्तीत जास्त उत्पादन काढणाऱ्या शेतकऱ्यांनी
सहकारी तत्त्वावर एकत्रित येऊन चालविलेला शेतकऱ्यांच्या मालकीचा
भारतातील एकमेव साखरकारखाना

दि सासवड माळी शुगर फॅक्टरी लि. माळीनगर

तारेचा पत्ता :— " माळीशुगर "
माळीनगर.

स्थापना : सन १९३२

रजिस्टर्ड ऑफिस :
माळीनगर, जि. सोलापूर

मुंबई ऑफिस : १६ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई नं. १

आपले ऊस उत्पादक सभासद, कामगार आणि संचालक मंडळ यांच्या वतीने
सर्व भारतीयांना दिवाळीनिमित्त शुभेच्छा व्यक्त करीत आहे !

श्री. पंढरीनाथ हणमंत गिरमे, चेअरमन

*

श्री. जगन्नाथ गणपत रासकर, व्हा. चेअरमन

संचालक मंडळ

श्री. हरिभाऊ बळवंत गिरमे,

श्री. शंकरराव मासुराव गिरमे,

श्री. चंद्रकांत शंकरराव कुदळे,

श्री. भगवंत गेणूजी गिरमे,

श्री. भाऊसाहेब तथा शंकरराव भाऊराव राजत,

B. Sc., Agri (Hon)

श्री. कृष्णाकांत लक्ष्मण गिरमे,

श्री. रा. व. नारायणराव सोपानराव बोरावके,

श्री. के. एन्. पाटील, वी. ए., वी. एस. सी., वी. कॉम., ए. ए. व्ही. बी., मॅनेजर

वाटण्यात आलेल्या नफ्यातून व्यक्ती अधिक बचत करतील असे मानण्यास काहीच जागा नाही.

सरकारने मोठ्या उद्योगधंद्यांच्या खाजगी मालकीविरुद्ध ठाम भूमिका घेतली नाही, तर मोठ्या उद्योगधंद्यांच्या गटाच्या विस्ताराला निरुत्साह करण्यासाठी कोणतेही उपाय योजले तरी त्यांची मात्रा चालणार नाही, ह्याविषयी शंका बाळगण्याचे कारण नाही. जी क्षेत्रे सार्वजनिक मालकीच्या विभागासाठी राखून ठेवण्यात आलेली होती अशाही क्षेत्रात खाजगी उद्योगधंद्यांनी यशस्वी आक्रमण केलेले आहे. १९५८ पासून तर हे आक्रमण विशेष लक्षात भरण्यासारखे होत आहे. त्याचप्रमाणे खाजगी उद्योगधंद्यांनी परदेशी सहकार्याविषयी असलेल्या उत्सुकतेचा फायदा घेऊन आपआपल्या क्षेत्रात भक्कम पाय रोवण्यास प्रारंभ केला आहे. आपल्या क्षेत्रात नवे उमेदवार शिरू नयेत म्हणूनही त्यांचे प्रयत्न चालूच आहेत. ज्या परदेशी कंपन्यांकडून चांगल्या दर्जाचे तान्त्रिक साह्य आणि परदेशीय चलनातील द्रव्यसाह्य मिळण्याची शक्यता आहे त्या भारतामधील कंपन्यांच्या मानाने खूपच बड्या असतात आणि त्यांना भारतामधील मोठ्या कंपन्यांशी सहकार्य करणेच अधिक पसंत पडते.

काँग्रेसछाप समाजवादाच्या ढळमळत्या डोलान्यावर परदेशी आणि देशी बड्या उद्योगधंद्यांनी चालविलेल्या हल्ल्याबरोबरच हिंदी उद्योगपतींनी बऱ्याच राज्यसंस्थांवर आणि मध्यवर्ती सरकारवरही दडपण आणण्याचे प्रयत्न आरंभिले आहेत. श्री. हजारू ह्यांनी असे दाखवून दिले आहे की, बड्या उद्योगधंदे-वाल्यांना होणाऱ्या विरोधाच्या बऱ्याच मोठ्या विरोधाचा उगम भाषिक, प्रादेशिक आणि जातीय भावनांतून झालेला असतो. ह्याचा अर्थ बडे उद्योगधंदे स्थानिक, आर्थिक हितसंबंधांचे रक्षण करण्याच्या कामी संकुचित वृत्तीचा उपयोग करून घेत नाहीत असा मात्र नाही. ह्या बाबतीत त्यांची भूमिका तटस्थ्याची अगर बड्याची आहे असे सुचविणे बरोबर होणार नाही. एखाद्या प्रादेशिक, भाषिक अगर जातीय गटाशी आर्थिक सत्तेची असमान वाटणी जर संलग्न झालेली असेल तर अशा परिस्थितीकडे डोळे-झाक करून चालणार नाही. मग असे समर्थन न करण्याने जातीय अगर संकुचित भावना जागृत करण्याचा धोका असला तरी तो पत्करला पाहिजे. अशा तऱ्हेच्या युक्तिवादाने भूतकालात अनिष्ट मर्यादा गाठलेली आहे आणि तिचा फायदा घेऊन स्थानिक असंतोषाच्या आधाराने जातीय अगर प्रादेशिक गटांनी आपली पोळी भाजून घेतलेली आहे. आर्थिक सत्तेच्या विभागीय केंद्रीकरणामुळे धोकादायक राजकीय परिणाम घडून येणे शक्य आहे ह्याची जाणीव समंजस धोरणाने ठेवली पाहिजे आणि त्याविरुद्ध खास उपायांची योजना केली पाहिजे.

आर्थिक सत्तेच्या केंद्रीकरणामुळे सर्वसामान्य हिंदी लोकांचे

दीर्घकालीन हित साधले जाईल किंवा नाही हा सारा मूलभूत प्रश्न आहे. बड्या खाजगी मालकीच्या उद्योगधंद्यांविरुद्ध जर भूमिका घेण्यात आली तर असेरीस औद्योगिक विभागातील खाजगी मालकीविरुद्ध भूमिका घेणे अटळच होईल. कारण, ज्या नव्या उद्योगधंद्यांत भारत आज तौलनिक दृष्टीने पुढारलेला आहे त्या सर्वांत मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन करणेच आवश्यक आहे. उदा.—पोलाद, बाहुतुकीची साधने, औद्योगिक रसायने, खते, वगैरे. असे धंदे फारच थोडे आहेत की ज्यात मोठ्या प्रमाणावरील उत्पादनाने फायदा होत नाही. तेव्हा शेवटी असे निष्पन्न होते की, उद्योगधंद्यांतील खाजगी मालकीला पाठिंबा देऊन पुन्हा मक्तेदारीविरुद्ध ठाम भूमिका घेणे जमण्यासारखे नाही. तसे केल्याने देशाची कुचंबणा अधिकच वाढण्याचा संभव आहे आणि त्यामुळे त्याच्या आर्थिक व राजकीय स्वातंत्र्याला अधिक भयानक धोके उत्पन्न होण्याची शक्यता आहे. इतकेच काय पण देशाचे ऐक्यही भंग पावण्याची भीती आहे. सार्वजनिक मालकीच्या विभागातील बऱ्याच उद्योगधंद्यांच्या अकार्यक्षमतेबाबत बऱ्याच लोकांनी निराशा व्यक्त केलेली आहे.

त्यांनी हे लक्षात घेतलेले नाही की, स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरच्या कालातील खाजगी उद्योगधंद्यांची सुद्धा कार्यक्षमता काही फारशी आशादायक नाही. आधीच मर्यादित असलेल्या आणि जबर संरक्षण असलेल्या बाजारपेठेतील गरज भागविण्यासाठी बऱ्याच खाजगी उद्योगधंद्यांची उभारणी करण्यात आलेली आहे. त्यातल्या त्यात दीर्घकाल टिकणाऱ्या ग्राहकोपयोगी मालाची अशी उदाहरणे प्रसिद्धच आहेत. उदा.—मोटरगाड्या. परदेशी स्पर्धेचे पूर्ण उच्चाटन झालेले असल्यामुळे आणि विकणाऱ्याला अनुकूल अशी बाजारपेठ असल्यामुळे बहुतेक सर्व ग्राहकोपयोगी मालाचे उत्पादन कमीतकमी खर्चात करण्यास काही प्रेरणाच राहिली नाही. ह्याच कारणामुळे परदेशी भांडवलाचे सहकार्य म्हणजे बऱ्याच वेळा भांडवलाचा व तंत्रज्ञांचा अपव्यय असा अर्थ होऊन बसला आहे. शिवाय बऱ्याच परदेशी सहकार्यांनी आणि त्यांच्या देशी भाऊवंदांनी भारतामधील परिस्थितीला साजेल अशा रीतीने उत्पादनाची पद्धत बदलण्याचा सरासुरा प्रयत्नच केलेला नाही. मोठ्या औद्योगिक गटांच्या बाजूने असा एक मुद्दा पुष्कळदा मांडण्यात येतो की, परदेशी कंपन्यांशी फक्त तेच भागीदारी करू शकतात. हे खरे असले तरी त्यापासून होणारा फायदा शंकास्पद आहे. कारण, हिंदी भागीदारांनी आपल्या परदेशीय बाजारपेठेत पाय रोवावा अशी बहुतेक आंतरराष्ट्रीय परदेशी कंपन्यांची इच्छाच नसते. त्यामुळे अंगी कुवत असूनसुद्धा त्या कंपन्या भारतात अथवावत उत्पादनपद्धती स्वीकारण्याविषयी बेपर्वा असतात. भांडवलशाही देशातील अगदी प्रगतिशील कंपन्या जरी घेतल्या तरी त्यांना गरीब आणि अनिकसित भारत जी प्रलोभने दाखवू शकेल ती आकर्षक वाटतील अशी फारशी चिन्हे दिसत नाहीत. अलीकडील काही

आमचे सभासद संचालक व शेतकरी बंधूंस,
व्यापारी ग्राहक व हितचिंतक यांना दिपवाळी
(नूतन वर्ष) सुखसमृद्धीचे व भरभराटीचे जावो.
ही शुभेच्छा !

गोदावरी प्रवा कॅनॉल सहकारी खरेदी विक्री संघ लि., कोपरगाव

जि. अहमदनगर

मुख्य कार्यालय : कोपरगाव] [शाखा : श्रीरामपूर

—डेपो—

राहाता, पुणतांबा, कोळपेवाडो व कोल्हार, मुंबई वाहतूक विभाग

—संघाचा व्याप—

शेती माल खरेदी विक्री, अडत विभाग, ग्राहक भांडार, कापड
विभाग, मेडिकल स्टोअर्स; मशिनरी स्टोअर्स, प्रिंटिंग प्रेस, ऑईल
व तेल विभाग, पेट्रोल पंप, लक्ष्मी मिश्रखन कारखाना, इत्यादी.

स्थापना : १९२२

आर्थिक स्थिती : सभासद संख्या : २६२०

उभारलेले भांडवल : ५ लाख, वसूल झालेले भांडवल : ४,०१,८६५

गंगाजळी ६,०९,३३३, इतर निधी १४,२६,७९३

खेळते भांडवल : ७२,००,९३५

शास्त्रशुद्ध निर्मिती, अगदी माफक दर, हमखास उत्पादन म्हणजे
संघाने तयार केलेले लक्ष्मीछाप मिश्रखत. कृषी उत्पादन वाढीची
दुसरी आवाडी जिकण्यासाठी लक्ष्मी छाप मिश्रखत अवरय वापरा.

दि धुळे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., धुळे

स्थापना : १३-९-१९५७

मुख्य कचेरी :- गरुड बाग, धुळे (पोस्ट बॉक्स नं. ३)

चेअरमन - श्री. पुरुषोत्तम काळू पाटील,
बी. कॉम., एलएल. बी.

व्हा. चेअरमन - श्री शिवसिंग हाटेसिंग राजपूत

ह्या बँकेत ठेवलेला पैसा शेतकऱ्यांच्या व औद्योगिक सहकारी
संस्थांच्या प्रगतिसाठी वापरला जातो.

बँक अलामुदनीच्या ठेवी आकर्षक व्याजाचे दराने स्वीकारते.

बँकेत वाढत्या प्रमाणाने ठेवी ठेवून जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांना
साहाय्य करण्यास आम्हांला मदत करा.

ता. २५-८-१९६७

(१) अधिकृत भांडवल	१ कोटी, ५० लाख
(२) भरपाई झालेले भाग भांडवल	८२ लाख
(३) ठेवी	२ कोटी, ६४ लाख
(४) कर्जे	५ कोटी, २४ लाख
(५) खेळते भांडवल	६ कोटी, ७९ लाख

जिल्ह्यात ह्या बँकेची मुख्य कचेरी व ३४ शाखा
अविरत कार्य करित आहेत.

जी. क्यू. शेख
मॅनेजर

एम्. एस्. कुठकर्णी,
ऑफिसर ऑन स्पेशल ड्यूटी

ही दीपावली आमच्या सर्व सभासदांस, ठेवीदारांस व ग्राहकांस आनंदाची, सुखाची व भरभराटीची
जावो हीच शुभेच्छा.

नासिक जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., नासिक

बँकिंगची सवय ही आजच्या अर्थव्यवस्थेत एक अत्यावश्यक बाब आहे.

तुमच्या हाती केव्हाही येणारे पैसे सुरक्षित ठेवण्यासाठी व हवे तेव्हा काढण्यासाठी—

जिल्ह्यातील ४२ शाखांमार्फत शेतकी व औद्योगिक संस्थांच्या विकास कार्यात मदत करित असलेल्या...

नासिक जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेतच ठेवा.

तेथे ते तुमच्याच विकासात कार्यशील असतात व तुम्हाला पुरेसे व्याजही मिळवून देतात.

बँकेची सांपत्तिक स्थिती

व्याजाचे आकर्षक दर

१] भरपाई झालेले भाग भांडवल	रु. ९९५० लाख
२] ठेवी	रु. ४५०.०० लाख
३] दिलेली कर्जे	रु. ७५०.०० लाख
४] खेळते भांडवल	रु. ९६५.०० लाख

१] सेव्हिंगज	द. सा. द. शे. ४ टक्के
२] मुदतीच्या ठेवी	२ १/२ टक्के ते ७ टक्के

तु. मो. सोनवणे
मॅनेजर

मा. न्य. पाटील
व्हा. चेअरमन

व्यंकटराव मा. हिरे
चेअरमन

वर्षात परदेशी भांडवलाला ज्या सवलती देण्यात आल्या आहेत त्यामुळे पदरात पडलेली फळे तीव्र निराशा उत्पन्न करणारीच ठरली आहेत. उलट, भारतामधील बड्या उद्योगगटांशी आपले नशीब बांधण्याची परवानगी परदेशी कंपन्यांना दिल्यामुळे बड्या गटांचे राजकीय दडपण अधिक सर्वगामी आणि यशस्वी होण्याचा मात्र संभव आहे आणि शिवाय जगाच्या बाजारपेठांतून आपल्या गरजा भागविण्याची संधीही आपण गमावून बसलो आहो. समाजवादी देश, खाजगी व्यापारी कंपन्यांशी उभयतांना लाभदायक असे व्यापारी सौदे जाहीर रीत्या करू शकतात ह्याविषयी जर काही शंका शिल्लक राहिल्या असल्या, तर सोव्हिएट रशियाने ब्रिटिश, इटालिअन आणि जपानी कंपन्यांशी केलेल्या व्यापारी देवघेवीचा इतिहास त्यांचे निरसन करण्यास पुरेसा आहे.

तात्पर्य, भारतासारख्या गरीब देशात मोठ्या प्रमाणावरील भांडवलाच्या साह्याने खाजगी उद्योगधंद्यांची वाढ होत राहिल्यास ग्राहकोपयोगी उद्योगधंद्यांच्या उभारणीला उत्तेजन मिळते. पण, हे उद्योगधंदे अकार्यक्षम राहतात. कारण ते छोटे असतात आणि त्यांना प्रगत देशांतील अंगभूत तांत्रिक प्रगतीचा लाभ मिळू शकत नाही. ग्राहकोपयोगी उद्योगधंद्यांच्या अशा तऱ्हेच्या वाढी-

मुळे बचतीमध्ये जी घट होते त्यामुळे साधनसंपत्तीची वाटणी वेडीवाकडी होते. त्यातच कारखान्यांच्या अकार्यक्षमतेमुळे तिच्या अपव्ययात भर पडते. ह्या कंपन्यांवर खाजगी मालकीचे नियंत्रण असल्यामुळे त्या कशातरी जिवंत ठेवण्याची धडपड सुरू होते. झाले ते गेले असे समजून नवीन आर्थिक धोरणे अवलंबण्याचे ठरविले आणि राष्ट्रीय उत्पादनाच्या दृष्टीने उपयुक्त अशा काही थोड्या मालाच्या उत्पादनावर लक्ष केंद्रित करण्याचे ठरविले, तरी साधनांचा अपव्यय करणारे खाजगी मालक ह्या धोरणाला पाठिंबा देणार नाहीत. चैनीच्या वस्तूचे उत्पादन बंद करून केवळ भागणार नाही. कारण, अर्थव्यवस्थेत काही व्यक्तींच्या अगर काही गटांच्या हाती जर चैनीच्या वस्तू खरेदी करण्याइतके उत्पन्न साठत असेल तर त्यापैकी काही उत्पन्न अशा वस्तूवर खर्च होणारच. हा माल गुप्त रीतीने कुटिरोद्योगात तयार केलेला असो अगर परदेशांतून चोरव्या मार्गाने आणलेला असो, तो घेणे म्हणजे बहुमोल साधनसंपत्तीचा अपव्यय करणेच होय. म्हणून जे सरकार अपव्ययात्मक उपभोगाला उत्तेजन मिळू नये म्हणून फक्त नियमन करते त्याचे धोरण अढचणीत सापडते. उद्योगगटांच्या तीव्र वैरभावाला तोंड देऊन ते टिकले तर नशीबच बरे म्हणावयाचे. कारण, त्याने जारी केलेल्या नियमनामुळे ह्या

कोष्टक नं. १ : बड्या उद्योगगटांच्या वाढीचे निर्देशांक : १९५१ = १००

	भाग भांडवल	ठोक भांडवल	निव्वळ किंमत + कर्जे	निव्वळ किंमत
(१) टाटा	१५९.१४	२४३.८१	२४८.९०	१६३.७९
(२) बिला	१७१.२१	२३३.१३	१६७.२९	१५१.४०
(३) मार्टिन बर्न	१३४.६५	२२७.२१	२५५.६१	२११.०२
(४) दालमिआ साहु जैन	१०७.५१	२३५.२८	१३०.३२	१११.११
(५) बनगूर	२२७.१०	५७१.७४	२६६.४९	२०८.७०
(६) थापर	१६७.३१	२६६.१४	१९५.४१	१६३.३८
(७) जुगीलाल कमलापत	१३८.१७	२५७.९९	१६९.८५	१६१.८१
(८) श्रीराम	१४०.८३	१९६.९१	१९६.०५	१६१.०७
(९) बर्ड हायलजर्स	१०५.९७	१२५.७६	१२०.४४	१०८.४१
(१०) अॅन्ड्र्यू यूल	८४.४९	१०२.१४	९४.५०	९८.५२
(११) शापूरजी	२०२.९४	३११.३८	२३५.७९	२०६.०७
(१२) खटाव	१५८.१८	२२९.९३	१८६.५४	१५०.९४
(१३) वालचंद	१४०.२६	१७०.४४	१३३.९०	११२.५०
(१४) मफतलाल	३२८.८५	३५७.९०	३४५.९६	२५०.६९
(१५) कस्तुरभाई	२५१.०७	१९७.३१	१७५.१०	१३८.०४
(१६) शेषशायी	११.००	१५६.३९	१२३.९२	१२७.३५
(१७) रामकृष्ण	१८१.६७	४२६.१२	४४०.६४	१९५.५६
(१८) इंदुसिंग	९६.३९	२१०.१९	१५०.८८	१३७.२५
(१९) महिंद्र	३९२.००	७००.९५	७८४.४८	६१८.९७
(२०) क्लिर्स्कर	१९८.८०	२३६.१२	२१४.०५	१८६.२३

गटाच्या मूलभूत शक्तीला थोडासुद्धा धक्का लागलेला नसतो. वस्तुतः खुजे असणारे पण आपणास मोठे वाटणारे उद्योगधंदे गेली २० वर्षे संरक्षित बाजारपेठेत माल विकत आहेत. परिणामकारक औद्योगिक संशोधन करण्याइतका पैसा अगर ते करण्याची इच्छा ह्या दोन्हीपैकी एकही बहुतेकांजवळ नाही. असे उद्योगधंदे आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत अद्ययावत मालाच्या बाबतीत स्पर्धा करू शकतील असे मानणे म्हणजे मूर्खांच्या सृष्टीत वावरण्यासारखे आहे. म्हणून उद्योगधंद्यांत खाजगी मालकीला उत्तेजन देण्याचे जर चालू ठेवण्यात आले आणि पर्यायाने खाजगी मालकीच्या आर्थिक सत्तेच्या केंद्रीकरणाला जर पाठिंबा देण्यात आला, तर भारताची अर्थव्यवस्था एका अकार्यक्षम आर्थिक स्वयंपूर्णतेच्या आहारी जाईल. सर्व उदारमतवादी अर्थशास्त्रज्ञांनी ह्याचा निषेध केलेला आहे. अशा तऱ्हेची परिस्थिती देशाच्या दीर्घकालीन विकासासाठी मारक ठरणारी आहे. ही गोष्ट भारतामधील सर्व समाजवाद्यांनी समजून घेतलेली नाही.

कोष्टक नं. २

अंतर्द्वेषातील कंपन्यांच्या भागभांडवलात नियंत्रक गटाच्या

भागभांडवलाचा हिस्सा

गट	१९५१	१९५८
(१) टाटा	२७	२४
(२) ब्रिर्ला	६२	५८
(३) मार्टिन बर्न	२२	२०
(४) दालमिआ साहु जैन	६२	५३
(५) बर्ड हायलजर्स	३७	४१
(६) ॲन्ड्र्यू यूल	५६	५०
(७) बंगूर	७९	६४
(८) थापर	५३	५८
(९) जुगीलाल कमलापत	७३	७२
(१०) श्रीराम	५४	४६
(११) शापूरजी	९२	५६
(१२) खटाव	५९	६९
(१३) बालचंद्र	४९	४४
(१४) मफतलाल	७०	७४
(१५) कस्तुरभाई	२८	२३
(१६) शेषशायी	२०	१३
(१७) रामकृष्ण	३०	२९
(१८) इंद्रसिंग	६८	५१
(१९) महिंद्र	३२	२९
(२०) किलोस्कर	३१	२८

तार :- SANCOSOP फोन :- नं. २३२१५ २३५८८

पुणे जिल्हा सहकारी खरेदी-विक्री संघ, लिमिटेड

१२५, भवानी पेठ, पुणे २

आमच्या शेतकरी बंधूंस, ग्राहकांस, हितचिंतकांस
दिवाळीनिमित्त शुभेच्छा !

आमची वैशिष्ट्ये :-

शीतगृह :- नाशवंत माल साठविण्यासाठी अद्ययावत शीतगृह.

मिश्रखते :- भरघोस पिकासाठी "सहकार" छाप सर्व प्रकारची मिश्रखते.

लोखंडी माल :- ॲगल्स, घळई, आंब, वगैरे, ॲइल इंजिन्स,
इलेक्ट्रिक मोटर्स, वगैरे.

के. डी. शिंदे,
मॅनेजर

सं. सा. काकडे,
मॅनेजिंग डायरेक्टर

पुणे जिल्हा सहकारी खरेदी-विक्री संघ लि., पुणे.

वरील संधीचा शेतकरी बंधूंनी अवश्य फायदा घ्यावा.

इचलकरंजीच्या वाढत्या उद्योगधंद्यास गेली ३७ वर्षे सतत भांडवल पुरविणारी व सार्वजनिक विश्वस्त निधीच्या ठेवी स्वीकारण्यास सरकारमान्य असलेली इचलकरंजीतील एकमेव नागरी सहकारी बँक

दि इचलकरंजी अर्बन को-ऑप. बँक लि.

स्थापना : १९३०] इचलकरंजी [फोन नं. ३९

अधिकृत भांडवल	रु. १०,००,०००
भरलेले भांडवल	रु. ५,४६,४२५
रिझर्व्ह फंड	रु. २,७०,९६५
इतर फंडस	रु. ३,४७,४३५
खेळते भांडवल	रु. ७०,६३,९००

ठेवीचे दर :- चालू १ टक्का
सेविंग्स ४ टक्के
मुदत ठेव ५ ते ८ टक्के
कॉलडिपॉझिट ५ ते ६॥ टक्के
कर्जाचा दर ७ ते ११ टक्के

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात.

श्र. ज. दांडेकर
मॅनेजर

सदाशिव मारुती मुरवंडे
चेअरमन

आशिया-आफ्रिकेतील देशांचे दारिद्र्य

अन्नधान्य घेण्यास पुरेसा पैसा नाही

माल्थस हा अर्थशास्त्राचा एक निराशावादी पंडित म्हणून प्रसिद्ध आहे. परंतु आता त्याने प्रतिपादलेल्या अर्थशास्त्रीय सिद्धान्तांना नवा उजळा मिळाल्याचे दिसत आहे. औद्योगिक-दृष्ट्या पुढारलेल्या देशांत जी वाढती भरभराट दृग्गोचर होत आहे तीमुळे त्याच्या अर्थशास्त्रीय विचारांकडे अधिकाधिक लक्ष जाऊ लागले आहे. १८ व्या शतकातील अर्थशास्त्रज्ञांनी जगात मोठ्या प्रमाणावर दुष्काळ पडण्याची भीतिदायक भाकिते वर्तविलेली आहेत. परंतु अलीकडील तांत्रिक प्रगतीमुळे ही भाकिते आतापर्यंत तरी खरी ठरलेली नाहीत. आज मात्र परिस्थिती बदलत चालली आहे. सर्वत्र जगात गेल्या काही वर्षांत जननाचे प्रमाण वाढत आहे आणि मृत्यूचे प्रमाण घटत आहे, असे अधिकारी अभ्यासकांचे म्हणणे आहे. लोकसंख्येच्या वाढीची आणि जगातील शेतीच्या विकासाची सांगड घालू लागले तर असे स्वच्छ दिसते की, बहुतेक अविकसित देशांत दुष्काळ पडण्याचे भय आहे. अविकसित देशांत आशिया, आफ्रिका आणि दक्षिण अमेरिका ह्या भूभागातील देशांचाच अधिक भरणा आहे. अमेरिकेत मात्र तिच्या गरजेपेक्षा अधिक अन्न आहे. भुकेल्या जगाच्या पोटात दोन घास घालण्यात अमेरिकेचे हितसंबंध गुंतलेले आहेत. त्याच प्रमाणे मोठ्या प्रमाणावर शेतीची अवजारे आणि खते उत्पन्न करणाऱ्या कंपन्या ह्यांनाही भुकेल्या जगाविषयी स्वार्थाधिष्ठित आस्था आहे. अर्थातच अमेरिका आणि ह्या व्यापारी कंपन्या अन्न आणि लोकसंख्या ह्यामधून उद्भवलेल्या गंभीर आर्थिक समस्यांचा आता काळजीपूर्वक सतत विचार करू लागल्या आहेत.

अलीकडे अमेरिकेतील नॅशनल कॉन्व्होकेशन ऑफ वर्ल्ड हंगर ह्या संघटनेची बैठक वाल्डोर्फ-आस्टोरिया हॉटेलमध्ये भरविण्यात आली होती. ह्या बैठकीसाठी नामवंत व्यापारी, कृषि-तज्ज्ञ, शिक्षणतज्ज्ञ आणि सरकारी अधिकारी हजर राहिले होते. बैठकीत जगातील अन्नाच्या तुटवड्याचा तांत्रिक आणि राजकीय दृष्टिकोनांतून विचार करण्यात आला. ह्या प्रश्नाच्या सोडवणुकीसाठी उपलब्ध असणाऱ्या संधी आणि अडचणी ह्यांचा साकल्याने आढावा घेण्यात आला. टोरोंटो शहरात ह्या प्रश्नांचा विचार करण्यासाठी १०० देशांचे प्रतिनिधी जमले होते. जगातील अन्नाची टंचाई आणि तिला तोंड देण्यासाठी तरुणांना करता येण्यासारखे काम ह्या विषयाची चर्चा तेथे करण्यात आली. संयुक्त राष्ट्र संघटनेच्या शेती व अन्न उपसंघटनेतर्फे आणि मॅसे-फर्ग्युसन ह्या शेतीच्या अवजाराच्या कंपनीतर्फे चर्चेचा उपक्रम योजण्यात आला होता. जगातील

अन्नधान्याच्या प्रश्नाची उकल करण्यासाठी तरुणांच्या संघटनांनी कंबर कसावी असा विचार तेथे व्यक्त करण्यात आला आणि १० वर्षांचा एक कार्यक्रम आसण्याची योजनाही मांडण्यात आली. शांततेसाठी अन्न पुरविण्याच्या अमेरिकेच्या कार्यक्रमात ढिलाई उत्पन्न झालेली असतांनाच वरील चर्चा चालू होती. त्याच वेळी ह्या विषयातील तज्ज्ञांनी अन्नधान्याच्या टंचाईच्या तीव्रतेबद्दल परस्परविरोधी मते व्यक्त केलेली होती.

संयुक्त राष्ट्र संघटनेने ह्या विषयाची जी माहिती जमविलेली आहे तीवरून प्रश्नाचे स्वरूप चांगले स्पष्ट होते. पूर्व आशिया, दक्षिण आशिया, आफ्रिका आणि दक्षिण अमेरिका ह्या भूभागातील लोक भुकेने पिडलेले आहेत. ह्या देशांची एकूण लोकसंख्या १९६५ ते १९७५ च्या कालावधीत २४० कोटीवरून ३०० कोटीपर्यंत वाढेल असा अंदाज करण्यात आलेला आहे. इतक्या लोकांची खाण्याची सोय करावयाची म्हणजे जगातील अन्नधान्याच्या उत्पादनात २६ टक्क्यांनी वाढ होणे जरूरीचे आहे. अन्नधान्याची वाढ आणि लोकसंख्येची वाढ ह्यांचा प्रश्न इतका बिकट आहे काय आणि तो सोडविता येईल काय ह्या विषयी शेतीच्या तज्ज्ञांत मतभेद आहेत. इंटरनॅशनल मिनरल्स अँड केमिकल कॉर्पोरेशन ह्या कंपनीचे शेतीतज्ज्ञ मि. क्लेन्स डायन ह्या बाबतीत निराशावादी आहेत. १९८० च्या सुमारास जगाला सध्याच्या दुप्पट अन्नाच्या पुरवठ्याची गरज लागेल; पण इतके अन्न उत्पादन करता येईल किंवा नाही ह्याविषयी त्यांना जबर शंका आहे. त्यांच्या मताने अविकसित देशांनी १९८० पर्यंत अन्नधान्याचे उत्पादन ९० टक्क्यांनी जरी वाढविले तरी त्यांच्या वाढलेल्या गरजेच्या ४० टक्के गरजच ते भागवू शकतील. अन्नधान्याची गरज आणि पुरवठा ह्यांच्यामधील तफावत भरून काढण्यात अमेरिका कितपत हातभार लावू शकेल ह्याबद्दलही त्यांना शंका आहे. सुद्ध अमेरिकेलाच स्वदेशीयांची अन्नाची गरज भागविण्यासाठी १९८३ च्या सुमारास अन्नधान्याची निर्यात थांबवावी लागेल असा हिशेब त्यांनी केला आहे. दुसऱ्या एका तज्ज्ञाने काहीसा आशावादी सूर काढला आहे. राजकीय व आर्थिक कारणांचा विचार करता मि. डायन ह्यांचे म्हणणे बरोबर असण्याची शक्यता कबूल करून तो म्हणतो की तांत्रिक दृष्टीने हा प्रश्न सोडविता येण्यासारखा आहे. शेतीच्या उत्पादनाचे सध्या जे तंत्र उपलब्ध आहे त्याच्या साहाय्याने उत्पादनात तिपटीपासून १० पटीपर्यंत उत्पादन वाढविणे शक्य आहे. निदान ५ टक्के उत्पादन तरी वाढविता येईल ह्यात शंका नाही. आपल्या म्हणण्याच्या पुष्ट्यर्थ त्यांनी

शेतीच्या अत्याधुनिक अवजारांकडे आणि रासायनिक स्वतांकडे बोट दाखविले आहे. उष्ण कटिबंधातील देशात अन्नधान्याचे उत्पादन वाढविण्यास फार मोठा वाव आहे असेही मत त्यांनी व्यक्त केले आहे. दुसऱ्या एका शेतीतज्ज्ञांचे मत असे आहे की, समशीतोष्ण देशातील व्यवसाय म्हणून शेतीकडे बरेच लक्ष देण्यात आले आहे. परंतु उष्ण कटिबंधातील देशांना उपयुक्त ठरेल अशा तंत्राचा विकास अद्याप झालेला नाही. जगात अन्नधान्याचा तुटवडा आहे आणि माल्थससारखे निराशावादी अर्थशास्त्रज्ञही आहेत ही गोष्ट ते कबूल करतात. पण ह्या प्रश्नाचा मुद्दाम अधिक गाजावाजा करण्यात आलेला आहे असे त्यांचे म्हणणे आहे. ते म्हणतात की, अन्नाच्या गरजा कशा रीतीने

अजमावण्यात येतात ह्यावर अन्नधान्याच्या टंचाईची तीव्रता अवलंबून आहे. योग्य आहार कोणता ह्यासंबंधी अनेक कल्पना प्रसृत आहेत. शिवाय लोकसंख्येचे अंदाजही खात्रीलायक म्हणता येत नाहीत. संततिनियमनाबद्दलची वृत्तीही अलीकडे बदलत चालली आहे. जगाची अन्नाची गरज भागविता येईल; अर्थात तसे करतांना नवीन प्रश्नही उत्पन्न होतील. भारतासारख्या देशात अपुऱ्या आहारावर राहणारे लोक आहेत ह्याविषयी शंका घेण्याचे कारण नाही. तथापि, अन्नाची खरी गरज आणि अर्थशास्त्रीय गरज ह्यात फरक आहे आणि जगातील भुकेल्या भागांतल्या लोकांजवळ अन्नासाठी धावयास लागणारा पैसा नाही, ह्याविषयी मात्र तज्ज्ञांचे एकमत आहे.

उद्योगाचे उगमस्थान हवे

सौख्याचे संज्ञित

श्रमांचा सुफलित संचय हवे

हे लक्ष्मीचे नवदेवालय

हवे हो सर्वांचे स्वागत

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि.

67/16-1

विविध प्रकारच्या कापडाच्या ' क्वालिटी ' व ' गॅरंटी ' मुळे,

सर्व ग्राहकांच्या विश्वासास पात्र झालेले पुण्यातील अग्रेसर कापडदुकान

ब्यूटी क्लॉथ स्टोअर्स

' होम ऑफ क्वालिटी अँड व्हरायटी '

पेरुगेट रोड, पुणे २.

(फोन नं. ५७३१८)

सहकारी संस्थांच्या काही समस्या भांडवल पुरवठ्याचे सातत्य कर्जवसुलीवर अवलंबून

लेखक :—व. दि. चितळे, पुणे.

महाराष्ट्रात सहकारी संस्थांची दिवसेंदिवस वाढ होत असून त्या आपआपल्या सभासदांची यथाशक्ती सेवा करीत आहेत हे पाहून कोणाही सहकारी कार्यकर्त्यास समाधान वाटेल यात संशय नाही. या संस्था आपल्या ग्रामीण व नागरी सभासदांना लागणारे रोख भांडवल व इतर सामग्री वेळवेळी पुरवून त्यांना अन्नधान्य व दैनंदिन जीवनासाठी लागणाऱ्या इतर वेगवेगळ्या वस्तू यांचे उत्पादन वाढत्या प्रमाणावर करण्यास मदत करीत आहेत. या उत्पादनात ज्या मानाने वाढ होत आहे त्या मानाने त्या सभासदांची सांपत्तिक परिस्थिती दिवसेंदिवस सुधारत आहे ही गोष्ट अभिनंदनीय आहे. सभासदांना लागणारा हा भांडवलाचा पुरवठा त्यांना सातत्याने व वेळच्या वेळी मिळत राहिला पाहिजे असे वाटत असेल तर त्यांना देण्यात आलेली व येणारी कर्जे त्यांनी कबूल केल्याप्रमाणे त्यांचेकडून वेळच्या-वेळी परत फेडली जात आहेत याकडे सदर सभासदांनी व त्यांच्या संस्थांनी बारकाईने लक्ष देणे फार जरूरीचे आहे. जे सभासद आपली कर्जे, विशेष कोणतीही नैसर्गिक अडचण निर्माण झालेली नसताही, वेळचे वेळी परत फेडणार नाहीत त्यांचेवर कायदेशीर व योग्य ते इलाज करून ती कर्जे त्यांचेकडून ताबडतोब व सक्तीने वसूल करण्याची तजवीज त्यांच्या संस्थांनी केली पाहिजे आणि या कामी सहकारी खात्याने त्यांना वेळोवेळी हरत-हेची मदत दिली पाहिजे. या दृष्टीने विचार करता असे दिसून येते की आपल्या राज्यातील अनेक जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांनी आपआपल्या कार्यक्षेत्रातील सहकारी संस्थांना दिलेली कर्जे वेळचे वेळी परत फिटत नाहीत व त्यामुळे त्यांच्या थकबाकीचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत चालले आहे. या परिस्थितीस अनेक भिन्न भिन्न कारणे असू शकतील. तथापि त्यांपैकी काही कारणांची त्रोटक चर्चा याखाली आम्ही करीत आहो.

मालविक्रीतून कर्जवसुली

आपल्या सभासदांना वेगवेगळ्या प्रकारच्या मालाच्या उत्पादनासाठी सहकारी संस्थांनी दिलेली कर्जे सदर कर्जाक दिलेल्या रकमेतून निर्माण केलेल्या अगर निर्माण झालेल्या मालाच्या विक्रीतून प्रथम वसूल झाली पाहिजेत अशी अपेक्षा असते; आणि म्हणून तो माल सहकारी खरेदी-विक्री करणाऱ्या संस्थेमार्फत अगर संघामार्फत विकला गेला पाहिजे अशी अट हे कर्ज देतानाच कर्जदारावर घातलेली असते. परंतु माल हाती आल्यानंतर संबंधित उत्पादक आपला माल सामान्यतः सहकारी

संस्थेमार्फत न विकता तो खाजगी दलालामार्फत किंवा अडत्या-मार्फत विकून त्याचे पैसे त्यांच्याकडून परस्पर घेऊन जातो. त्यामुळे ही मालविक्रीची अट केवळ कागदावरच पडून राहाते. तिची अंमलबजावणी प्रत्यक्षात होऊ शकत नाही, असाच अनुभव अनेक ठिकाणी दिसून येतो. ही अडचण दूर कशी करता येईल हा मुख्य प्रश्न आहे. सभासदांची नीतिमत्ता सुधारल्यास ही अडचण आपोआपच दूर होईल हे खरे आहे. परंतु तो सुदिन कधी उगवणार हे एक परमेश्वरच जाणे.

नाठाळ कुळे व लवाद निवाडे

जे सभासद आपले कर्ज फेडण्याची टाळाटाळ जाणूनबुजून करतात असे दिसून येईल त्यांचेवर तात्काळ लवाद दावे करून त्यांच्याविरुद्ध लवाद निवाडे मिळवावेत व त्या निवाड्यांची कठोरपणे व सत्वर बजावणी करावी म्हणजे मग कर्जफेडीची टाळाटाळ करण्याच्या या साथीचा फैलाव इतरत्र होणार नाही असा पोकत सल्ला अनेकांकडून बरेच वेळा दिला जातो. परंतु या कामी व्यावहारिक दृष्टीने काय काय अडचणी येतात त्यांचा येथे थोडक्यात उल्लेख केल्यास ते अस्थानी होणार नाही असे वाटल्यावरून त्याबाबतचे आमचे काही विचार आम्ही या खाली देत आहो.

कर्जाची बाकी जाणूनबुजून थकविणारे सभासद हे सामान्यतः कार्यकारी मंडळावर असलेल्या एकाद्या संचालकाचे नातेवाईक अगर इष्ट मित्र असतात व त्यामुळे त्या सभासदावर लवाद दावा करण्याचा ठराव सहजी होऊ शकत नाही. बाहेरून दडपण पंचकमिटीवर आले अगर आणले गेले तरच असा ठराव होऊ शकतो असे दिसून येते. असा ठराव होऊन जरूर ते कागदपत्र संस्थेच्या कचेरीकडून तयार केले गेल्या-नंतर ते सर्व सहकारी खात्याच्या संबंधित अधिकाऱ्याकडे सहकारी कायद्याच्या कलम ९१ अन्वये रवाना केले जातात. त्या नंतर या बाबतची चक्रे हळूहळू फिरू लागतात. सन १९६१ पर्यंत असे प्रकरण संबंधित अधिकाऱ्याकडे दाखल झाल्यावर त्याची रीतसर चौकशी सदर अधिकारी आपण स्वतः करून त्याचा निकाल जाहीर करीत असे; किंवा ते प्रकरण एकाद्या नॉमिनीकडे पाठवून त्याची रीतसर चौकशी करून त्याचा निकाल जाहीर करावा असा त्यास हुकूम करीत असे. परंतु सन १९६० च्या सहकारी संस्थांच्या कायदान्वये या पद्धतीत आता बराच फरक झाला आहे. लवाद दाव्याचे प्रकरण आता संबंधित अधिकाऱ्याकडे दाखल झाले म्हणजे मग तो अधिकारी

या प्रकरणाची प्राथमिक चौकशी कलम ९३ अन्वये करून आपणाकडे दाखल करण्यात आलेला वाद हा सहकारी कायद्याचे कलम ९१ खाली पडणारा वाद आहे ना याबाबत आपला निर्णय देतो. आपणाकडे दाखल झालेला वाद हा कलम ९१ मध्ये सांगितल्याप्रमाणेच असून त्याची पुढील चौकशी सहकारी कायद्यान्वये झाली पाहिजे असा त्याने आपला निर्णय देऊन तो जाहीर केला असेल तरच मग पुढे या दाव्याची रीतसर चौकशी त्या कायद्यान्वये सुरू होते. ही पुढील रीतसर चौकशी तो अम्मलदार स्वतः तरी करून आपला निकाल जाहीर करतो किंवा ते प्रकरण पुढील चौकशीसाठी व निकालासाठी एखाद्या नॉमिनीकडे पाठवितो. कलम ९३ अन्वये हा अम्मलदार जी प्राथमिक चौकशी करतो त्या वेळी तो दाव्याशी संबंधित असणाऱ्या सर्व पक्षकारांना नोटिसा करून आपणापुढे हजर राहण्यास सांगून त्यांचे जाबजबाब घेतो, तसेच दाव्याबाबतचे सर्व कागदपत्र, पुरावे, वगैरे पाहून तेही तो विचारात घेत असतो. हे जाबजबाब व कागदपत्र वगैरे पाहून आपणाकडे दाखल झालेला वाद हा सहकारी कायद्याच्या कलम ९१ अन्वये त्या कायद्याखाली येणारा वाद आहे किंवा कसे व त्यासंबंधी आपले समाधान झालेले आहे किंवा नाही याबाबत आपला निकाल देऊन तो संबंधित पक्षकारांना कळवितो. आपले समाधान झाले असल्याने त्या वादाची चौकशी आता सहकारी कायद्यान्वये करून त्याचा निकाल जाहीर केला पाहिजे असे त्याने ठरविले म्हणजे मग त्या दाव्याची रीतसर चौकशी आपण स्वतः करून त्याचा निकाल जाहीर करतो किंवा ते प्रकरण दाव्याची रीतसर चौकशी करून निकाल जाहीर करण्यासाठी एकाद्या नॉमिनीकडे पाठवितो.

या नवीन पद्धतीमुळे प्रत्येक दाव्याची चौकशी दोन वेळा होत असते; कलम ९३ अन्वये होणारी प्राथमिक चौकशी; व कलम ९६ अन्वये होणारी दुसरी रीतसर चौकशी. या दोन्ही चौकशींचे स्वरूप बहुतेक सारसेच असते; परंतु निकाल मात्र दोन वेळा जाहीर करणे भाग पडते. पहिला निकाल हा कलम ९३ अन्वये जाहीर केलेला असतो व दुसरा कलम ९६ अन्वये जाहीर केलेला असतो. कलम ९३ अन्वये दिलेल्या निकालाविरुद्ध वरिष्ठाकडे दाद मागणे झाल्यास ती सदर कायद्याचे कलम १५४ अन्वये मागावी लागते. परंतु कलम ९६ अन्वये जाहीर केलेल्या निकालाविरुद्ध अपील महाराष्ट्र स्टेट को-ऑपरेटिव्ह ट्रॅब्यूनलकडे करता येते. हल्लीच्या पद्धतीमुळे दाव्याचा अखेरचा निकाल लागण्यास फारच कालावधी लागतो असा अनुभव आहे.

कलम ९३ ची दुरुस्ती

कोणत्याही दाव्याचा निकाल देणाऱ्या व्यक्तीस त्या दाव्याबाबतची काहीही पूर्व माहिती असता कामा नये असे सामान्यतः मानण्यात येत असते व ते योग्यही दिसते. कारण तो दावा प्रत्यक्ष ऐकण्यापूर्वी त्या व्यक्तीने

त्या प्रकरणी आपले काहीही मत बनविलेले नसते अगर त्याबाबतचा त्याचा काहीही पूर्वग्रह झालेला नसतो. परंतु हल्लीच्या पद्धतीप्रमाणे ज्या व्यक्तीने एकाद्या दाव्याची प्राथमिक चौकशी कलम ९३ अन्वये केलेली असेल त्यानेच त्या वादाची पुन्हा कलम ९६ अन्वये चौकशी करून दाव्याचा निकाल जाहीर करणे योग्य होईल असे आम्हांस तरी वाटत नाही. कारण कलम ९३ अन्वये त्याचेपुढे झालेल्या चौकशी-अंती त्या प्रकरणी त्याचे बनलेले मत किंवा त्याचा झालेला पूर्वग्रह यांचे पडसाद कलम ९६ अन्वये त्याचेपुढे होणाऱ्या रीतसर चौकशीचे वेळी त्याचे मनावर होणारच नाहीत असे मानणे कठीण आहे.

वरील परिस्थितीत आम्हांस असे वाटते की कलम ९३ हेच दुरुस्त करण्यात यावे. रजिस्ट्रार अगर त्यांचा नॉमिनी यांनी त्यांचेकडे निकाळासाठी येणाऱ्या दाव्याची चौकशी करताना तो वाद सहकारी कायद्याखाली येतो किंवा नाही याही मुद्द्याचा विचार करण्याचा व त्याबाबतचा निर्णय देण्याचा अधिकार त्यास असावा व त्याने याबाबत घेतलेल्या निर्णयावर अपील ट्रॅब्यूनलकडेच चालावे, अशी तरतूद या कलमात करण्यात यावी. तसे झाले म्हणजे मग दाव्याची चौकशी दोन वेळा करण्याची जरूरीच राहणार नाही. तसेच सदर वाद सहकारी कायद्याखाली पडतो किंवा नाही हे अपिलात ठरविण्याचा अधिकार ट्रॅब्यूनलकडे राहिला म्हणजे मग त्याबाबत कोणासही अन्याय होण्याची शक्यता राहणार नाही.

दुसरी एक अडचण

आणखी एक अडचण सहकारी संस्थांना नेहमीच भासते; ती म्हणजे त्यांनी मिळविलेल्या लवाद निवाड्याची बजावणी होऊन कुळाकडील येणे वसूल होऊन मिळण्यास फारच कालावधी लागतो ही होय. लवाद निवाड्याची बजावणी होण्यास अनेक वर्षे लागतात याची जाणीव ज्या सभासदांना असते ते आपल्याकडील कर्जाची बाकी वसूल होण्यासाठी संस्थेने वेळोवेळी पैशाची मागणी करून आपणास त्रास देण्याऐवजी तिने आपणावर एकदमच लवाद दावा दाखल करावा अशी ते उघड उघड मागणी आपल्या संस्थेकडे करित असतात. कारण त्यांची अशी खात्री झालेली असते की असा दावा दाखल करून त्याची प्रत्यक्ष बजावणी होण्यास अनेक वर्षे, नव्हे तसे, सहजी निघून जातात, व त्या कालखंडात आपणाकडे कोणीही पैशाची मागणी करू शकणार नाही असा अयोग्य प्रकारचा विश्वास सभासदांत निर्माण होणे हे सदर संस्थांच्या वाढीस फार विघातक ठरणारे आहे. सहकारी संस्थांनी मिळविलेल्या लवाद निवाड्याची बजावणी सन १९२५ सालापर्यंत फक्त सिव्हिल कोर्टामार्फत होत असे. परंतु ही बजावणी होण्यास फारच उशीर होतो अशी त्या वेळी अनेकांकडून तक्रार

आल्याने सन १९२५ च्या सहकारी सोसायट्यांच्या कायद्यात अशा निवाड्यांची बजावणी सिव्हिल कोर्टाशिवाय मुलकी स्वात्यामार्फतही होऊ शकेल अशी तजवीज करण्यात आली. त्या वेळी असा समज (अगर गैरसमज म्हणा) होता की सहकारी सोसायट्यांच्या नाठाळ कुळांकडील त्यांचेवर मिळविलेल्या लवाद निवाड्याप्रमाणे त्यांचेकडून येणे होत असलेली रकम मुलकी खाते संबंधित कुळांकडून शेतसाऱ्याप्रमाणे झटपट वसूल करून ती ज्या त्या संस्थांना देईल, परंतु लवकरच असे अनुभवास आले की सहकारी कार्यकर्त्यांना त्यावेळी वाटत असणारा समज हा चुकीचा होता एवढेच नव्हे तर तो केवळ भ्रम होता. कारण सिव्हिल कोर्टामार्फत लवाद निवाड्याच्या रकमा काही वर्षांत तरी वसूल होऊन मिळत असत. परंतु मुलकी स्वात्याकडे बजावणीसाठी पाठविलेले लवाद निवाडे त्या स्वात्याच्या अम्मलदाराच्या कचेरीत अनेक वर्षे केवळ धूळ सात पडून राहात व काही वर्षांनी त्या प्रकरणाचा आढळही होत नसे असे अनेकदा दिसून आलेले आहे. ही परिस्थिती अत्यंत असमाधानकारक आहे असे दिसून आल्यावरून व

लवाद निवाड्यांची बजावणी शक्य तितक्या लवकर आणि झटपट व्हावी यासाठी सन १९६० च्या सहकारी सोसायट्यांच्या कायद्यांत व कानून कलम नंबर १५६ व कानून नंबर १०७ हे मुद्दाम दाखल करण्यात येऊन निवाड्यांच्या बजावणीचा हा अधिकार सहकारी स्वात्याच्या अम्मलदारांनाही देण्यात आलेला आहे. परंतु बुद्धीवाची गोष्ट ही की या कलमाची अम्मलबजावणी केली जाण्याच्या दृष्टीने जरूर असणारी इतर तजवीज त्या स्वात्याकडून अद्यापही झालेली नाही. अशा परिस्थितीत सहकारी संस्थांनी आपल्या नाठाळ कुळावर लवाद निवाडे मिळविले असले तरीही ते फक्त कागदावरच पडून राहतात, व त्यांत नमूद असलेली रकम त्या संस्थांच्या हाती प्रत्यक्षपणे कित्येक वर्षेही पडत नाही. जोपर्यंत या परिस्थितीत काहीही सुधारणा होत नाही तोपर्यंत या संस्थांकडून आपल्या सभासदांची दिवसेंदिवस वाढत्या प्रमाणात सेवा घडत जावी अशी जी आपण अपेक्षा करित आहोत ती नजीकच्या भविष्यकाळात तरी त्यांचेकडून पुरी केली जाईल असे आम्हांस वाटत नाही.

हिंदी कारखानदारीतील ' फॉरिन कोलॅबोरेशन '

जाने. १९५७ ते मार्च १९६७

देश	१९६७	१९५७	१९५८	१९५९	१९६०	१९६१	१९६२	१९६३	१९६४	१९६५	१९६६	जाने. १९६७- मार्च १९६७
१. ग्रेटब्रिटन	१८	१७	३४	५२	१२०	१२६	७९	७०	१०५	६०	४४	७२५
२. अमेरिका	१०	६	४	१०	६१	७७	५७	६७	७८	४८	४२	४६०
३. प. जर्मनी	६	२	६	१३	५८	६७	४२	४८	६८	४४	४१	३९५
४. जपान	९	१	३	८	३९	३०	२४	३२	३५	२६	१८	२२५
५. स्वित्झरलंड	२	—	२	१	१३	१९	१९	१९	१९	१८	१०	१२२
६. फ्रान्स	२	२	१	२	९	१६	१४	१६	११	१२	११	९६
७. इटली	४	४	४	४	९	१३	११	६	८	७	३	७३
८. पू. जर्मनी	—	—	—	१	५	४	५	१०	२४	६	३	५८
९. हॉलंड	१	१	—	—	६	१०	७	४	५	२	३	३९
१०. स्वीडन	५	१	—	१	१३	—	६	१	६	३	५	४१
११. डेन्मार्क	१	—	—	२	६	४	२	३	९	१	१	२९
१२. झेकोस्लोव्हाकिया	—	—	—	—	६	५	१	५	४	३	३	२७
१३. ऑस्ट्रिया	—	—	—	१	३	५	४	२	५	१	२	२३
१४. बेल्जम	१	—	—	२	४	२	४	३	५	—	३	२४
१५. पोलंड	—	—	—	—	१	६	—	३	३	२	२	१८
१६. कॅनडा	—	—	१	—	१	३	६	—	३	१	२	१७
१७. हंगेरी	—	—	—	—	१	२	२	—	३	१	४	१३
१८. युगोस्लाव्हिया	१	—	—	—	—	१	१	३	२	१	३	१२
१९. फिनलंड	—	—	—	—	२	१	१	—	—	—	Nil	४
२०. पनामा	—	—	२	१	—	—	—	—	—	—	—	३
२१. पाकिस्तान	—	—	२	—	—	—	—	—	—	—	—	२
२२. इतर	५	४७	४४	५२	२३	१२	१३	६	९	६	३	२२०
एकूण...	६५	८१	१०३	१५०	३८०	४०३	२९८	२९८	४०३	२४२	२०३	२६२६

एकमेका साहाय्य करू अवघे धरू सुपंथ कोल्हापूर डिस्ट्रिक्ट सेंट्रल को-ऑप. बँक लिमिटेड

हेड ऑफिस : विंदू चौक, कोल्हापूर
दीपावलीनिमित्त शुभेच्छा

सहकारी समाजरचनेच्या ध्येयवादाने प्रेरित होऊन जिल्ह्यातील शेती, कामकरी, मजूर, कारागीर वगैरे अनेकविध सहकारी संस्थांना अधिक उत्पादनाकरिता पतपुरवठा करण्याचे अत्यंत महत्त्वाचे कार्य ही जिल्हा बँक करीत आहे आणि हीच आज भारताची अत्यंत निकडीची गरज आहे.

आपली अल्पस्वल्प ठेव या बँकेत ठेऊन आपला पैसा वरील सत्कार्यासाठी सत्कारणी लावून आपणही सहभागी व्हा.

ठेवीचे आकर्षक दर

१२ महिने व त्यावर २४ महिन्यांपेक्षा कमी मुदतीची ठेव	६%
२४ " " ४८ " " "	६%
४८ " " ६० " " "	७%
६० " " ८४ " " "	७%
८४ महिने व त्यावरील मुदतीचे ठेवीस	८%

मा. ह. भडभडे,
मुख्य व्यवस्थापक.

बी. एस. पाटील,
चेअरमन.

श्रीपंचगंगा सहकारी साखर कारखाना लि.

गंगानगर-इचलकरंजी (जि. कोल्हापूर)

चातू सन १९६७-६८ सालातील शुभ संकल्प :

२,१०,००० टन ऊस गाळप व २,५२,००० पोती साखरउत्पादन.
सध्याचे दैनिक १,००० टन ऊस गाळप शक्तीचे २,६०० टनांपर्यंत विस्तारणेचे काम चालू आहे. विस्तारित गाळप शक्ती पुढील इंगामात कार्यान्वित होईल.

कार्यक्षेत्रात ४४ जलसिंचन योजना हाती घेण्यात आल्या आहेत. त्यामुळे सुमारे ३५,००० एकर जमीन नव्याने पाण्याखाली येईल.

नूतन वर्ष व दीपावली आमचे सभासद, कामगार, ग्राहक व हितचिंतक यांना सुखसमृद्धीचे व भरभराटीचे जावो !

बी. एन. गरगटे, एम. व्ही. सुलतानपुरे, रत्नाप्या कुंभार,
मॅनेजिंग डायरेक्टर व्हा. चेअरमन. चेअरमन

बँकेचे भागीदार व ठेवीदार व हितचिंतक यांना यंदाची दीपावली सुखाची जावो.

दि जमखंडी अर्बन को-ऑपरेटिव्ह बँक लिमिटेड, जमखंडी [जि. विजापूर]

स्थापना : १९४०] मुख्य कचेरी : जमखंडी [शाखा : बनहड्डी
लोकांच्या विश्वासास पात्र असलेली ग्रामीण भागातील
जुनी बँक. [३० जून १९६७ चे आकडे]

* वसूल भाग भांडवल	रु.	१,९८,३८०
* गंगाजळी व इतर निधी	रु.	४,५९,२४९
* ठेवी सर्व प्रकारच्या	रु.	२७,२०,९६०
* कर्जव्यवहारातील गुंतवणूक	रु.	१६,३२,४३३
* सरकारी रोखे वगैरेतील गुंतवणूक	रु.	६,७५,८१९
* ठेवीवरील व्याजाचे दर	रु.	१ ते ७% दर दर.
* डिव्हिडेंड	रु.	६%
* ऑडिट बर्ष		" अ "

मध्यवस्तीत स्वतःचे मालकीची भव्य इमारत. सेक-डिपॉझिट
व्हॉलंटरी उत्तम सोय व भाड्याचे आकर्षक दर, मार्केट यार्डात
स्वतःचे मालकीची प्रशस्त व पुरेशी गोडाऊन्स.

ठेवीवर आकर्षक व्याज व कर्जावर व्याजाचा माफक दर
हेच आमचे ध्येय.

बँकिंगचे सर्व प्रकारचे व्यवहार केले जातात.

म. द. खाडलकर, मॅनेजर पी. एम. वंगी, चेअरमन

महाराष्ट्र सरकारने
तगाईवर मंजूर केलेले

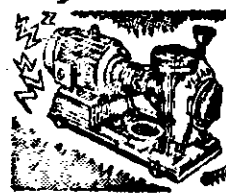
"विजय" नांगर

वापरा.

४, ६ व ८ बेली

फाळ व सुटे भाग

तसेच विजय सेंट्रिफ्युगल पंप्स

विजय पंपिंग सेट
३.०० पी. २.०३
५.०० पी. २.०३
दोतीकरिता मजबूत व कार्यक्षम
लोकराखी मक्या मोटरीसह नूतन
दिव्य पंप सेट वापरा
न्यू विजय इंडस्ट्रीज लि.
विभागात सांगली

१" ते ४" बेल्ट

ड्राइटव्ह व

डायरेक्टर

कपलड.

शिवाय बोअरिंगचे हॅंड पंप्स, हॅंड रहाट, इ. इ.

- न्यू विजय इंडस्ट्रीज लि. -

विभागात - सांगली (महाराष्ट्र)

आयुर्विमा कॉर्पोरेशनचा खर्चिक कारभार

धंद्याच्या मानाने खर्चात भरमसाठ वाढ

१९५६ साली आयुर्विमाचे राष्ट्रीयीकरण करण्यात आले, तेव्हा खर्चात कपात होईल अशी सर्वांची अपेक्षा होती. २४५ वेगवेगळ्या विमा कंपन्या एका छत्राखाली आल्यामुळे कारभारात सुधारणा होऊन स्पर्धा अनावश्यक झाल्यामुळे खर्चाचे मान उतरेल, असा अंदाज होता. लाइफ इन्शुरन्स कॉर्पोरेशनवर लोकांचा अधिक विश्वास बसून धंदा द्रुत गतीने वाढेल, अशी आशा होती, ती मात्र सफल झाली आहे. १९५६ साली १,२२० कोटी रुपयांचे काम पुरे झाले होते; ते १९६६ मध्ये ४,३८७ कोटींवर गेले; म्हणजे कामात २५९% ने वाढ झाली. त्यामुळे खर्चाच्या प्रमाणात घट व्हावयास हवी होती. मग, खर्चाचे प्रमाण हप्त्यांच्या उत्पन्नाशी २७.५% इतके भारी का पडावे ?

पृ. ३४ वरील तक्त्यावरून स्पष्ट होईल की ला. इ. कॉर्पोरेशनला मोठ्या प्रमाणावरील एकत्रित धंद्यामुळे कित्येक बाबतीत प्रत्यक्ष फायदा झालेला आहे. उदाहरणार्थ, हप्त्यांचे उत्पन्न १०४% ने वाढले तरी ऑडिटरांचा मेहनताना फक्त १८% ने वाढला आहे. कोर्ट आणि वकील खर्चही फक्त ४१% ने वाढला आहे. पोस्टेज, तारा आणि पावती तिकिटे ह्यांचा खर्चही त्याच प्रमाणात वाढला आहे. छपाई व स्टेशनरी ह्यांच्या खर्चातील वाढ २४% आहे. बँक चार्जेसमध्ये सर्वात जास्त काटकसर झालेली आहे. ते २९% ने उतरले. जनरल चार्जेसमधील वाढ (६६%) सयुक्तिक दिसते.

एजंटाना दिलेल्या कमिशनमध्ये मात्र १११% ने वाढ झाली आहे. हप्त्यांच्या उत्पन्नाच्या वाढीपेक्षा दिलेल्या कमिशनच्या वाढीची गति जास्त का असावी, हे समजत नाही एजंटाना दिलेले कमिशन कॉर्पोरेशनच्या एकूण व्यवस्था खर्चाच्या ४१% भाग व्यापते, तेव्हा ह्या कमिशनमध्ये थोड्या प्रमाणात वाढ झालेली दिसली तरी प्रत्यक्ष रुपयांच्या आकड्यांत ती मोठी भरते.

पगार खर्चातील वाढही (१२३%) भरमसाठ वाढते. १९५७ साली कॉर्पोरेशन पगारापोटी दर महिना ५५.९७ लक्ष रु. खर्च

करीत असे; १९६६ साली त्याची दरमहा रकम १९५.२७ लक्ष रुपये होऊ लागली; म्हणजे त्यांत २५०% वाढ झाली.

वरिष्ठ अधिकार्यांच्या प्रत्येकाच्या सरासरी दरमहा वेतनांत फारच थोडी वाढ झालेली आहे. १० वर्षांत ७% वाढ म्हणजे काहीच नाही. ह्या मुदतीत राहणीच्या मानाचा इंडेक्स नंबर ५७% ने वाढलेला आहे.

तथापि, दुय्यम कर्मचार्यांच्या वेतनात मात्र खूपच वाढ झालेली आहे. १९५७ मध्ये प्रत्येकाला दरमहा सरासरीने १७७ रु. मिळत होते; दहा वर्षांत ते वेतन ३४१ रु. वर गेले. म्हणजे त्यांत ९३% वाढ झाली. म्हणजे राहणीचा खर्च वाढला, त्या मानाने त्यांचा पगार वाढून वर पुनः आणखी ३६% ने वाढला. ह्याचा अर्थ, कर्मचार्यांच्या संघटनेने ला. इ. कॉर्पोरेशनला महागाईचे मानाने कितीतरी जास्त पगार द्यावयास भाग पाडले आहे. त्यामुळे यंत्रापेक्षा हाताने काम करणे फारच खर्चिक झाले आहे. त्यावर तोडगा म्हणजे इलेक्ट्रिक कॉम्प्युटर्स कचेऱ्यांत बसविणे हा होय. पण त्याला कर्मचार्यांचा विरोध आहे.

पहिल्या श्रेणीच्या अधिकार्यांची १९५७ मध्ये संख्या ९०३ होती ती १९६७ मध्ये २,९४१ एवढी झाली; म्हणजे त्यांची संख्या ३२६% ने वाढली. १९५७ मध्ये ह्या अधिकार्यांचे इतर कर्मचार्यांशी प्रमाण १ : ३० असे होते, ते आतां १ : १७ असे पडू लागले आहे. ह्याचा अर्थ पूर्वी प्रत्येक ३० कर्मचार्यांवर एक वरिष्ठ अधिकारी होता; आता प्रत्येक १७ कर्मचार्यांवर एक वरिष्ठ अधिकारी आहे ! आयुर्विमाच्या राष्ट्रीयीकरणामुळे सर्वच नोकरांचा अशा रीतीने फायदा झाला आहे आणि आयुर्विमा कॉर्पोरेशनच्या खर्चिक कारभाराचे ते प्रमुख कारण आहे. एवढ्या वरिष्ठ अधिकार्यांच्या नेमणुकीची आवश्यकता होती का आणि त्यांना पुरेसे काम आहे का, ह्याची पाहणी मोरारका कमिटीला करावी लागेल. प्रवास खर्चही ११४% ने वाढला आहे आणि ही वाढ कितपत समर्थनीय आहे ह्याचीही चौकशी करावी लागेल.

ला. इ. कॉर्पोरेशनचा नोकरवर्ग व त्याचा पगार

	जाने., १९५७			मार्च, १९६७		
	संख्या	एकूण दरमहा पगार रु.	प्रत्येकाचा सरासरी पगार रु.	संख्या	एकूण दरमहा पगार रु.	प्रत्येकाचा सरासरी पगार रु.
पहिल्या श्रेणीचे						
अधिकारी	९०३	८५० हजार	९४१	२९४१	२९६२ हजार	१००७
इतर	२६,७५९	४,७४७ हजार	१७७	४८६३५	१६,५६५ हजार	३४१

वरिष्ठ अधिकारी वाढले की तपासण्या वाढतात, आणि त्यांचे प्रवास भत्तेही वाढतात.

आपले खर्च कमी करून दाखविण्याचा एक मार्ग म्हणजे घसारा शक्य तेवढा कमी काढणे. फर्निचर, इत्यादि वरील घसान्यांत १४०% वाढ झालेली आहे. वास्तविक, १९६७ मध्ये कॉर्पोरेशन ९.५% ह्या दराने घसारा काढीत असे; १९६६ मध्ये तो फक्त ५% ह्या दराने काढण्यात आलेला आहे. शक्य तेवढ्या जास्त दराने घसारा काढल्यामुळे गुप्त रिझर्व्ह निर्माण करता येतो; व्यापारी कंपनी नेहमीच असे करित असतात. हा रिझर्व्ह अडी-अडचणीचे वेळी उपयोगी पडतो. पण तसे न करता कॉर्पोरेशनने खर्च कमी दाखविण्यासाठी घसारा कमी काढण्याचा अविवेक दर्शविला आहे.

फर्निचर, इत्यादींची किंमत १९५७ मध्ये फक्त १.९२ कोटी रु. होती, ती आता ९.१० कोटी रु. वर गेली आहे. पूर्वीच्या दरानेच घसारा काढला असता, तर त्याने ३५५% वाढ दर्शविली असती!

पूर्वी २४५ कंपनी स्वतंत्रपणे जाहिराती देत होत्या. आता संबंध भारतासाठी एकच विमा संस्था असताना जाहिरात खर्च १७८% ने का वाढला? ह्याचीहि तपासणी व्हायला हवी. विमेशाखांच्या सेवेच्या बाबतीत कॉर्पोरेशनने बरीच सुधारणा घडवून आणायला हवी. ही सेवा म्हणजेच खरी जाहिरात होय.

ला. इ. कॉर्पोरेशनच्या खर्चाचे तुलनात्मक आकडे

(आकडे कोटी रुपयांचे)

खर्चाची बाब	१९५७	१९६६	% वाढ
१ एजंटाना कमिशन	७.३४	१५.५०	१११
२ पगार, अलावन्स, इ.	११.०९	२४.७३	१२३
३ ग्रॅज्युइटी, प्रॉ. फंड, इ.	०.७८	१.७१	१२०
४ प्रवास खर्च	०.२९	०.९१	११४
५ जाहिरात खर्च	०.०९	०.२५	१७८
६ फर्निचर, इ. वरील घसारा	०.२०	०.४८	१४०
७ ऑडिटारांचा मेहेनताना	०.०३	०.०४	१८
८ कोर्ट, वकील खर्च	०.०५	०.०८	४१
९ छपाई, स्टेशनरी	०.७०	०.८७	२४
१० पोस्टेज, तारा, इ.	०.५९	०.८७	४१
११ बँक चार्जेस	०.१७	०.१२	-२९
१२ जनरल चार्जेस	०.८३	०.१०४	६६

सहकार—सेवा—सुरक्षितता

उत्पादन वाढ या राष्ट्रीय महत्वाच्या बाबीकडे जागरूकतेने लक्ष पुरविणारी; खरेदी-विक्री, प्रक्रिया, औद्योगिक, वगैरे सर्व प्रकारच्या सहकारी संस्थांना मार्गदर्शन व पतपुरवठा करणारी

—जिल्हातील अग्रगण्य सहकारी बँक—

—शेतकऱ्यांचे वैभवस्थान—

रत्नागिरी जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., रत्नागिरी

मुख्य कार्यालय—गुरुकृपा, महात्मा गांधी रोड, रत्नागिरी.

—नेत्रदीपक प्रगतीचे बोलके आकडे—

	३०-६-१९६६	३०-९-१९६७
भाग भांडवल	रु. १६,०२,४००	२७,३३,०५०
एकूण निधी	रु. २,८१,५३९	४,१०,८७८
ढेवी	रु. १,५२,४६,२५२	१,७५,७१,३००
खेळते भांडवल	रु. २,०८,३०,६१६	२,४०,०५,०००
शाखा विस्तार	१८	१९

पां. वा. चिटणीस,

शां. ल. पेजे

बी. ए. (एम्. एल्. ए.)

व्हा. चेअरमन

चेअरमन

म. चिं. सांखळकर

बी. ए. (ऑनर्स), एच्. डी. सी., जी. डी. सी. अॅण्ड ए. मनेजर

॥ श्री ॥

दि बृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेट लि.,

९८० सदाशिव पेठ, पुणे २

तुम्ही देवाते भजाल । देव तुम्हां तुष्टील ।

ऐसी परस्पर घडेल । प्रीति जेथ ॥ —श्री ज्ञानेश्वरी

साखरेचा नवीन हंगाम दिवाळीनंतर सुरू होईल

साखर व स्फिरिटच्या उत्पादनाच्या जोडीला मद्यार्क उत्पादनाची योजना हाती घेणार आहोत.

आमचे भागीदार, ठेवीदार व हितचिंतक यांना ही दिवाळी व नूतन वर्ष सुखसमृद्धीचे व भरभराटीचे जावो.

गो. श्री. वॉल्टिचे,

शं. ल. लिमये,

बी. कॉम.,

बी. एससी., एलएल. बी.

मॅनेजर

अध्यक्ष

मागासलेल्या देशांचा विकास

परदेशी भांडवलाला भरपूर वाव

१९६० पासून सुरू झालेल्या दशकाला संयुक्त राष्ट्र संघटनेने 'विकासाचे दशक' असे नाव दिलेले आहे. पण सध्याची परिस्थिती लक्षात घेता ह्या दशकाला 'निरुत्साहाचे दशक' म्हणावे असे कधीकधी वाटते. माल्यसने गणितागत पद्धतीने असे दाखवून दिले की मनुष्यजातीला स्वतःला पुरेसे अन्न निर्माण करण्याचे फार काळ जमणार नाही. ह्या निराशावादाला कधी नव्हती इतकी धार आता आली आहे. औद्योगिकदृष्ट्या प्रगत असलेल्या देशांचे राहणीचे मान आणि अप्रगत देशांचे राहणीचे मान ह्यात इतका फरक आहे की अर्थशास्त्रज्ञांना, समाजशास्त्रज्ञांना, पत्रकारांना आणि लोकसंख्या शास्त्राच्या तज्ज्ञांना त्यासंबंधी मोठी चिंता लागून राहिली आहे. त्यांचे म्हणणे असे की हा फरक जर अतिशय त्वरेने आणि नाट्यमय रीतीने कमी केला नाही, तर अतिशय मोठी आपत्ती कोसळल्याशिवाय राहणार नाही. ह्या लोकांचे म्हणणे अगदीच निराधार आहे असे म्हणता येणार नाही. राहणीच्या मानातील हा फरक मनास क्लेश देणारा आहे आणि त्यात वाढ होत गेली तर त्याचे परिणाम फार भीषण होतील ह्यात शंका नाही. परंतु चित्र अगदी संपूर्णपणे निराशाजनक आहे असे मात्र नाही. आशेचा क्षीण का होईना, पण किरण दिसत आहे. निराशावादांचे भाकित 'जरतारी' पद्धतीचे आहे. 'भूतकालातील आर्थिक प्रवृत्ती तशीच चालू राहिली तर' हे त्यांच्या भाकितामधील शब्द महत्त्वाचे आहेत.

विकसनशील देशांची विकासाच्या आतापर्यंतच्या अनुभवाची चाकोरी पुढेही तशीच चालू राहिल असे गृहीत धरण्याचे कारण नाही; मग मागचा अनुभव निराशाजनक असला तरी हरकत नाही. लोकसंख्येच्या वाढीची गती झपाट्याची आहे, हे खरे; पण शिक्षागो विद्यापीठातील डॉ. डोनाल्ड बोग ह्यांचे तरी मत असे आहे की ही गती आता मंदावत चालली आहे. अलीकडे अनेक देशांच्या सरकारांनी संततिनियमनाला जोराचा पाठिंबा देण्यास सुरुवात केली आहे. त्याशिवाय संततिनियमनाच्या पद्धतीही अधिक सुधारल्या आहेत. परिणामी जगाच्या पुष्कळ भागांत लोकसंख्येच्या वाढीची गती उलट होऊ लागल्याची चिन्हे दिसू लागली आहेत. अर्थात ह्या बदलासंबंधीचा आंकडेशास्त्रावर आधारलेला पुरावा अजून फारसा उपलब्ध नाही. ह्याचे एक कारण असे आहे की लोकसंख्येविषयीचे आकडे कधीच आजतागायतचे नसतात. तरी पण १९८० च्या सुमारास ज्या शिरगणत्या होतील त्यांतून लोकसंख्येच्या वाढीची गती कमी होऊ लागल्याचे दिसू लागेल, असा अंदाज आहे. डॉ. बोग ह्यांचा आशावाद सर्वच तज्ज्ञांनी दाख-

विला आहे, असे मात्र नव्हे. काही तज्ज्ञ हे कबूल करतात की, जननाचे प्रमाण भावी कालात घटण्याची शक्यता आहे. पण ते असेही म्हणतात की संततिनियमनाच्या पद्धतीचा जास्तीत-जास्त परिणामकारी उपयोग करण्यात आला तरीसुद्धा जगाची लोकसंख्या सन २००० च्या सुमारास ५०० कोटीपेक्षा थोडी अधिकच होईल. हा आकडा छाती दडपून टाकणाराच म्हणावा लागेल. तेव्हा सध्या लोकसंख्येच्या वाढीविषयी जास्तीत जास्त चांगले इतकेच सांगता येईल की ही बाब धोक्याची आहे. पण आज तरी अज्ञात आहे. परंतु विकासाच्या प्रक्रियेच्या आर्थिक बाजूविषयीच फक्त बोलावयाचे झाले तर अधिक निश्चितपणे बोलता येईल, आणि मग निराशेच्या काळ्या ढगांनाही रुपेरी कडा अगदीच नाहीत असे नाही हे लक्षात येते.

गेल्या दशकाचा साकल्याने विचार करता अविकसित देशांनी बरीच अर्थिक प्रगती केलेली आहे. ह्या अवधीत त्यांचे औद्योगिक उत्पादन दुपटीने वाढलेले वाढले असून त्यांच्या खाणींचे उत्पादनही तितकेच वाढले आहे. त्यांचे पोलादाचे उत्पादन तिप्पट झाले आहे आणि गेल्या दोन वर्षांत निर्यातीपासून त्यांना होणाऱ्या प्राप्तीत दरसाल ८ टक्क्यांनी वाढ झालेली दिसत आहे. त्याचप्रमाणे त्यांच्या वाहतूक व्यवस्थेचाही खूप विस्तार झाला आहे. पण त्याहीपेक्षा एक विशेष लक्षात घेण्यासारखी घटना घडली आहे. तैवान, कोरिया आणि मेक्सिको सारख्या काही विकसनशील देशांनी आर्थिक वाढीच्या वेगाच्या बाबतीत औद्योगिक दृष्ट्या पुढारलेल्या देशांच्याही पुढे बरीच दौड मारली आहे. येत्या काही वर्षांत विकसनशील देशांत अशा प्रकारची वाढ होऊ शकणार नाही असे मानण्यास जागा नाही. म्हणजे अशी वाढ अपवादात्मक आहे असे मानण्याचे कारण नाही. उलट तज्ज्ञांनी केलेल्या एका अहवालात एक आश्चर्यकारक निष्कर्ष काढण्यात आला आहे. तो असा की, चालू शतकाच्या अखेरीपर्यंत दारिद्र्याने गांजलेल्या औद्योगिक युगपूर्व जमान्यात जीवन कंठणाऱ्या लोकांची संख्या खूपच कमी होईल. अशा लोकांची संख्या सध्या जगाच्या एकूण लोकसंख्येच्या दोन तृतीयांश इतकी मोठी आहे. ती एक अष्टमांशाइतकी कमी होईल अशी अपेक्षा आहे. प्रथम दर्शनी ही अपेक्षा आशावादी स्वप्नमय सृष्टीतील वाटेल. पण तसे नाही; आर्थिक विकासाच्या नव्या शास्त्राने अलीकडे जी विलक्षण प्रगती केली आहे तिचा वरील अपेक्षेला आधार आहे. निराशावादी अभ्यासक तिकडे दुर्लक्ष करतात. आता आर्थिक विकासाच्या शास्त्राला 'नवे' म्हणणे जरा चमत्कारिक वाटेल. पण वस्तुस्थितीच तशी आहे.

औद्योगिक युगपूर्व समाजाचे औद्योगिक समाजात रूपांतर

दि मुंबई-सहकारी भू-तारण बँक मर्यादित

दीपावली अभिष्ट चिंतन

श्री. रा. गो. गोखले
व्यवस्थापक

श्री. ये. स. बोरगांवकर
कार्यकारी संचालक

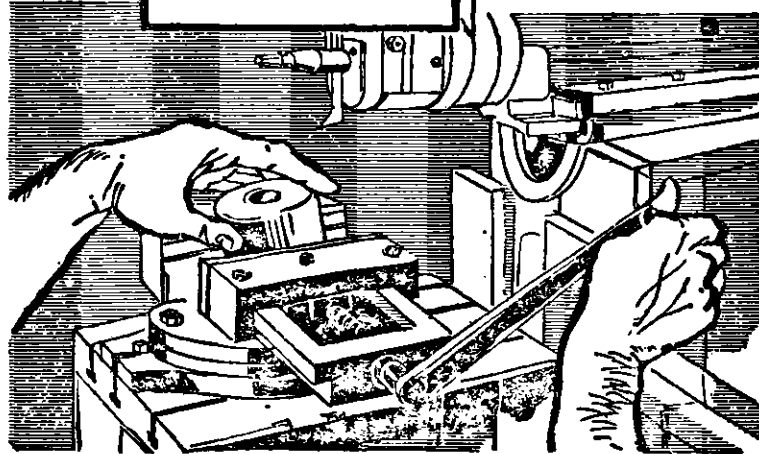
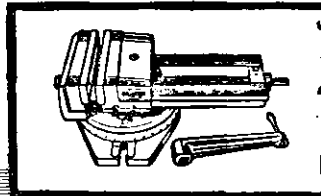
श्री. नी. स. कल्याणी
अध्यक्ष

दोपिंग, आणि मिनिंग मशीनवरील स्टॉक आणि कौशल्यपूर्ण काम म्हणजे उत्तम। नाकारका जाण्याचे कमी प्रमाण आणि भरपूर कमाईची खात्रीच!

शिवाजी शेगडे (प्राइव्हेट) मशीनवरील आणि संतोषलक्ष्मीची गरज असणाऱ्या कोटिंग्ज बाजारात उत्तम प्रकारे मिळण्यास मदत करतात आणि त्यामुळे तुमचे काम उत्तम दर्जाचे होऊन, अधिक कमाई होऊ शकते. तुमच्या मशीनग्याऱ्या हेच शेगडे बसवून घ्या.

स्विचेल वेस मशीन शेगडा (प्राइव्हेट) दोपिंग आणि मिनिंग मशीनग्याऱ्या व्हास करून बनविलेला. समांतर पातळीवर कोणत्याही किंवात उत्तमपैकी बसवता येतो. छान प्रकारे घेतो. रवाचे जोड देतील कठीण बनविलेक्या स्टीलचे असून जरूर पडली तर बदलता येणार. हे शेगडे बगदी बडकट, कमाळीचे टिकाड असूनही माफक किमतीस मिळतात. त्यांच्यामुळे तुमचे काम अधिक स्टॉक, कॅटेगोर, आणि संतोषीत होते. परिणामी अधिकाधिक कमाईचा मार्ग मोकळा होतो.

कौशल्यपूर्ण काम म्हणजे भरपूर कमाईची खात्रीच!

शिवाजी वर्क्स लिमिटेड
शिवाजी, वि. सोलापूर (महाराष्ट्र)

करण्याच्या तंत्राला आधुनिक आंतरराष्ट्रीय विचारात महत्त्वाचे स्थान मिळाले, ते दुसऱ्या महायुद्धानंतर. १९४९ साली जागतिक बँकेने विकसनशील देशांना भरीव कर्जे देण्यास प्रारंभ केला. तोपर्यंत आर्थिक विकासाबद्दल बहुधा फक्त चर्चाच होत असे. त्यानंतर मात्र आर्थिक विकासाचे तत्त्वज्ञान प्रत्यक्ष व्यवहाराच्या क्षेत्रात येऊ लागले. तेव्हापासून विकासाची कामे करणे हा एक स्वतंत्र वाढता धंदाच झालेला आहे. जागतिक बँकेच्या जोडीला इंटर अमेरिकन डेव्हलपमेंट बँक व एशियन डेव्हलपमेंट बँक ह्याही आल्या आहेत. त्याशिवाय परदेशांना मदत देण्याचेच फक्त काम मुख्यतः करणाऱ्या संघटना राष्ट्रीय पातळीवरही अस्तित्वात आल्या आहेत. त्या सर्वांत अमेरिकन सरकारची एजन्सी फॉर इंटरनॅशनल डेव्हलपमेंट ही संघटना मोठी आहे. त्याशिवाय युरोप आणि अमेरिकेतील मोठमोठ्या विद्यापीठांतून विकासाच्या तंत्रशास्त्राची सुधारणा करण्याचे काम हाती घेण्यात आले आहे. पाकिस्तानचा विकासाचा कार्यक्रम यशस्वी रीतीने पार पाडण्यात हारवर्ड विद्यापीठातील तज्ज्ञांनी व अथशास्त्रज्ञांनी महत्त्वाचा वाटा उचललेला आहे. ह्याशिवाय अनेक खाजगी निधिसंस्था विकासकार्यात मग्न झालेल्या आहेत. त्यापैकी फिलिपाइन्समधील आंतरराष्ट्रीय तांदूळ संशोधन संस्थेचे उदाहरण मुद्दाम सांगण्यासारखे आहे. जगातील पिकांपैकी तांदूळाचे पीक हे सर्वांत व एकच एक महत्त्वाचे पीक आहे. फिलिपाइन्समधील संशोधन केंद्रात अनेक देशांचे शास्त्रज्ञ सहकार्याने काम करीत आहेत तांदूळाचे दर एकरी उत्पादन वाढविणे आणि त्याच्या अधिक चांगल्या व रोगाला दाद न देणाऱ्या जाती शोधून काढणे ह्यासाठी केंद्रात संशोधन करण्यात येत आहे. त्यांच्या संशोधनाला आता भरघोस यश आले आहे.

(१) गट ह्या दृष्टीने विकसनशील देशांचा विचार करताना असे लक्षात येते की, त्या देशांपाशी साधनसंपत्तीचा अभाव आहे असे नाही. पण उपलब्ध असलेल्या साधनांचा पुरेसा उपयोग मात्र करून घेण्यात येत नाही. (२) साधनांच्या अपुऱ्या वापराचे एक प्रमुख कारण असे आहे की विकसनशील देशांना भांडवलाचा पुरवठा अत्यल्प आहे. अर्थात प्रत्यक्ष किती अपुरा पुरवठा आहे ह्यासंबंधी मतभेद होऊ शकतील. ह्यासंबंधी जागतिक बँकेने एक अंदाज अलीकडे केलेला आहे. बँकेच्या अंदाजाप्रमाणे विकसनशील देशांना सध्या देण्यात येणाऱ्या मदतीहून दरसाल ३०० ते ४०० कोटी अधिक डॉलर्सची मदत करण्याची गरज आहे. (३) विकसनशील देशांना भरपूर प्रमाणावर भांडवल उपलब्ध करून दिले तरीसुद्धा त्यांची आर्थिक प्रगती साधेलच अशी ग्वाही देता येत नाही. भांडवलाचा हुषारीने उपयोग करून घेण्यात आला तरच प्रगती होईल. ह्या तिसऱ्या मुद्याचा विचार करताना विकासाच्या प्रक्रियेत खाजगी भांडवलाचे महत्त्व लक्षात येते.

विकसनशील देशांपैकी बरेच देश ज्या पुढाऱ्यांच्या नेतृत्वाखाली स्वतंत्र झाले त्या पुढाऱ्यांवर समाजवादी आर्थिक विचारसरणीचा जबरदस्त प्रभाव पडलेला होता. त्याला काही ऐतिहासिक कारणे आहेत आणि ती सर्वांना माहित आहेत. ह्याचा परिणाम असा झाला आहे की, उत्पादन साधनांची सार्वजनिक मालकी हाच काय तो आर्थिक वाढीचा मार्ग आहे अशी त्यांची दृढ भावना झाली आहे. असे काही देशही खाजगी भांडवलाची आळवणी करतात; परंतु ते केवळ धोरण म्हणून; त्या बाबतीत त्यांना फारसा उत्साह नसतो. दुर्दैवाने, मदत देणाऱ्या देशांनी खाजगी भांडवलाच्या कार्याविषयी नीटशी कल्पना देण्याच्या कामात कसूर केलेली आहे. विकासकार्यात खाजगी भांडवल गुंतविण्याविषयी पश्चिम युरोपातील देशांच्या अधिकाऱ्यांनी जी निवेदने केली आहेत ती बऱ्याच वेळी बोलघेवडेपणाचीच साक्ष देतात. अलीकडे मात्र त्यात थोडा फरक पडू लागला आहे. हा सर्व इतिहास दुर्दैवीच म्हणावा लागेल. कारण गेल्या वीस वर्षातील घडामोडींचा विचार करता असा निष्कर्ष निघतो की, आर्थिक आधुनिकीकरणात खाजगी मालकीचे परदेशी भांडवल किमया करू शकणारी चीज आहे. काही महिन्यांपूर्वी एक प्रसिद्ध अमेरिकन पत्रकार आफ्रिका व आशिया खंडाचा दौरा करून परतला. तो काहीसा उद्वेगाने म्हणाला की नवीनच उदयास येणाऱ्या देशांच्या आर्थिक विकासात समाजवादी क्रांतीचा टप्पा अटळ असल्याचे माझे मत होते. परंतु तसा अनुभव आलेला नाही. त्याचा हा अभिप्राय चुकीचा म्हणता येत नाही. कारण, विकसनशील देशांपैकी ज्यांनी परदेशी भांडवलाला अविश्वास दाखवला त्यांची आर्थिक प्रगती नेहमी अल्प झालेली दिसून येते. क्यूबाचे उदाहरण पाहा. तेथे मार्क्सवादावर आधारलेली नियोजित अर्थव्यवस्था एक दशक तरी चालू आहे. पण अजूनही रशियाला तेथे रोज १० लाख डॉलर्स खर्च करावा लागतो; तरच क्यूबाची अर्थव्यवस्था कशीबशी सुरळीत चालते. पूर्व युरोपातील देशांनी गिनीला आर्थिक मदत केलेली आहे व करीत आहेत. तरीसुद्धा तेथील आर्थिक परिस्थिती विकट झाली आहे. ब्रह्मदेशात राष्ट्रीय अर्थव्यवस्था लष्करी सात्यासारखी चालविण्याचे प्रयत्न झाले. परिणामी तेथे जवळजवळ संपूर्ण आर्थिक कुचंबणा झाली आहे. उलट, ज्या देशांची आर्थिक प्रगती झाली आहे त्यांचे चित्र पाहा. तैवानमधील आर्थिक प्रगती आता अशा अवस्थेप्रत पोचली आहे की, अमेरिकेच्या मदतीची गरज राहिलेली नाही. मेक्सिको व थायलँड ह्यांच्या आर्थिक वाढीचा दर दरसाल ७ टक्के आहे. दक्षिण कोरिआत चलनवृद्धीने दारिद्र्याची सीमा गाठली होती पण आता तेथील औद्योगिक प्रगती जोराची मुसंडी मारत आहे. ह्या सर्व देशांनी असे वातावरण निर्माण केले होते की ज्यात तेथील उद्योगपती व परदेशी खाजगी भांडवलदार ह्यांना आत्मविश्वासाने काम करता येणे शक्य झाले.

☪ अहमदनगर जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांचे स्फूर्तिस्थान ☪

अहमदनगर डिस्ट्रिक्ट सेंट्रल को-ऑपरेटिव्ह बँक लि.

अ ह म द न ग र

स्टेशन रोड, अहमदनगर

टेलिफोन नं. ३२३-३८६

पोस्ट बॉ. नं. ४२

तार : " सहकार बँक "

दो पा व लो अ भो ष्ट चिंतन

: देशसेवा हेच त्रींढ :

: लोक कल्याण हेच ध्येय :

कृषी औद्योगिक विकासाचे कंकण हाती बांधून कृषी विकासार्थ बद्धपरिस्तर असलेली जिल्हा सहकारी बँक.

कृषी औद्योगिक नियोजन, संशोधन व विकास मंडळाची स्थापना आणि त्या दिशेने निश्चयात्मक प्रयास यामुळे भारतातील सर्व जिल्हा सहकारी बँकांमध्ये या बँकेने प्रथम क्रमांक मिळविला आहे.

जिल्हाभर पसरलेल्या विस्तृत शेतीची उत्पादनक्षमता वाढवून देशाच्या संपत्तीचे तत्परतेने संवर्धन करणारी भारतातील अग्रगण्य जिल्हा सहकारी बँक.

या बँकेच्या ठेवीवरील आकर्षक व्याजाच्या दरांचा फायदा घेऊन स्वार्थाबरोबर परमार्थही साधा.

१]	अधिकृत भाग भांडवल	रु. २५० लक्ष
२]	वमूल भाग भांडवल	रु. १३६ लक्ष
३]	गंगाजळी व इतर फंडस्	रु. ४२ लक्ष
४]	शेती उत्पादन कर्जे	रु. ७५० लक्ष
५]	ठेवी	रु. ६०० लक्ष
६]	विगर शेती कर्जे	रु. ३१६ लक्ष
७]	खेळते भांडवल	रु. १४ कोटी

जिल्ह्यात निरनिराळ्या गावी असलेल्या या बँकेच्या ४७ शाखांमधून

बँकिंगचे सर्व व्यवहार अत्यंत दक्षतेने व काळजीपूर्वक केले जातात.

नूतन वर्ष आमच्या सर्व ग्राहकांस, हितचिंतकांस, ठेवीदारांस आणि भागधारकांस सुखसमृद्धीचे व भरभराटीचे जावो.

जी. के. पाटील,
मॅनेजर

खा. ल. वावळे,
व्हा चेअरमन

भा. सं. थोरात,
चेअरमन

उद्योगधंद्यांतील अधिकाऱ्यांपुढे उभ्या राहणाऱ्या अडचणी

समस्यापूर्तीसाठी तारतम्याची आवश्यकता

आपल्यापैकी पुष्कळांना असे वाटत असते की, आपल्या सध्याच्या कामापेक्षा अधिक उच्च दर्जाच्या कामाला आपण लायक आहो. अधिकाराच्या जागांवर काम करताना तारतम्याला फार महत्त्व आहे. तुमच्या तारतम्याची परीक्षा पाहावयाची असेल तर उद्योगधंद्यांच्या नेहमीच्या कामात उद्भवणाऱ्या पुढे दिलेल्या प्रश्नांची सोडवणूक कशी कराल, ते स्वतः अजमावा. म्हणजे त्यांची सोडवणूक बरिष्ठ अधिकाऱ्यांनी कशी केली त्याच्याशी आपली उकल तुम्हाला ताडून पाहता येईल.

प्रथम समस्या वाचा, आपला निर्णय ठरवा आणि मग समस्येचे दिलेले उत्तर वाचा. सर्व समस्यांच्या बाबतीत हीच पद्धत स्वीकारा म्हणजे लक्षपूर्वक उकल करणे सुलभ होईल.

समस्या १ ली - तुम्ही एका कारखान्याचे मालक आहात. तुमचा कारखाना तुम्हाला देशातच दुसऱ्या ठिकाणी हलवावयाचा आहे. कारण हे ठिकाण वाहतूक, कच्च्या मालाची उपलब्धता आणि कराची आकारणी ह्या दृष्टीने अधिक अनुकूल आहे. परंतु दुसरीकडे कारखाना हलविण्यास तुमच्या कारखान्यातील निरनिराळ्या खात्यांच्या प्रमुखांचा विरोध आहे. तुम्ही तुमच्या दृष्टीने ४ जागांची निवड केली आहे. सर्वच जागा एकंदरीने सोईच्या आहेत. त्यापैकी एका जागेची निवड केली तर कारखान्यातील एका महत्त्वाच्या नौकराच्या ज्ञानाचा फायदा तुम्हास मिळणार नाही. अशा परिस्थितीत तुम्हीच जर मालक असता तर काय निर्णय घेतला असता ?

समस्या २ री - देशभर पसरलेल्या एका कंपनीचे तुम्ही शाखाधिकारी आहात. तुमच्या शाखेतील कामगारांना कामावर घेणे, काढणे आणि त्यांच्या कामाची नोंद करणे ही जबाबदारी तुमच्यावरच आहे. कामगारांपैकी एक पुन्हा पुन्हा उशिरा येणारा आहे. हा कामगार दर वेळी काहीतरी सबब सांगतो. पण तुम्हाला असे कळते की उशिराचे खरे कारण वेगळेच आहे. ह्या कामगाराला सकाळी लवकर उठणे आवडत नाही, त्यामुळे त्याला उशीर होत असतो. हा कामगार कामसू आहे. इतर कामगार सर्व दिवस खपून जेवढे उत्पादन करतात त्यापेक्षा अधिक उत्पादन हा उशिरा येणारा कामगार करीत असतो. कामगार जबाबदारीने काम करणारा व समंजस आहे. परंतु त्याच्या उशिरा येण्याने इतर कामगारांवर परिणाम होत असतो. ह्या कामगाराला तुम्हाला कामावर तर ठेवावयाचे आहे. पण हे कसे जमणार ? तुम्ही स्वतःच मालक असला तर ह्यातून काय मार्ग काढाल ?

समस्या ३ री - तुमच्याकडे काम करणारा एक चांगला नौकर दुसरीकडे अधिक पगार मिळतो म्हणून काम सोडण्याचा

विचार करीत आहे. त्याने तुम्हाला तसे सरळच सांगितले आहे. तो तुमच्याकडे अनेक वर्षे काम करीत आहे आणि त्याला त्याच्या जागेवरचा अधिकार अधिक पगार मिळत आहे. इतर नौकरांना ही संभाव्य घटना माहीत नाही. परंतु ती फार वेळ गुप्त राहणे शक्य नाही. ह्या परिस्थितीत मालक म्हणून तुम्ही काय ठरवाल ?

समस्या ४ थी - तुमच्या कंपनीचा विस्तार वाढत आहे, आणि तुम्हाला एका पर्यवेक्षकाची नेमणूक करावयाची आहे. तुमचे सध्याचे नौकर आपापली कामे कार्यक्षमतेने करित आहेत. पण त्यांच्यापैकी कोणीही पर्यवेक्षकाचे काम करण्याच्या लायकीचा नाही. तुम्ही बाहेरच्या माणसाला नेमण्याचे ठरविता ह्यामुळे सध्याच्या नौकरांत अस्वस्थता निर्माण होण्याचा संभव आहे. कारण, पर्यवेक्षकाच्या जागेसाठी आपण लायक आहोत असे त्यांच्यापैकी अनेकजणांना वाटण्याची शक्यता आहे. ह्या परिस्थितीतून तुम्ही काय मार्ग काढाल ?

समस्या ५ री - तुमच्याकडे असा एक कामगार आहे की जो अंग मोडून काम करणारा आहे. पण, त्याचे प्रशिक्षण मर्यादित असल्यामुळे त्याला अधिक जबाबदारी पेलण्याची पात्रता नाही. ह्या कामगाराचा उत्साह टिकविण्यासाठी तुम्ही स्वतः काय कराल ?

समस्या ६ री - तुमची स्वतःच्या मालकीची कंपनी आहे. तिचे भागभांडवल तुम्ही लोकांना विकलेले नाही. अर्थातच तुम्ही किती धंदा करता आणि त्यात किती नफा अगर तोटा होतो ते सरकार सोडून इतरांना सांगण्याची आवश्यकता नाही. पण तुमचे कामगार वेतनाबाबत आणि सुट्यांबाबत तुमच्या निर्णयाशी सहमत नाहीत. तुमच्या निर्णयांना त्यांचा विरोध आहे. तुम्ही वाजवी वेतनवाढ करण्यास तयार आहा, परंतु हिशेबावरून असे स्वच्छ दिसते की जादा खर्च कंपनीला झेपणार नाही. ह्या परिस्थितीला तुम्ही कसे तोंड द्याल ?

समस्यापूर्ती १ ली - मालकाने आपल्या नौकर वर्गातील प्रमुख लोकांची एक कमिटी नेमली आणि स्वतः निवडलेल्या ४ जागांपैकी एका जागेची अखेरची निवड करण्याचे काम कमिटीवरच सोपविले. कमिटीच्या सभासदांना आणि काही वेळा त्यांच्या कुटुंबांनाही निवडलेल्या ४ जागांची पाहणी करण्यासाठी पाठविण्यात आले. त्यांनी फक्त जागेचीच पाहणी केली असे नाही तर तेथील शाळा व इतर सामाजिक जीवन ह्यांचीही पाहणी केली. कंपनीच्या अध्यक्षांनी असे सुचविले की कमिटीच्या अखेरच्या निवडीबरोबर प्रत्येक सभासदाने व्यक्तिगत

द. सा. द. शे. रुपये

७.६२/-

पर्यंत व्याज आपण मिळवू शकता
टेवीची मुदत मोठी म्हणजे
व्याज मोठे

एकतीस वर्षांची तपश्र्या सांगते
हथे ठेवींना पूर्ण संरक्षण मिळते

दि युनायटेड
वेस्टर्न
बँक लि.

मुख्य कचेरी :- सातारा
२९ शाखा

सहकाराची ज्योत सदैव तेवत राहो !

महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक लिमिटेड,

—मुंबई—

स्थापना
१९४५

वैश्य को-ऑपरेटिव्ह बँक लि.

टेलिफोन नं.
३५९५०२

७, तात्या धारपुरे पथ, मुंबई-४.

- (१) बचत खाते :- व्याजाचा दर : दरसाल दर शे. रु. ४ - ००
- (२) खास बचत योजना :- घरी बसून पैसे भरता येतात
- (३) कायम ठेवीवरील व्याजाचे आकर्षक दर
- (४) महाराष्ट्र, म्हैसूर आणि गुजरात राज्यांतील प्रमुख शहरांवर डिमांड ड्राफ्ट उपलब्ध
खेळते मांडवल सुमारे १३ लाख रुपये

अधिक माहितीसाठी अवश्य भेटा :-

बा. व. घेलीकर
असि. मॅनेजर

दातांच्या स्वच्छतेसाठी

★ माकडछाप म्हणजेच काळी टूथ पावडर ★

सूचनाही द्याव्या. त्यामुळे असमाधान उत्पन्न करणाऱ्या काही बाबी असल्यास त्यावर उपाय करणे शक्य झाले असते. ह्या धोरणाचा परिणाम असा झाला की अधिकारी वर्गापैकी व तंत्रज्ञांपैकी १०० टक्के नौकरांनी कंपनीच्या नव्या जागी जाण्याचे मान्य केले.

समस्यापूर्ती २ री - हा कामगार महत्त्वाचा आहे. ह्यातच सोडवणुकीचे बीज आहे. इतर कामगारांना पेलणार नाहीत अशा जादा जबाबदाऱ्या त्यांच्यावर टाकण्यात आल्या होत्या. जी कामे उशिरा केली तरी चालू असे ती आयत्या वेळी ह्या कामगाराकडे नेहमीच सोपविण्यात आली होती. परंतु त्याला अधिक मुशाहिरा मात्र देण्यात आला नाही. इतर कामगारांना ह्या गोष्टीची जाणीव होती. ह्या कामगारावर मेहेरनजर करण्यासाठी हा बनाव घडविण्यात आला होता असेही नाही. काम उरकण्यासाठी त्या कामगाराची गरजच होती. तसे नसते तर उशिरा घेण्याबद्दल त्याला काढून टाकावेच लागले असते. कारण, उशिरा घेण्यामुळे शिस्तभंग होत होता. अर्थातच सर्वसामान्य शिस्तीच्या नियमांचे हे उल्लंघन तसेच चालू देणे इष्ट ठरले नसते.

समस्यापूर्ती ३ री - आपण ज्यांच्याबरोबर यशस्वी रीत्या काम केलेले असते त्यांच्याबरोबरच पुढेही काम करित राहण्याचा प्रयत्न आपण सर्वजणच करित असतो. परंतु कधी कधी त्यांना नौकरीस ठेवणे शक्य होत नाही. ह्या समस्येत मालकाने नौकराला समाधानी ठेवण्यासाठी जेवढे करता येणे शक्य होते तेवढे केले होते. तरीही नौकर काम सोडून दुसरीकडे जाणार म्हणत होता. म्हणून मालकाने त्याला यश चिंतिले आणि त्याच्या खालच्यांना बढती देण्याची तयारी केली. मालकाला दुसरा मार्गच नव्हता. त्याने नौकराला दुसरीकडे मिळणारा पगार देऊ केला असता तर इतर नौकरांबरोबर कटकटी निर्माण झाल्या असत्या. त्यांनी आपल्या पगारश्रेणीबाबतही अपवादात्मक फरक करण्याची रास्त इच्छा व्यक्त केली असती. दुसरे असे की, संबंधित नौकर आपल्या खास पगारश्रेणीला साजेल अशा पगारवाढीची अपेक्षा करू लागला असता आणि त्यामुळे इतर नौकरांमधील असंतोष अधिकच वाढीस लागला असता. प्रारंभी अवघड गेले तरी बरची जागा पुनः भरण्यात काही फायदे असतात. ह्या जागेवर काम करण्याची ईर्ष्या इतर नौकरांत उत्पन्न होते आणि त्यामुळे सर्वच नौकर संघटनेची कार्यक्षमता वाढते. तेव्हा आपल्याला आलेल्या नव्या मागणीची बातमी सरळसरळ सांगण्याबद्दल मालकाने त्याला धन्यवादच दिले. नंतर त्या नौकराला कळवून आणि त्याची संमती घेऊन मालकाने तो दुसरीकडे जाणार असल्याचे जाहीर केले आणि दुसऱ्या माणसाला त्या जागी नेमण्याची तयारी केली.

समस्यापूर्ती ४ री - कारखान्यात अगर कंपनीत आधीच असणाऱ्या कामगारांना अगर नौकरांना बढती देण्याचे धोरणच चालू ठेवू इच्छितात. त्यामुळे सर्वच पातळीवर कार्यक्षमता सुधारण्यास मदत होते. परंतु कधी कधी असे होते की कामावर

असलेल्यातून योग्य लायकीचा माणूस मिळणे अशक्य होते. जगातल्या अगदी पहिल्या दर्जाच्या विक्रेत्यांतही अधिकाऱ्याला उपयोगी अशी कार्यक्षमता असेलच असे नाही. असा विक्रेता विक्रीसाठीचा मॅनेजर म्हणून यशस्वी होणे शक्यच नसते. ही समस्या अशीच आहे. कंपनीतील कामगारांतून पर्यवेक्षकाचे काम करू शकेल असा अनुभवी व लायक माणूस नेमण्यासारखा नव्हता. म्हणून मालकाला अशा माणसाचा शोध बाहेर करावा लागला. म्हणून त्याने प्रथम नव्या माणसाच्या नेमणुकीचा मनोदय जाहीर करून टाकला. कामाचे स्वरूप आणि त्याबद्दलची लायकी त्याने स्पष्ट केली. ह्या जागेला लायक असणारी व ती स्वीकारण्यास तयार असलेली माणसे कामगारांना माहित असतील तर त्यांची नावे कामगारांनी सुचवावी असे सांगण्यात आले. अर्थातच असे करण्यात एक हेतू होता; कामावर असलेल्या कामगारांपैकी एखाद्याला जर आपण संबंधित जागेला लायक आहो असे वाटत असले तर त्याने पुढे यावे अशी अपेक्षा होती. पण कोणीच पुढे आले नाही. साहजिकच कोणालाही तो सदर जागेला लायक नाही असे सांगण्याची पाळी मालकावर आली नाही. त्यामुळे नवा मनुष्य नेमला गेला, व त्याबद्दल काही धुसपुस अगर तक्रारी झाल्या नाहीत.

समस्यापूर्ती ५ री - कामाबद्दलची उत्साही मनोवृत्ती ही उद्योगधंद्यांत एक महत्त्वाची बाब आहे. एखाद्या माणसात ती असेल तर बरिष्ठ म्हणविणाऱ्या अधिकाऱ्याने त्याला उत्तेजन दिले पाहिजे, आणि त्याची कार्यक्षमता विकास करण्यासाठी संधी दिली पाहिजे. तरच तो अधिकारी बरिष्ठ म्हणवून घेण्यास योग्य ठरतो. प्रस्तुतच्या माणसाला अधिक प्रशिक्षण घेण्याची सूचना कंपनीला करता येईल. प्रशिक्षणाचा खर्च पूर्णतया अगर अंशतः सोसण्याची तयारीही कंपनीला दाखविता येईल. उत्साही मनोवृत्तीच्या एखाद्या माणसाला कौशल्याचे काम शिकविण्यासाठी वेळ आणि पैसा खर्च करावा लागेल. पण ह्या खर्चासारखी उत्तम भांडवल गुंतवणूक क्वचितच होऊ शकेल.

समस्यापूर्ती ६ री - आपल्याशी स्पर्धा करणाऱ्यांना उपयोगी पडेल अशी माहिती कोणत्याही कंपनीने देऊ नये हे रास्तच आहे. पण तेवढा अपवाद वगळून प्रत्येक कंपनीने आपल्या नौकरांना जास्तीत जास्त माहिती देणे नेहमीच चांगले असते. दूर सहा महिन्यांनी अगर तीन महिन्यांनी पत्रकद्वारा अगर सभेच्या द्वारा ही माहिती देण्यात यावी. कंपनीच्या स्थानाचा दर्जा राखण्यासाठी प्रत्येक नौकराची वागणूक कशी उपयुक्त ठरते ते अशा रीतीने त्यांच्या ध्यानात आणून देता येते. अशा वेळी योग्य माणसांची प्रशंसा करण्याचा मोका जसा मिळतो तशीच शिस्त राखण्याचे महत्त्व सांगण्याचीही संधी मिळते. माहीतगार कामगाराला त्यामुळे आपण एकाच संघटनेचे घटक आहोत ह्याची जाणीव उत्पन्न होते, आणि तो धंद्यात सुधारणा करण्यास आपण होऊन पुढाकार घेतो.

तुमच्या मुलीचे

भवितव्य

तुमच्याच हातीं

पुढील अनिश्चिततेपासून

तिच्या रक्षणाची तरतूद करा.

स्टेट बँकेत

नियमित बचत करा.

**सेवेसाठी
स्टेट बँक**

S-273 MRA

“ दीपावली शुभचिंतन ”

गणेश सहकारी साखर कारखाना लिमिटेड, गणेशनगर

तालुका कोपरगाव, जि. अ. नगर

आमचे कारखान्याचे सभासद, ऊस उत्पादक शेतकरी, कामगार, असंख्य
ग्राहक व हितचिंतक यांना दीपावली व नूतन वर्षानिमित्त हार्दिक
शुभेच्छा व्यक्त करित आहे.

“ सहर्ष घोषणा ”

गणेश सहकारी साखर कारखान्याचा ११ वा गळित हंगाम विजयादशमी दिनांक १२ ऑक्टोबर
१९६७ रोजी सुरू झाला आहे. देशातील साखर टंचाई व उत्पादन वाढीचा संकल्प पूर्ण
करण्यासाठी कारखाना प्रयत्नाची पराकाष्ठा करित आहे. चालू हंगामात २ लाख
टन गळित करण्याचा संकल्प असून सभासद, ऊस उत्पादक शेतकरी,
कामगार, आदी सर्वांनी हंगाम यशस्वी करण्यासाठी हातभार
लावावा असे आवाहन करित आहोत.

पांढरी दाणेदार व उत्कृष्ट साखर उत्पादन हेच आमचे वैशिष्ट्य

गणेश सहकारी साखर कारखाना लिमिटेड, गणेशनगर

व्याजाच्या रकमेतून इन्कमटॅक्स करा कापून घेतला जाईल ?

बंधने, माफी आणि सवलती

व्याजाचे रकमेतून इन्कमटॅक्स कापून घेण्याबाबत नवीन योजना जाहीर झाल्यानंतर त्याबाबत बरीच चर्चा झाली. ही योजना इन्कमटॅक्स कापून घेणारांना व ज्यांच्या व्याजातून तो कापला जाईल त्यांना, दोन्ही पक्षांना, गैरसोईची असल्याबद्दल बऱ्याच तक्रारी प्रसिद्ध झाल्या होत्या. कर कापला न जाता व्याज मिळण्याची सवलत मिळविणे करपात्र नसणारांना अगदी सोपे केलेले आहे, असे योजनेच्या तरतुदीवरून दिसून येते. “माझे उत्पन्न करपात्र मर्यादपेक्षा कमी होईल.” असे ठराविक पद्धतीने लिहून दिल्यास कर कापून न घेता व्याज मिळू शकेल. अर्थात, असे लिहून देणारांची यादी इन्कमटॅक्स अधिकाऱ्यांना अधिक चौकशी करायला आयतीच उपयोगी पडेल ! आज मध्यमवर्गीतील कित्येक लोक करतून सुटू शकतात, ते आयतेच जाळ्यात सापडतील आणि ठेवीच्या रूपाने बचतीचा पैसा सरकारला आणि बँकांना प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रीतीने वापरण्यासाठी देणारे लोक नव्याने कर देऊ लागतील. खालील तपशील इन्कमटॅक्स कापून घेण्याची जबाबदारी ज्यांचेवर टाकण्यात आली आहे त्यांना, त्याचप्रमाणे टॅक्स कापला जाण्याची भीती असणारांना मार्गदर्शक होईल.

कंपन्या, कॉर्पोरेशन्स, स्थानिक संस्था, भागीदारी आणि व्यक्तिसमूह यांनी १-१०-१९६७ पासून भारताचे रहिवासी यांना देण्यात येणाऱ्या व्याजाचे रकमेतून इन्कमटॅक्स कापून घेतला पाहिजे. सरकारकरिता कराची रक्कम कापून घेऊन ती भरण्याची जबाबदारी नवीन तरतुदीप्रमाणे भारतातील रहिवाशांना कर देण्यास पात्र असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीवर टाकलेली आहे.

व्यक्ती अगर हिंदू अविभक्त कुटुंबांनी इतरांस व्याज देताना वरीलप्रमाणे कर कापून घेण्याची जरूरी नाही. सरकार, कंपन्या, कॉर्पोरेशन्स, स्थानिक संस्था, भागीदारी, जनसंघ आणि व्यक्तिसमूह यांनी व्यक्ती अगर हिंदू अविभक्त कुटुंबाला व्याजाची रक्कम देताना मात्र कराची रक्कम कापून घ्यावी लागेल.

३० सप्टेंबर १९६७ नंतर देण्यात येणाऱ्या अगर खात्यात जमा करण्यात येणाऱ्या व्याजाच्या रकमेतून कराची रक्कम कापून घेतली पाहिजे. व्याजाची रक्कम जेव्हा प्रथम खात्यात जमा केली जाईल, त्याच वेळी कराची रक्कम कापून घेतली पाहिजे. अशा परिस्थितीत व्याजाची रक्कम प्रत्यक्ष दिली जाईल तोपर्यंत कराची रक्कम कापून घेण्याचे लांबणीवर टाकता येणार नाही. परंतु प्रथम व्याजाची रक्कम जमा करण्याऐवजी रोख व्याजाची रक्कम ३०-९-६७ नंतर दिल्यास व्याज देताना कराची रक्कम कापून घ्यावी लागेल.

१ ऑक्टोबर १९६७ पूर्वी खात्यात जमा झालेल्या व्याजाचे रकमेतून कराची रक्कम कापून घेण्याची आवश्यकता नाही. सदरची रक्कम जरी मागाहून केव्हाही देण्यात आली तरी ती करपात्र धरली जाणार नाही. परंतु ३०-९-६७ नंतर व्याजाची रक्कम जमा न करता परस्पर व्याजावरील कर कापून घेण्याची तरतूद सिक्युरिटीज वरील व्याजाचे रकमेस लागू होत नाही. कर्ज (तारणावरील अगर विनतारणावरील), सर्व प्रकारच्या ठेवी, भागीदारीमध्ये भागीदारांच्या नावावर जमा असलेल्या रकमा, धंद्यातील किरकोळ उसनवारी, अन्य प्रकारची देणी, यांनाच फक्त वरील तरतूद लागू होईल. कंपन्यांनी काढलेली डिव्हेन्स, रोखे, तसेच कॉर्पोरेशन्स अगर स्थानिक संस्थांचे रोखे यांना वरील तरतूद लागू नाही. सरकारचे व्याजावर वेगळ्या कलमाखाली पूर्वीप्रमाणेच कराची रक्कम कापून घेतली जाईल.

एका वेळी जमा केलेली अगर दिलेली व्याजाची रक्कम ४०० रुपयांच्यावर होत असल्यास कराची रक्कम कापून घ्यावी लागेल. ४०० रुपये अगर त्यापेक्षा कमी देण्यात येणाऱ्या व्याजाचे रकमेतून कराची रक्कम कापून घेण्याची आवश्यकता नाही.

कंपन्यांना देण्यात येणाऱ्या व्याजाच्या रकमेतून २० टक्के आणि भारतीय रहिवाशांना देण्यात येणाऱ्या व्याजाच्या रकमेतून १० टक्के कराची रक्कम कापून घेण्याची तरतूद करण्यात आली आहे.

(१) बँकिंग कंपनी, (२) सहकारी बँका, (लंड मॉरगेज बँका धरून), (३) कायद्याने स्थापन केलेली आर्थिक कॉर्पोरेशन्स, (४) लाईफ इन्शुरन्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया, (५) विम्याचा धंदा करणाऱ्या कंपनी आणि सोसायट्या, (६) भारत सरकार आणि राज्य सरकार यांनी राजपत्रात जाहीर केलेल्या संस्था, यांना देण्यात येणाऱ्या व्याजाच्या रकमेतून कर कापून घेता येणार नाही.

रजिस्टर्ड भागीदारीखेरीज अन्य व्यक्तींनी त्यांचे अंदाजे वार्षिक उत्पन्न करपात्र मर्यादपेक्षा कमी आहे, असे मॅजिस्ट्रेट अगर नोटरी पब्लिक यांच्यापुढे अॅफिडेविट केल्यास अगर गॅझेटेड ऑफिसर, तहसीलदार किंवा मामलेदारच्या समोर सही करून माझे उत्पन्न करपात्र मर्यादपेक्षा कमी होईल, असे लिहून दिल्यास कर कापून न घेता व्याज मिळण्याची सवलत मिळू शकेल. वरील अधिकाऱ्यांनी सदर व्यक्ती त्यांचे माहितीची आहे, असे लिहिले तरी ते पुरेसे आहे. नॉन कॉर्पोरेट कर भर-

सोलापूर शहरातील नागरी सहकारी बँक दिलक्ष्मी को-ऑपरेटिव्ह बँक लि.,

सोलापूर. स्थापना ६-६-१९२९
हेड ऑफिस—नवी पेठ, फोन नं. ३१७
शाखा : १] साखर पेठ, फो. नं. ९४२ : २] अकलकोट फो. नं. ९३
अधिकृत मांडवल रु. ५,००,०००
वसूल मांडवल रु. २,१३,३६०=००
रिझर्व्ह व इतर फंडस् रु. १,४०,५६६=००
ठेवी रु. २२,३३,९८५=००
एकूण खेळते मांडवल रु. २६,८४,३२०=००

डिविडेंड सन १९६६-६७ सालाकरिता ७३ टक्के प्रमाणे.

आकर्षक दराने ठेवी स्वीकारल्या जातात.

सोने-चांदीच्या जिनसांच्या, व्यापारी मालाच्या व मुदत ठेव व गव्हर्नमेंट सिक्यु. तारणांवर सभासदांना कर्जे देण्याची सोय केली आहे.

—: बोर्ड ऑफ डायरेक्टर्स :—

(१) श्री. बा. द. भाराध्ये, (२) श्री. व. रा. बाळी, डायरेक्टर (३) श्री. कृ. गो. जानकर, (४) श्री. ग. रा. सडकीकर, (५) श्री. सि. भा. भच्युगरजा, (६) श्री. ना. वि. दुर्गाकर, (७) श्री. सा. ह. सालुंके, (८) श्री. ति. बा. भोळा. कृ. ल. सिद्धम, मॅनेजर. श्री. मा. ह. कांतम, प्रेसिडेंट. इनचार्ज—एस. वाय. शिरसीकर

आमचे असंख्य ग्राहक, हितचिंतक, ठेवीदार व सभासद यांना ही दीपावली व आगामी वर्ष सुखाचे व समृद्धीचे जावो.

दि आष्टा अर्बन को-ऑपरेटिव्ह बँक लि., आष्टा

जिल्हा : सांगली

र. नं. १५१८] ऑडिट वर्ग 'अ' [स्थापना : २-१-१९४७

ता. १०-६-६७ ची बँकेची अर्थव्यवस्था

१] वसूल माग मांडवल	रु. २,१९,२५०
२] निधी	रु. १२,३४२
३] ठेवी	रु. ७,९५,०३०
४] खेळते मांडवल	रु. १३,९४,०००
५] गुनगुण	रु. १,२८,३३५
६] कर्जे	रु. ९,७९,५४२
७] इमारत व जागा	रु. १,१०,३५०
८] वार्षिक नफा	रु. ४९,५००

प्रामाण्य भागात सन १९४७ साली स्थापन झालेली व सन १९६५ मध्ये स्वतःची वास्तू अगलेली वाढवा तालुक्यातील अग्रसार बँक. या बँकेन आकर्षक व्याजाचे दराने ठेवी स्वीकारल्या जातात. सर्व प्रकारचे बँकिंग व्यवहार केले जातात; आणि लाईफ इन्शुर. कॉर्पोरेशनचे सर्व प्रकारचे हप्ते स्वीकारले जातात.

शंकर महादेव पार्टील, एन्. ए. रुकडे, कल्ला नाना बांडे, मॅनेजर मॅनेजिंग डायरेक्टर चेअरमन

सोलापूर नागरी औद्योगिक सहकारी बँक नियमित

५२, साखर पेठ, सोलापूर-२

स्थापना १९६५]

[फोन नं १२२२

आमच्या बँकेत लहान-मोठ्या ठेवी ठेवून छोट्या उद्योग-धंद्यांना सक्किल पाठिंबा देण्यास मदत करा!

मुदत ठेवीवर आकर्षक व्याजाचे दर

मुदतीप्रमाणे ५.३% पासून ८%

संक्षेप ठेव (पिगमी) कमीत कमी २५ पेसे पासूनच्या ठेवी ठेवीदारांच्या शरीमुद्धा स्वीकारल्या जातील व ५ वर्षांनी ४॥ टक्के दराने सव्याव रक्कम दिली जाते.

बाणिवाव आकर्षक व्याजाचे दराने कॅल डिपॉझिटस् स्वीकारली जातात व सर्व तऱ्हेची बँकिंगची कामे करण्यात येतात. वास्तू माहितीसाठी चौकशी करा.

व्ही. आर. ईन्डी
मॅनेजर

एस. एम. आडम
चेअरमन

पुणे म्युनिसिपल कॉर्पोरेशन

सव्हेंट्स को-ऑपरेटिव्ह अर्बन बँक लि., पुणे

७३, बुधवार पेठ, पुणे १

अधिकृत शेअर मांडवल	रु. ५,००,०००
वसूल शेअर मांडवल	रु. ४,९२,०००
रिझर्व्ह व इतर फंडस्	रु. १,६०,०००
ठेवी	रु. ५६,८०,०००
इन्व्हेस्टमेंट्स	रु. ९,५०,०००
खेळते मांडवल	रु. ६५,७०,०००

अध्यक्ष :—मा. ना. पी. भोकरे

कार्याध्यक्ष :—मा. वा. ए. इरेकर

बँक गेली १७ वर्षे 'अ' वर्गात आहे.

कायम ठेवीचे दर खालीलप्रमाणे आहेत

मुदत	१ वर्ष	२ वर्ष	३ वर्ष	४ वर्ष	५ वर्ष
दर	६	६-२५	६-५०	६-७५	७-००

सेव्हिंज ठेवी:—दरसाल दरशेकडा चार टक्के.

हप्तेवेद ठेवी आकर्षक दराने स्वीकारल्या जातात.

नागायण कृष्ण कुलकर्णी,

मॅनेजर.

णारा किंवा रजिस्टर्ड भागीदारीची इच्छा असल्यास त्यांनी इन्कमटॅक्स अधिकाऱ्यांचा दाखला हजर केला तरी त्यांनाही माफीची सवलत मिळेल. त्यासाठी त्यांना ठराविक नमुन्यात आपल्या हद्दीच्या इन्कमटॅक्स ऑफिसरकडे अर्ज करावा लागेल.

रजिस्टर्ड भागीदारी अगर अन्य संस्था यांनी इन्कमटॅक्स अधिकाऱ्याकडून कमी दराने कर कापून घेण्याबद्दल दाखला हजर केल्यास त्याच्याकडून कमी दराने कराची रक्कम कापून घेण्याची सवलत त्यांना मिळविता येईल.

वरीलप्रमाणे कापून घेतलेले व्याज सरकारखाती केव्हा भरावे या बाबतीत सरकारने नियम केले आहेत. सरकारतर्फे कापून घेतलेली कराची रक्कम त्याच दिवशी सरकारखाती भरली पाहिजे. इतर बाबतीत पुढील महिन्याचे सात तारखेपर्यंत इन्कमटॅक्स अधिकाऱ्यांकडून चलने मागवून घेऊन त्याप्रमाणे रक्कम भरली पाहिजे. १५ जुलै, १५ ऑक्टोबर, १५ जानेवारी आणि १५ एप्रिल अशा तिमाही हप्त्याने रक्कम भरण्याची सवलत देण्याचे अधिकार इन्कमटॅक्स ऑफिसर्सना देण्यात आले आहेत.

वरीलप्रमाणे मुदतीत रक्कम न भरल्यास त्यांना ९ टक्केप्रमाणे सरळव्याज द्यावे लागेल. रक्कम वेळेवर भरण्यास उशीर झाल्यास योग्य कारण दाखवावे लागेल. योग्य कारण न दाखविल्यास अधिकारी कापलेल्या कराच्या रकमेइतका दंड करू शकतील व खटलाही भरू शकतील.

कापून घेतलेले व्याज प्रत्येक तिमाहीस १५ जुलै, १५ ऑक्टोबर, १५ जानेवारी व १५ एप्रिलच्या आत भरण्याची परवानगी इन्कमटॅक्स अधिकारी योग्य बाबतीत देऊ शकतील.

जबाबदारी कायद्याने ज्यांच्यावर टाकली आहे, त्यांनी त्याप्रमाणे कराची रक्कम कापून न घेतल्यास त्यांस सरळव्याजाने वार्षिक ९ टक्क्यांप्रमाणे व्याज भरावे लागेल. व्याजातून कराची रक्कम कापून घेता आली नाही, याचे योग्य कारण दाखविता आले नाही, तर त्यास दंडही होण्याची शक्यता आहे. असा दंड इन्कमटॅक्स अधिकारी वेळोवेळी ठरवितील. मात्र अशा दंडाची रक्कम कराच्या रकमेपेक्षा जास्त होणार नाही. या गुन्ह्याबद्दल खटलाही भरला जाईल व तो दंडास पात्र होईल.

इन्कमटॅक्सची रक्कम कापून घेण्यास पात्र असलेल्या व्यक्तीने रक्कम कापून घेतल्याबद्दल दाखला दिला पाहिजे. सदरचा नमुना सरकारने ठरवून दिलेला आहे. सदरचा दाखला आकारणीचे वेळी हजर केल्यास इन्कमटॅक्स ऑफिसर त्याप्रमाणे होणाऱ्या कराच्या रकमेतून सदर कापलेला कर वजा करतील.

इन्कमटॅक्सची रक्कम कापून घेण्यास पात्र असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीने प्रत्येक तिमाहीस १५ जुलै, १५ ऑक्टोबर, १५

डिसेंबर आणि १५ एप्रिल या तारखांस मागील तिमाहीत कापून घेतलेल्या रकमेचा तक्ता इन्कमटॅक्स अधिकाऱ्याकडे पाठविला पाहिजे.

अॅफिडेव्हिट अगर लेखी दाखला हजर केला असल्याने जेव्हा कराची रक्कम व्याजाच्या रकमेतून कापून घेतली नसेल अशा लोकांचा संपूर्ण तपशीलाचा एक तक्ता साल संपल्यापासून तीस दिवसांच्या आत इन्कमटॅक्स अधिकाऱ्याकडे पाठविला पाहिजे.

इन्कमटॅक्स कायद्यात अशी तरतूद केली आहे की, अॅडव्हान्स टॅक्सची रक्कम ठरविण्यासाठी जे उत्पन्न धरले जाते, त्यात जर व्याजाचे उत्पन्न असेल आणि त्यातून जर कराची रक्कम कापून घेतली जाणार असे तर अॅडव्हान्स टॅक्सच्या रकमेतून सदरची रक्कम वजा केली पाहिजे, व बाकी राहिलेली रक्कम फक्त अॅडव्हान्स टॅक्स म्हणून भरावी लागेल. त्यासाठी अधिकाऱ्यांनी चालू सालातील व्याजातून वजा होणारी कराची रक्कम, त्यांचे माहितीवरून आणि करदात्याने काही अंदाजपत्रक हजर केले असल्यास त्या माहितीवरून लक्षात घ्यावी. करदात्याने जर स्वतःचे उत्पन्नाचे अंदाजपत्रक हजर केले असेल तर त्यांनी स्वतःच होऊन आपल्या कराच्या रकमेतून भराव्या लागणाऱ्या कराची रक्कम वजा करून बाकी राहिलेली रक्कम भरावी.

पोस्टातील डिपॉझिट (सेव्हिंग खाते), क्युम्युलेटिव्ह डिपॉझिट, नोकरांचे प्रॉव्हिडंड फंडातील डिपॉझिट, ज्यांना प्रॉव्हिडंड फंड कायदा लागू असतो, व जे व्याज इन्कमटॅक्स कायद्याचे कलम १० खाली करमाफ जाहीर केलेले आहे, अशा प्रकारचे व्याजाचे रकमेवर कराची रक्कम कापून घेऊ नये.

कापून घेतलेल्या कराच्या रकमेचा फायदा प्रत्येक करदात्यास त्याचे आकारणीचे वेळी दिला पाहिजे व त्याची वजावाट केली पाहिजे. एकूण उत्पन्नावर जी कराची आकारणी होईल, त्यापेक्षा जास्त कराची रक्कम कापून घेतली गेली असेल तर जादा कापून घेतलेली रक्कम करदात्यास परत देण्यात येईल.

पुण्यांत थालू तेव्हां—

उद्यान निवास

या नवीन, आधुनिक
आकर्षक व सर्वकष निवासांमध्येच
कुटुंबासमवेत रहाण्यास या माफक दर

टेलीफोन ५७७८९९

← माहिती मागवा → उद्यान प्रासाद
स्काऊट ग्राऊंड समोर, पुणे-२

रेल्वेवरील माल वाहतुकीत घट

१९६७-६८ मध्ये रेल्वेवरील मालवाहतुकीत ८६ लक्ष टनांची वाढ होईल, अशी रेल्वे अंदाजपत्रकातील अपेक्षा आहे. पण, १९६७-६८ च्या पहिल्या चार महिन्यांत ३,९,००० टनांची घट झाली आहे.

पालम विमानतळावर १०० रुपयांची दिहस्की
१८ रुपयांना

इंडियन टूरिझम डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशनचे पहिले जकात-मुक्त दुकान दिल्ली येथील पालम विमानतळावर १ सप्टेंबर, रोजी उघडण्यात आले. कलकत्ता, मुंबई आणि मद्रास येथील विमानतळांवरही अशीच दुकाने उघडण्यात येणार आहेत. काही निवडक विदेशी आणि स्वदेशी जिनसा तेथे विकल्या जातील. उदाहरणार्थ, बाजारात ज्या विलायती विहस्कीच्या बाटलीला १०० रु. पडतात ती तेथे फक्त १८ किंवा १९ रुपयांस मिळू शकेल.

आवाजामुळे आरोग्याला उत्पन्न होणारा धोका

मुंबईसारख्या मोठमोठ्या शहरांतून आवाजामुळे होणारा त्रास कमी करण्यासाठी शांतता-विभाग जाहीर केलेले असतात. ह्या विभागातून जाताना मोटारींना हार्न वाजविण्याससुद्धा बंदी असते. अलीकडे सर्व जगात हवा आणि पाणी दूषित होत चालल्याच्या तक्रारी वाढत आहेत. लंडन, टोकियोसारख्या मोठ्या शहरांतून धुके आणि धूर ह्यांचा संयोग होऊन हवा दूषित होते हे प्रसिद्धच आहे. भारतातही उद्योगधंद्यांच्या वाढी-बरोबर अशा प्रकारचे प्रश्न उत्पन्न होत आहेत. सांगली शहराच्या पाणीपुरवठ्यावर साखरकारखान्यातील दूषित पाण्याचा विपरीत परिणाम होत असतो. कारखान्याचे पाणी नदीत सोडल्यामुळे कृष्णा नदीतील मासे मेल्याचे वृत्तही एकदा येऊन गेलेले आहे. पुण्याजवळ लोणी येथे स्वताचा एक कारखाना उभारण्यात आला आहे. ह्या कारखान्यातील गंधकमिश्रित धूर आसपासच्या बागायती शेतीवर पसरून त्यामुळे पिकांची हानी झाल्याचे वृत्त अलीकडेच आले होते. भारतामधील औद्योगिकीकरण प्रगत देशांच्या मानाने अद्याप बरेच मागे आहे. तरीसुद्धा त्यापासून उत्पन्न होणारे प्रश्न मधून मधून डोके वर काढू लागले आहेत. ह्याचा अर्थ असा की, औद्योगिकीकरणामुळे समाजस्थितीवर होणाऱ्या परिणामांचा आगाऊ विचार करून विकास कार्यात सुधारणा घडवून आणण्याची दृष्टी भारतात अद्याप आलेली नाही. आता औद्योगिक उपयोगामुळे नद्यांचे पाणी दूषित होऊ नये म्हणून कायदा करण्याचा विचार मध्यवर्ती सरकार करित आहे. औद्योगिकीकरण केंद्रित झाल्यामुळे मुंबईसारख्या शहरात अनेक प्रकारचे प्रश्न उत्पन्न झाल्याचे स्पष्टच झाले आहे.

सरदारगृह

मुंबईत राहण्याची व भोजनाची उत्तम सोय.
मंगलकार्ये व मेजवान्या यांसाठी सोईस्कर ठिकाण

— आमची वैशिष्ट्ये —

* हीरकोत्सवानिमित्त अद्ययावत पद्धतीचे भोजनगृह व अनेक प्रकारच्या सुखसोई.

* टिळक जन्मशताब्दीदिनी लोकमान्यांचे सरदारगृहात केलेले स्मारक

फोन नं. :- ३८३३७] सरदारगृह प्रा. लि. [तार- सरदारगृह

कॉर्फर्ड मार्केटजवळ, मुंबई २.

दि राहुरी सहकारी साखर
कारखाना लि.,

श्रीशिवाजीनगर

तालुका-राहुरी, जिल्हा-अहमदनगर

दूरध्वनी क्रमांक १०३ श्रीरामपूर. तार : छत्रपती-राहुरी, श्रीरामपूर

स्थापना : १९५४

सभामद संख्या २६११

वैशिष्ट्ये — आमचे आम्ही —

(१) कारखान्याच्या उत्पादक सभासदांनी स्वखुर्षीने ठेवलेल्या ठेवी, शेअर्स भांडवल जमवून व कारखान्याचे स्वतःचे भांडवलानून भारत सरकारने दिलेल्या लायसन्सनुसार १५०० टन मशिनरी वाढीचे काम पूर्ण झालेले आहे. मशिनरी वाढीसाठी कारखान्याने कोणत्याही प्रकारचे बाहेरील कर्ज घेतलेले नाही. चालू सत्रामध्ये कारखाना १५०० टन कृषिप सुध्वातीपासून प्रतिदिनी करील.

(२) प्रतिदिनी ३,००० टन गळिताच्या उत्पादनक्षमतेची विस्तारयोजनाही भारत सरकारकडून इंडस्ट्रियल लायसन्स मिळनाच पूर्ण करण्याचा निर्धार कारखान्याच्या मा. संचालक मंडळाने जाहीर केलेला आहे हे जाहीर करण्यास आम्हास अत्यनंद होत आहे.

चालू हंगामाची उद्दिष्टे

ऊस गळित टन

साखर उत्पादन पोती

२,५०,०००

२,९०,०००

दीपावलीच्या मंगल प्रसंगी सर्वांना प्रणाम

पां. वा. पवार, मा. बा. पाटील, बी. बी. तनपुरे,

मॅनेजिंग डायरेक्टर

व्हा चेअरमन

चेअरमन

परदेशस्थ लक्षावधी हिंदी लोकांवर गंडांतर

नव्या निर्वासितांमुळे भारताचीही कुचवणा

गेल्या काही महिन्यांत परदेशी वास्तव्य करणाऱ्या हिंदी लोकांविषयी चिंता उत्पन्न करणाऱ्या वार्ता आल्या आहेत. त्यांच्यापैकी बऱ्याचजणांना मायदेशी परत यावे लागेल अशी लक्षणे दिसत आहेत. परदेशी राहणाऱ्या हिंदी लोकांची संख्या ४० लाखांच्या जवळपास आहे. त्यांच्यापैकी कितीजणांनी तद्देशीय नागरिकत्व मिळविले आहे अगर कितीजणांना ते नाकारण्यात आले आहे ह्याची नक्की माहिती मिळणे अवघड आहे. ज्यांनी असे नागरिकत्वाचे हक्क मिळविले आहेत अशांची संख्या खूपच मोठी आहे. भावी कालात त्यांचाही काळ सुखाने जाईल असे सांगता येत नाही. अलीकडे बऱ्याच देशांना नव्यानेच स्वातंत्र्य मिळालेले आहे. त्यांच्यापैकी अनेकांच्या स्वातंत्र्याचा भारताने पुरस्कार केलेला आहे. तरीही अशा बऱ्याच देशांतून हिंदी लोकांना भेदभावाने वागविले जाते अगर त्यांना परत पाठविण्याचे प्रयत्न करण्यात येतात ही दुर्दैवाची गोष्ट आहे.

सगळ्यात मोठा प्रश्न सीलोनमधील हिंदी लोकांचा आहे. भारत आणि सीलोन ह्यांच्यात १९५४ साली झालेल्या कराराप्रमाणे सीलोनमधील हिंदी लोकांपैकी ३ लाख लोकांची सीलोनचे नागरिक म्हणून नोंदणी करण्याचे ठरले; आणि ५ लाख, २५ हजार जणांना १५ वर्षांच्या अवधीत टप्प्याटप्प्याने भारतात परत पाठविण्याचा निर्णय घेण्यात आला. परंतु आता कराराच्या योग्य व जलद अमलबजावणीच्या कामी काही विशेष अडचणी उत्पन्न झालेल्या दिसत आहेत. कराराच्या अमलबजावणीसाठी करावयाच्या कायदेशीर तरतुदी लवकरच सीलोनच्या प्रतिनिधीगृहाला मंजुरीसाठी सादर करण्यात यावयाच्या आहेत. परंतु करारासंबंधीचा कायदाच घटनाबाह्य आहे असा अर्थ सीलोनच्या सुप्रीम कोर्टात करण्यात आला आहे. पण एवढ्यानेच संपले नाही. प्रतिनिधीगृहातील विरोधी पक्षाने जरूर त्या कायदेशीर तरतुदी मंजूर करण्यास अथडळा आणण्याचे अगर मंजुरीस विलंब लावण्याचे धोरण स्वीकारले आहे. ३ लाख भारतीय लोकांना सीलोनचे नागरिकत्व देण्याची कल्पना काही राजकारण्यांच्या अद्यापही गळी उतरलेली नाही. त्यांचे म्हणणे असे आहे की ज्या ५ लाख, २५ हजार भारतीय लोकांना परत घेण्याचे भारताने कबूल केले आहे त्यांना हिंदचे नागरिकत्व मिळेपर्यंत सीलोनच्या नागरिकत्वाला पात्र असलेल्या हिंदी लोकांना ते हक्क देण्याचे स्थगित करण्यात यावे. ह्याचा अर्थ व्यवहारतः असा होतो की हजारो हिंदी लोकांना नागरिकत्वाचे हक्क न मिळताच सीलोनमध्ये १५ अधिक वर्षे रावावे

लागणार. विरोधी पक्षांना त्यांच्या प्रयत्नात यश आले तर हिंदी लोकांना सीलोनच्या नागरिकत्वाचे हक्क मिळण्यास अनिश्चित कालपर्यंत थांबावे लागेल, आणि त्याचा परिणाम म्हणून नागरिकत्वाच्या अनेक हक्कांना व सवलतींना मुकावे लागेल. अशा हक्कांत, व्यावसायिक शिक्षणापर्यंतचे सर्व शिक्षण मोफत मिळण्याच्या, मोफत वैद्यकीय सल्ल्याच्या, मोफत तांदूळ मिळण्याच्या, जरूरीच्या वस्तूंचे शिधावाटप मिळण्याच्या व इतर हक्कांचा समावेश आहे.

ब्रह्मदेशामधून १ लाख हिंदी लोक आतापर्यंत परत आलेले आहेतच. आता कीनिया आणि सिंगापूर ह्यांतील हिंदी लोकांचाही प्रश्न पुढे येऊ लागला आहे. कीनियामें सुमारे १ लाख, ८० हजार हिंदी लोक आहेत. त्या देशाच्या सरकारने आफ्रिकेच्या रहिवाशांनाच सर्व क्षेत्रात घ्यावयाचे ठरविले आहे. ह्या संबंधीचा कायदा आता तेथे अमलात आला आहे. त्यातील तरतुदीप्रमाणे पूर्वी दिलेले वास्तव्याचे दाखले रद्द करण्यात आले असून राहण्याचे व काम करण्याचे नवे परवाने देण्यात येत आहेत. त्यामुळे असे परवाने मिळविण्यासाठी निदान १ लाख, ३० हजार हिंदी लोकांना अर्ज करावे लागतील. कारण, नागरिकत्वाचे हक्क मिळविलेल्यांची संख्या ४० ते ५० हजारांपेक्षा अधिक नाही. कीनियामें हिंदी लोक परतण्यास सुरुवात झालेली आहे. येत्या ५ वर्षांत ५० हजार लोकांना तरी भारतात यावे लागेल असे दिसते.

सिंगापूरमधील १ लाख, ५० हजार हिंदी लोकांपैकी बहुतेकांनी नागरिकत्वाचे हक्क मिळविलेले आहेत. त्यांच्यापैकी १० हजार बिगर-नागरिकांवर मात्र आपत्ती कोसळणार आहे. १९७५ पर्यंत सिंगापूरमधील नाविक तळ आणि लष्करी केंद्रे हळूहळू बंद करण्यात येणार आहेत. त्यामुळे वरील लोक बेकार होणार आहेत. सिंगापूरच्या सरकारने ह्या लोकांना नौकरी संपल्यावर परत भारतात जाण्यास सुचविले आहेच. परंतु ज्यांनी नागरिकत्वाचे हक्क मिळविले आहेत, त्यांनाही मायदेशी परत पाठविण्याचे प्रयत्न सिंगापूरचे सरकार करीत आहे. सिंगापूरमधील स्थायिक हिंदी नागरिकांच्या निष्तेव्हा संशय व्यक्त करण्यात येऊ लागला आहे. सिंगापूरचे नागरिकत्व सोडण्याची तयारी दाखविली तर त्यांना नौकरीची मुदत संपण्याच्या आधीच प्रोव्हिडंट फंड व ग्रॅज्युइटी देण्याची आमिषेही दाखविण्यात येत आहेत. अलीकडे ही आमिषे दाखविण्याचे बंद करण्यात आले असले तरी पुन्हा हे धोरण ढोके वर काढणारच नाही, असे नाही.

मलेशियात सुमारे ८ हजार हिंदी लोक असून त्यांपैकी बहुतेकांनी नागरिकत्वाचे हक्क मिळविलेले आहेत. त्यांच्या बाब-

तही काहीशी अस्थिर परिस्थिती उद्भवली आहे. मद्रास राज्यातील द्रविड मुन्नेत्र कळह पक्षाच्या काही पुढाऱ्यांनी मलेशिआला दिलेल्या भेटीचा हा परिणाम आहे. मलेशिआतील हिंदी लोकांना मात्र बाहेरच्या राजकारण्यांचा हस्तक्षेप स्वागताह वाटत नाही. कारण, त्यामुळे मलेशिआविषयीच्या त्यांच्या निष्ठेविषयी तद्देशीयांच्या मनात शंका उत्पन्न होतात. फिजी बेटांच्या समुहातील लोकसंख्येत हिंदी लोक बहुसंख्य असून ते तेथे कायमचे स्थायिक झालेले आहेत. तथापि त्यांची स्थितीही मोठीशी चांगली नाही. मग कीनिया अगर युगांडासारख्या आफ्रिकेमधील देशांतील हिंदी लोकांची अवस्था अधिक चांगली असेल असे मानण्याचे कारणच नाही. एका मागून एका देशातील हिंदी लोकांचा प्रश्न बिकट होत चालला आहे. परदेशांतील हिंदी लोकांना अनेक प्रकारच्या भेदभावाच्या वागणुकीला तोंड यावे लागत आहे. त्यामुळे अडचणीची परिस्थिती उद्भवत असून भारत व संबंधित देश ह्यांच्यातील संबंध बिघडत जाण्याचा संभव आहे. खुद्द भारत वाढती लोकसंख्या आणि अन्नाचे दुर्भिक्ष ह्यांच्या कात्रीत सापडला असतानाच परदेशांत गेलेल्या हिंदी लोकांना भारतात परत यावे लागत आहे. त्यामुळे भारताच्या अडचणीत आणखीच भर पडणार आहे.

भारताची लोकसंख्या सांगितली जाते त्यापेक्षा जास्त आहे !

भारताची लोकसंख्या आता ५० कोटी असल्याचे अधिकृतरीत्या सांगितले जाते; वास्तविक ती ५५.५ कोटी भरेल असे मत पॉप्युलेशन क्रायसिस कमिटीचे नॅशनल चेअरमन, जनरल विल्यम एच. ड्रेपर ह्यांनी व्यक्त केले आहे. हिंदी आणि अमेरिकन शिरगणती तज्ज्ञांशी विचाराविनिमय केल्यानंतर झालेले त्यांचे हे मत आहे. भारताची लोकसंख्या दरसाल २.५% गतीने वाढत आहे असे म्हटले जाते; सरोसर वाढीची गती ३% आहे. “जननाचे प्रमाण निम्म्याने तरी कमी व्हायला हवे; भारताची ही समस्या जगाची महाभयंकर समस्या झालेली आहे” असेही ते म्हणाले.

भारताच्या लोकसंख्येच्या खऱ्या आकड्याचे महत्त्व असे की चालू वर्षी धान्याचे उत्पादन ९.५ कोटी टन झाले, तरी भारताला मोठ्या प्रमाणावर धान्याची आयात करावी लागेल. मित्र-देशांच्या मदतीने भारतीयांची उपासमार तेवढ्यापुरती टळेलही; पण अतिशय कडक उपाय योजल्याखेरीज प्रश्न सुटणार नाही. कुटुंबनियोजनाचा कार्यक्रम एका स्वतंत्र संघटनेकडे सोपविण्यात यावा, म्हणजे त्याला कार्यक्षमतेने कार्य करता येईल आणि संघटनेला सरकारने भरपूर द्रव्य-साहाय्य करावे, असे जनरल ड्रेपर ह्यांनी सुचविले आहे. कुटुंबनियोजनाच्या सर्व उपलब्ध पद्धतींचा उपयोग करण्यात यावा; तरच दरमहाच्या १५ लाखांच्या वाढीस अटकाव करणे शक्य होईल.

नूतन वर्ष आमच्या सर्व ठेवीदारांना व हितचिंतकांना सुखाचे व समृद्धीचे जावो !

सहकार तत्त्वप्रणाली अनुसरून

शेतकऱ्यांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणणे, औद्योगिक क्षेत्रांत प्रगती करणे आणि त्यायोगे समाजवादी समाजरचनेच्या मार्गावर यशस्वी वाटचाल करणे, हे आमचे ध्येय आहे. या ध्येयाने प्रेरित होऊन मराठवाड्यातील नांदेड जिल्ह्यात सहकारी चळवळीचा प्रसार करणारी एकमेव बँक

नांदेड जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि.

मुख्य कार्यालय-स्टेशन रोड, नांदेड

जिल्ह्यात एकूण ३१ शाखा

चेअरमन : श्री. शामराव कदम

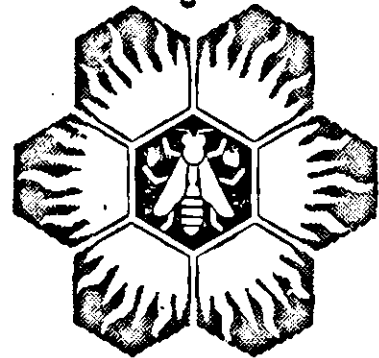
३० जून १९६७

अधिकृत भागभांडवल	रु. १,००,००,०००
वसूल भांडवल	रु. ८३,४८,१५०
गंगाजळी	रु. ११,४२,७६२
ठेवी	रु. ३,०७,६२,८६४
कर्जे (बँकेने घेतलेली)	रु. २,८९,८३,३३३
गुंतवणूक	रु. ७५,८८,२४२
खेळते भांडवल	रु. ७,७२,५०,३४६

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात.

वा. न. संत, मॅनेजर

आपल्या बँकेचे बोधचिन्ह

उत्कर्ष, संचय आणि सुरक्षा
यांचे प्रतिक

सारस्वत को-ऑपरेटिव्ह
बँक लिमिटेड

सारस्वत बँकग्रह, मुंबई-४

खेळते भांडवल रु. ५॥ कोटीचेवर

कर्ज वसुलीवर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे

(ना. वसंतराव नाईक ह्यांचे सहकारी चळवळीला आवाहन)

“ देशातील गरीबी दूर करण्याचे सहकार हे अतिशय प्रभावी शस्त्र आहे- तो एक अॅटम बॉम्ब आहे, व या लढाईत शेतकरी हे बिनीचे सेनापती आहेत. देश स्वावलंबी व स्वयंपूर्ण होण्यासाठी देशातील शेती सुधारली पाहिजे. देशासमोरचे मोठे कार्य उत्पादनाचे आहे. उत्पादित मालाची, प्रक्रिया केलेल्या मालाची विक्री करण्याचे कार्य फारच महत्त्वाचे आहे. या सर्व क्रिया आणि प्रक्रिया एकमेकांत गुंतलेल्या आहेत. ऊस कमी पिकला की साखर कमी होते. साखर कमी झाली की गुळाचे भाव वाढतात. थोडक्यात, शेती उत्पादन कमी झाले की लगेच त्याचे सर्वत्र दूरगामी परिणाम होतात.

येत्या चार महिन्यांच्या काळात प्रचाराचा धूमधडाका उडवून वसुलीवर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे. वसुलीवरच वाढीव भांडवल पुरवठा आणि संस्थांची प्रगती व अधिक भांडवल निर्मिती अवलंबून आहे. सर्व कार्यकर्त्यांनी येत्या ४ महिन्यांचा काळ हा चातुर्मासासारखा धार्मिक भावनेने पाळला पाहिजे व कर्जाची व धान्याची वसुली केली पाहिजे. संकरित पीक उत्पादनाचा कार्यक्रम ५०% विफल झाला त्याला कारण काही असेल तर ५०% वर कर्ज मागणी करणारे सभासद स्वतः थकवाकीदार (डिफॉल्टर) होते.

सहकारी चळवळ अजूनही सामान्य माणसापर्यंत पोहोचली नाही. सामान्य माणसाला आस्था वाटावी असे वातावरण निर्माण केले पाहिजे. प्रत्यक्षात खरे गरजू लोक मागे राहतात व संधिसाधू पुढे घुसतात. अशा संधिसाधूंपासून संस्थांना-चळवळीला वाचविले पाहिजे. चांगल्या लोकांची निवड केली पाहिजे. अतिरिक्त विचार संस्थेत आला की सहकाराला बगल मिळते, कोर्ट-कचेऱ्या होतात, संस्थेचे अनहित होते, चळवळ बदनाम होते. हे टाळले पाहिजे.”

महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँकेचे नवे अध्यक्ष

संस्था मतदार संघातून प्रथमच निवड

महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँकेच्या नव्याने निवडून आलेल्या संचालक मंडळाची सभा मंगळवार दि. १० ऑक्टोबर रोजी भरून तीत नव्या वर्षासाठी अध्यक्ष म्हणून श्री. वसंतराव दादा पाटील यांची निवड झाली. उपाध्यक्षपदी आमदार श्री. मामासाहेब मोहोळ हे निवडून आले.

श्री. वसंतराव दादांच्या निवडीने बँकेच्या ५६ वर्षांच्या इतिहासात नवीन पान उघडले आहे. गेली ५६ वर्षे बँकेचे अध्यक्ष व्यक्ति मतदार संघातून निवडून येत असत. ५७ व्या वर्षात श्री. वसंतराव दादा हे प्रथमच संस्था मतदार संघातून अध्यक्षपदावर निवडून येत आहेत.

अमृतसरपासून थोड्याच मैलांवरील चोरटा व्यापार अमृतसरपासून काही मैलांवरील हिंद-पाकिस्तान सरहद्दीवरून चोरटी आयात-निर्यात सतत चालू असते. फाळणीनंतरच्या लागलीचच्या काळात कापड आणि हिंदी चलन ह्यांची चोरून निर्गत केली जाई. रुपयाच्या अवमूल्यनानंतर हिंदी चलनाची निर्गत बंद झाली आहे. अरब देशांतून येणारे सोनेही आता पूर्वीइतके येत नाही. चीनमधून येणारी अफू सध्या मोठ्या प्रमाणावर चोरून आयात केली जाते. स्विस घड्याळेही आणली जातात. अमृतसरमधील ७० ते ८० मोटरगाड्या ह्या चोरट्या व्यापारात भाग घेत असल्यात, असा अंदाज आहे.

साक्षरतेचे प्रमाण वाढले; निरक्षरही अधिक झाले

भारतामधील साक्षरांचे प्रमाण वाढले असले, तरी निरक्षरांची संख्याही वाढली आहे, असे नियोजन मंडळाने म्हटले आहे. १९६५-६६ मध्ये साक्षरांचे प्रमाण २९% होते, ते १९७१ मध्ये ३४.२% होईल. पण त्या सुमारास लोकसंख्या ५५.९ कोटी झालेली असेल आणि निरक्षरांची संख्या ३६.८ कोटी झालेली असेल. १९६५-६६ मध्ये ३५.३ कोटी लोक निरक्षर होते. १९६१-७१ ह्या दहा वर्षातील प्रगती पाहिली, तर साक्षरतेचे प्रमाण २४% चे ३४.२% एवढे वाढूनही निरक्षरांची संख्या २.७ कोटींनी वाढलेली असेल.

शास्त्रज्ञ डॉ. प्रफुल्लचंद्र राय यांनी सर्टिफिकेट दिलेले
रुचकर आणि स्वादिष्ट

मुखशुद्धीसाठी

च म न

चिमूटभर तोंडांत टाकताच मुख सुगंधमय होते.

बाटली किंमत रु. १-२५

याचे सेवनाने तहान भागून आवाज खुलतो; करिता वक्ते, गवई, नटनटी, वगैरे लोकांना अत्यंत उपयोगी आहे. चमन तोंडात टाकताच लाळेबरोबर मिश्र होऊन श्वास सुगंधित होतो. लहान-थोरांस, तसेच गरोदर स्त्रियांनाही उपयुक्त.

इंग्लिश ओषधे आणि अत्तरे बनविणार

स्टार कंपनी, बेळगांव

१. भारतीय सहकारी साखर कारखानदारीच्या उज्ज्वल यशाचे प्रतीक.
२. सांगली जिल्हाच्या औद्योगिक विकासाचा मानविंदू.
३. अर्थप्रधान शेती विकासातील स्फूर्तिस्थान.
४. शेतकरी-कामगार-जवान यांच्या कल्याणकारी जीवनाचे आशास्थान.
५. दक्षिण महाराष्ट्रातील वाढत्या औद्योगिक वैभवाचे केंद्रस्थान.
६. सहकारी उद्योगधंद्यांना महामंत्र देणारी ध्येयवादी संस्था

म्हणजेच

☺ शेतकरी सहकारी साखर कारखाना लि., सांगली ☺

जिल्हा सांगली - महाराष्ट्र राज्य

स्वास वैशिष्ट्ये

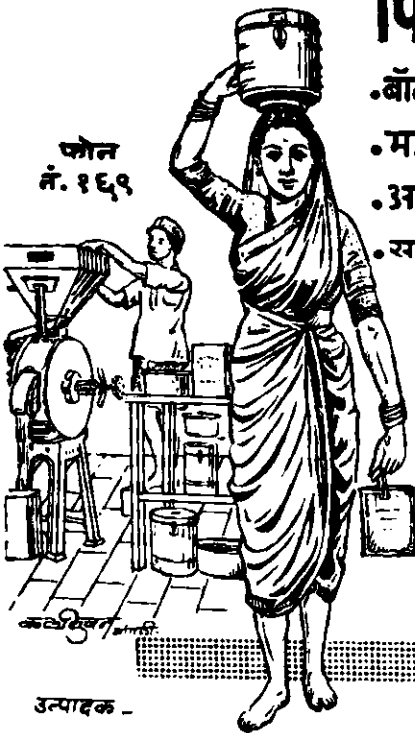
१. विस्तार योजनेतून प्रतिदिनी २,६०० मे. टन ऊस गाळित करण्याची क्षमता.
२. मळीपासून ३,५०० गॅलन स्प्रिटचे उत्पादन व ऑक्टोबर ६७ पासून मद्यनिर्मितीच्या क्षेत्रात पदार्पण.
३. भारतातील पहिल्या भव्य सहकारी कागद कारखान्याचे प्रवर्तक.
४. पाणीपुरवठा योजनाद्वारे २४ हजार एकर जमिनीला अखंडित पाणी देणारी शेती संजीवनी योजना.
५. दहा हजार एकर कमर्शियल हायब्रिड ज्वारी उत्पादन योजनेद्वारे अन्नधान्योत्पादनाच्या प्रयत्नांत अखिल भारतात अग्रेसर. कृषी औद्योगिक समाजरचनेच्या उभारणीसाठी अखिल वाटचाल करित आहे.

आ. र. उपाध्याय,
मॅनेजिंग डायरेक्टर.

दिनकरराव हिंदुराव पाटील,
व्हाइस चेअरमन.

पद्मभूषण वसंतराव पाटील,
चेअरमन.

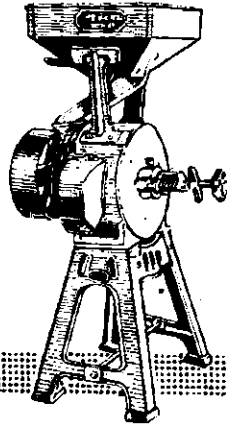
चबदार पिठाखाठी

फोन
नं. १६९

पिठाच्या चक्या

- बॉल बेअरिंग बसविलेल्या
- मजबूत बांधणी
- अघावत यंत्र योजना
- साईज १४" x १६" x १८"

उत्पादक -

भिडे अँड सन्स, प्रा. लि. सांगली
महाराष्ट्र राज्य.

रुचकर लोणची म्हणजेच

बेडेकर
लोणची

बेडेकर मसालेवाले मुंबई ४ : पुणे २.

चितळे बंधू

- मिठाई वाले -

→* *←

श्रीखंड, बासुंदी, पेढे, बर्फी, गुलाबजाम व जिलेबी
मेवा-मिठाई व लोणी चक्यासाठी सुप्रसिद्ध.

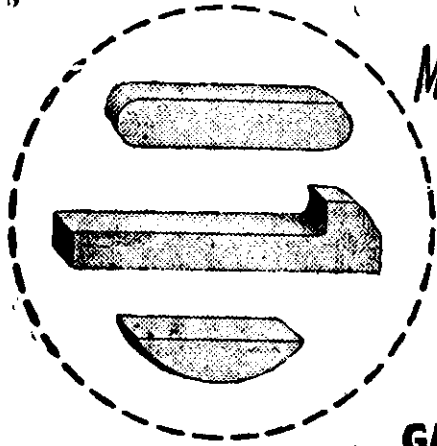
कुंटे चौक, पुणे २.

बाजीराव रोड, बँक ऑफ महाराष्ट्र समोर, पुणे २,

डेकन जिमखाना, पुणे ४.

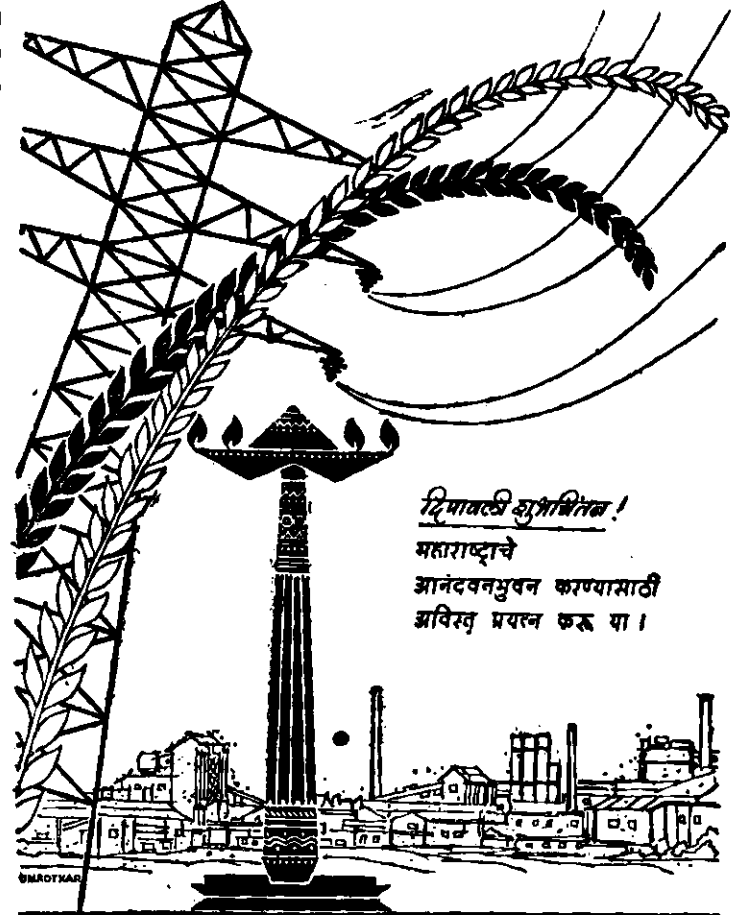
BUT FOR **KEY** APPLICATION TO MACHINES

Make doubly sure
by fitting

GADRE BANDHU
MADHAVNAGAR (S.R.)
INDIA

MANUFACTURERS OF
MACHINE SPARE PARTS & TOOLS

दिवाळी शुभचिंतन !

महाराष्ट्राचे

आनंदवनभुवन करण्यासाठी

अविस्तृत प्रयत्न करू या।

नयनरम्य
आंतरराष्ट्रीय पर्यटन प्रदर्शनाला
सहकुटुंब सत्परिवार भेट या।
कोस मैदान, मुंबई

संयोजक - महिती विभाग, महाराष्ट्र शासन, मुंबई

नवीन माल : : : : योग्य किंमत
★ जरीची लुगडी, ★ फॅन्सी साड्या, ★ सुंदर बनारसी शालू

व
-- सर्व मिलचा माल --

याकरिता

शाहाडे आठवले प्रा. लि., दादर

(ट. नं. ४५४५५४)

मुंबई २८.

विजय शाहाडे, मॅनेजिंग डायरेक्टर.

आखूड स्कर्टचा अभिनव उपयोग

प्रेक्षकांच्या दंगेखोरपणावर बर्मिंगहॅम सिटी फुटबॉल क्लबाने एक अभिनव उपाययोजना केली आहे. त्या क्लबाने १२ तरुणींची नेमणूक करून त्यांच्याकडे सेळाच्या मध्यंतरात आखूड स्कर्ट घालून मैदानाभोवती चकरा घालण्याचे काम दिले आहे. प्रेक्षकांना कंटाळा आला, म्हणजे करमणूक म्हणून ते दगडफेक करतात, अशी क्लबच्या अधिकाऱ्यांची कल्पना आहे. आपल्या आखूड स्कर्टने चित्त वेधून घेणाऱ्या पोरींकडे त्यांना पहात राहू या; त्यांचे मन त्यात रमून दंगे होणारच नाहीत, अशी क्लब अधिकाऱ्यांची अपेक्षा आहे.

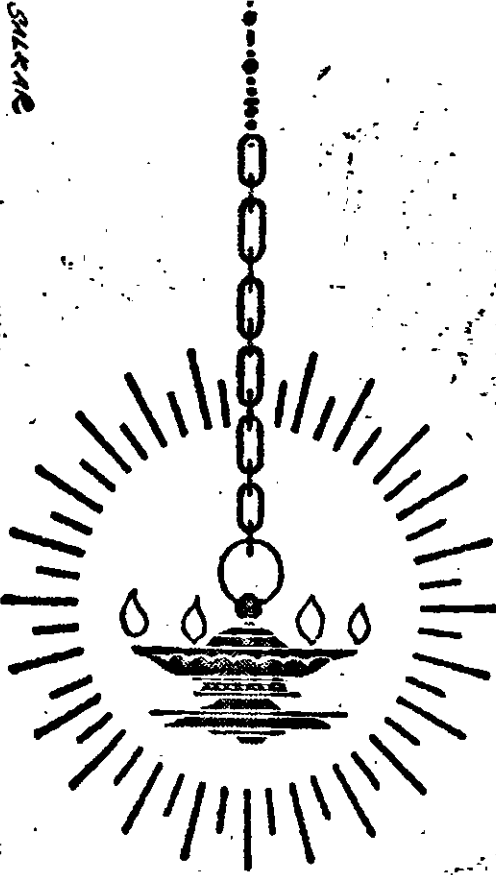
अवर्षणामुळे प्रचंड नुकसान

गेल्या दोन वर्षांत अवर्षणामुळे भारताच्या राष्ट्रीय उत्पन्नाचे ५,००० कोटी रुपये नुकसान झाले, असा अंदाज फेडरेशन ऑफ इंडियन चॅम्बर्स ऑफ कॉमर्स अँड इंडस्ट्रीजचे उपाध्यक्ष, श्री. मोदी, ह्यांनी व्यक्त केला आहे.

प्लॅस्टिकच्या वस्तूंचे अभिनव प्रदर्शन

जर्मनीमधील हुसेलडॉर्फ ह्या शहरी प्लॅस्टिकच्या वस्तूंचे एक अभिनव प्रदर्शन भरविण्यात आले आहे. ह्या प्रदर्शनात प्लॅस्टिकच्या अनेक प्रकारच्या वस्तू मांडण्यात आल्या आहेत. प्लॅस्टिकचे किती अनेक उपयोग होऊ शकतात हे प्रदर्शनात स्पष्टपणे दिसून येते. ह्या वस्तूंत प्लॅस्टिकची एक मोटर गाडीच ठेवण्यात आली आहे. मोटरगाडीचे इंजिन, गिअर-बॉक्स आणि चाकेंच काय ती धातूची बनविलेली आहेत. प्लॅस्टिकपासून बनविण्यात आलेली तेलाची टाकीही ठेवण्यात आली आहे. तिचे घजन नेहमीच्या टाकीपेक्षा दोन तृतीयांशाने कमी आहे. टाकी गंजत नाही; आग लागल्यास तिचा स्फोट होत नाही. प्लॅस्टिकच्या वस्तू वजनात हलक्या असल्यामुळे आणि गरजेप्रमाणे बळकट करता येत असल्यामुळे त्या वस्तूंच्या औद्योगिक उपयोगाचे प्रमाण झपाट्याने वाढू लागले आहे.

SHRI

पन्नास वर्षांपूर्वी, राष्ट्रनेते,

साहित्यसम्राट, श्री. न. चिं. तथा तात्यासाहेब केळकर यांनी ४ सप्टेंबर, १९१७ साली या बँकेचे बीजारोपण केले.

कै. तात्यासाहेबांसह कै. ल. ब. भोपटकर, कै. प्रा. वा. गो. काळे व डॉ. धनंजयराव गाडगीळ

आदी समाजसेवक व अर्थशास्त्रज्ञांनी

आजवर आत्मीयतेने या बँकेचे संगोपन व संवर्धन करून तिला प्रतिष्ठा प्राप्त करून दिल्याने

त्या लहानशा बीजाचे आज एका विशाल वृक्षांत रूपांतर झाले असून त्याच्या शाखांनी जिल्ह्यांतील सर्व परिसर व्यापला आहे.

इतकेच नव्हे तर देवी संचनालयाच्या बाबतीत

जिल्हा सहकारी बँकांत,

भारतांत ती एक अग्रसर बँक आहे.

सहकारी समृद्ध संघराज्याचे, राष्ट्रनेत्यांचे स्वप्न साकार व्हावे यासाठी सेवाभावनेने,

सहकाराची ज्योत सदैव सततज तेवत ठेवण्यासाठी

प्रयत्नशील राहण्याचे आश्वासन देतांना भानंद होत आहे.

ना. स. मोहोळ

म. मो. देशमुख

अध्यक्ष

कार्यकारी संचालक

सहकाराची ज्योत सदैव सततज तेवो.

पुणे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक मर्यादित, पुणे

भूविकासो हि राष्ट्रस्य जीवितोपाय उच्चतं

स्थापना ९-३-१९६०

रजिस्टर नं. २४९४८

टेलिफोन नं. ३३३

तार : भूविकास

जिल्ह्यात प्रत्येक तालुक्याच्या ठिकाणी बँकेची शाखा आहे.
बँक आपल्या तेरा शाखांमार्फत शेतकरी बंधूंची दीर्घ मुदतीच्या
कर्जाची गरज भागवीत आहे.

दि अहमदनगर
डिस्ट्रिक्ट को-ऑपरेटिव्ह
लँड डेव्हलपमेंट
बँक लि., अहमदनगर

ता. ३०-६-१९६७ अखेरची स्थिती

सभासद संख्या	२५१८८
अधिकृत भाग भांडवल	रु. १००.०० लाख
वसूल भाग भांडवल	रु. ४८.८० लाख
सभासदांकडील कर्जे	रु. ४.१६ कोटी
खेळते भांडवल	रु. ५.२७ कोटी

मुख्य कचेरी :

भूविकास भवन, कोर्टगल्ली
अहमदनगर

शेती उत्पादन वाढवून
आपली भूमी सुजलाम्, सुफलाम्
करण्यास सिद्ध व्हा.

शांततेचा काळ असो या आणीबाणीची युद्धजन्य
परिस्थिती असो, असंधान्याचे उत्पादन वाढविणे
हाच राष्ट्रधर्म होय !

द. पं. भागवत

बी. कॉम्, एच. डी. सी.

मॅनेजर

वा. पं. सुकाळकर

न्हास चेअरमन

रामराव चव्हाण

एलए.डी. बी.

चेअरमन

always
be beautifully
dressed in
THACKERSEY'S
everfresh

Mini-skirted damsel and
handsome escort...terrific
together in 'everfresh'
(67% 'Terene', 33% Cotton)
fabrics that refuse to crease
or crumple... stay fresh and
fab the whole night through!

Also 100% Cottons marked
TEBILIZED
for tested crease-resistance
and a wide range of Shirtings, Suitings
Screen Prints, Poplins, Voiles,
Cambrics, Jacquards and Tickings.

THE HINDOOSTAN SPG. & WVG. MILLS CO. LTD.
THE INDIAN MFG. CO. LTD.
16, Apollo Street, Bombay 1.

THACKERSEY GROUP
Makers of Fine Cottons!